Felsefe dergisi

R. BAYER / C.G.JUNG / P. RICOEUR / K. JASPERS / L. GOLDMANN / H. MARCUSE / HEGEL / SPİNOZA

Çevirenler: Vedat GÜNYOL / Afşar TİMUÇİN / Mehmet SERT

Sanat ve Edebiyat Bölümü:

Adalet AĞAOĞLU / A. KADİR / Kemal ÖZER / Ataol BEHRAMOĞLU / Eray CANBERK / Aydın HATIPOGLU / Afşar TİMUÇİN / Mustafa OKAN

1

EKİM / KASIM / ARALIK

Felsefe dergisi

R. BAYER / ESTETİK BİR BİLİM MİDİR?
C.G. JÜNG / KİŞİSEL BİLİNÇDIŞI VE ORTAK BİLİNÇDIŞI
P. RICOEUR / CİNSELLİK: EŞSİZLİK, YANILGI, BİLMECE
K. JASPERS / FELSEFE NEDİR
L. GOLDMANN - MARCUSE TARTIŞMASI
HEGEL / SEÇME PARÇALAR
SPİNOZA / SİYASET İNCELEMESİ
(Vedat Günyol, Afşar Timuçin ve Mehmet Sert'in çevirileriyle.)

Sanat ve Edebiyat Bölümü
A. AĞAOĞLU / TEŞEKKÜR EDERİM
A. KADİR / BİR YOLCULUKTA BAŞLAMAK YENİDEN
K. ÖZER / SEVDA TÜRKÜSÜ
A. BEHRAMOĞLU / KİRAZLI MESÇİT SOKAĞI PARKTA RASTLADIĞIM ADAMIN...
E. CANBERK / ÖZGEÇMİŞ
A. HATİPOĞLU / TUTUK
A. TİMUÇİN / ÇOK KÜÇÜK ÇOCUKLARIN TÜRKÜSÜ
BİR İNANÇ TUTKUNUNUN TÜRKÜSÜ
KİTAPLAR

1
Ekim/Kasım/Aralık 1977

FELSEFE DERGİSİ / Üç ayda bir çıkar. / Sahibi ve sorumlu yönetmeni: Afşar Timuçin / Yazı kurulu: Eray Canberk, Afşar Timuçin, Mehmet Sert / Adres: KAVRAM YAYINLARI, Nuruosmaniye cad. Ata İşhanı; 203. / Yazışma ve havale adresi: KAVRAM YAYINLARI, P.K.: 1381, Sirkeci - İstanbul. / İlân tarifesi: tam sayfa bin lira, yarım sayfa yedi yüz elli lira, çeyrek sayfa dört yüz lira. / Kitap ilanları kelimesi dört liradan yayımlanır. / Basılmayan yazılar pul karşılığı geri gönderilir. Dergide yayımlanan yazılardan -kaynak göstermek koşuluyla- alıntı yapılabilir. / Yıllık abonesi 80.- Liradır. / Dizildiği ve Basıldığı yer: Tomurcuk Matbaası - İstanbul. / Kapak düzeni: Sait Maden. / Genel dağıtım: KAVRAM YAYINLARI. / Fiyatı 20 Lira.

Birkaç yıl önce **Felsefe Dergisi**'ni çıkarmaya başladığımızda okurlarımızın büyük ilgisini gördük. Ancak, o zamanki dar olanaklarımızla derginin içeriğini okurlarımızın ilgisine değer ölçülere ulaştıramadığımızı sezerek, dördüncü sayıdan sonra yayınımızı geçici olarak durdurmaya karar verdik. Bu deney bize şunu öğretti: amatörce başlatılmış bazı çalışmalar dış etkenlerin olumlu zorlamasıyla profesyonel bir düzeye çıkmak durumunda kalıyor. Değerli okurlarımız da, felsefeye kendi çapımızda gönül vermiş kişiler olan bizler de yıllardır bu derginin eksikliğini duymaktayız. Bazı okurlarımız **Felsefe Dergisi**'nin ne zaman yeniden yayımlanacağını sorup durmaktadır. Bugün eski dostlarımız saydığımız eski okurlarımız yanında, yeni dostlarımız yani yeni okurlarımız olacak. Ayrıca, eski yazarlarımıza yenileri katılıyor. Üç beş yıl önce yeni yeni düşünmeye başlamış genç insanlar, şimdi dergimizin yazı topluluğuna hatta yönetimine katılıyorlar. Şimdi her şey daha çalışkan ve daha sağduyulu bu genç insanların çabasına bağlı diyebiliriz. **Felsefe Dergisi**, bilgiseverlerin ve bir ölçüde de sanatçı arkadaşların toplandığı küçük bir tartışma alanı olacaksa, onların emeğiyle olacak. Düşünce açısından çok genç olan toplumumuz, kendini düşünceye karşılıksız adamış genç insanların varlığında ulaşacak yeni düşüncelere. Bizim buna katkımız dileriz çok küçük olmasın. Bizi **Felsefe Dergisi**'ne yeniden kavuşturan okurlarımıza saygılarımızı sunarız.

FELSEFE DERGİSİ YAZI KURULU

R. BAYER

ESTETİK BİR BİLİM MİDİR?

Estetik bilimsel bir bilgi alanı mıdır? Bilimsel anlayışın temeli, kişisel ögenin dışa atılmasıdır. Her bilimin kuralı, nicelik adına niteliklerin ortadan kalkmasıdır. Estetik, bir bilim olarak kurulmuşsa, bir nitelik bilimi, bir beğeni yargısı bilimi, kişiyi bağımlayan yargıların bilimi olarak kurulmuş olmalıdır. Demek, nesnel bir yöntem peşinde olan estetiğin karşısına öznel ile nitelik çıkacaktır aykırı iki öge olarak.

Sorunu güçleştiren şey, normal yargının araştırılmasıdır. Normal yargı **index sui** değildir, kendinde kendi apaçıklığını taşımaz: estetik bir **ontos logos** yoktur, olsa bile geçerli olur mu bilinmez. **A priori** apaçıklık diye bir şey yoktur, yüzyılların öznel anlayışı vardır. **Benim** çağım, **benim** beğenim ya da Faguet'nin dediği gibi «sağ beğeni benim beğenimdir» denilmektedir. İşte beğeni yargısının belirlenmiş olan üç tehlikesi buradan geliyor: kişilik özelliklerinin doğurduğu indirgenmezlik. İnsan sanatçı olduğu kadar ve sanatçı olduğu ölçüde kendi kişilik özelliklerini ortaya koyar. İkinci tehlike sezgilerin dile gelmez oluşudur. Esere en yakın olduğumuz, hatta eserin içinde olduğumuz anda birden sözcükler fışkırır ama biz gene sözün uzağında kalmışızdır; söz düzeni usavurmalarla gerçekleşir yalnızca. Üçüncü tehlike, niteliğin kesinlikle çokyapılı oluşudur. Bergson'un düşüncesi tamuyar bir düşünceyse, kavram di-

ye bir şey kalmaz, çünkü yalnızca biryapılı olan şey kavramsaldır yani düşünülebilirlik özelliğine sahiptir. Bu durumda estetik bir bilim olmayacak, olsa olsa bir nitelik bilimi olacaktı. Öznelin nerede bittiği bilinmez. Çağın, beğeninin, izlenimin payı nedir, bilinmez: beğeni yargısı, yargıyı veren kişinin ben'ini tam olarak yansıtmaz.

Estetikte daha çok, kategoriler oluşturmaya ve onlar üzerinde sözetmeye çalışmalı. Güzel, yüce, ince, dramatik, barok gibi kategoriler vardır. İkinci derecede kategoriler de yaratılabilir, örneğin Schiller'in naif ve duygusal kategorileri gibi. Evrenselde şöyle bir yönelim vardır: estetik olarak nitelemek, niteliklerden yola çıkarak kavramlara varmak demektir. Tek çıkış yolu sözcüktür ve kimi sözcükleri kullanarak belli bir anlaşmaya varılır. Benimsenebilecek tek temel, söz hazinesi olgusudur. Sözcüklerle az şeyler elde etsek de bir şeyler elde etmiş oluyoruz. Benzer olan ve sürekli olan şeyler vardır, çünkü estetik **quid proprium** ben haline gelebilir. Bir yöntem kuralı olarak söz dağarcığı olgusunu kişiden ayrı bir olgu saymak gerekir. Nedeni bilinmeyen anlatım kendi kendine biçimlenmiştir, ama kendilerini açıklamaya yönelik dış katkılarla dolu olarak. Seçimi, bütün bilinçsiz diyalektik yönetmekte ve sınırlandırmaktadır: öznenin daha önceden duyduğu ve bildiği şey, anlatıcı olanın belirlenmesinde etkin olur ve direnir, kendi itkisini düzene koyar ve getirir. Sözcük imgesiz bir bilginin etkin varlığıdır, ve onunla bir bilinç içeriğinin önceden tasarlanmamış bir yargısına varılır: yargı artık kesin çıplaklığıyla ortaya çıkmıştır.

Sözün olduğu yerde birliktelik var demektir, o yoksa özdeşlik yani niceliksel biryapılılık vardır. İşaretin değişmezliğiyle içeriğin değişirliği arasında bir

uyarsızlık vardır ve dil baştanbaşa işaretin kaypaklığını oluşturmaktadır, oysa dilin içindeki benzerlik fizikçilerin kullandığı anlamda yaklaşık bir özdeşliktir. Yalnız, iç tınılar bir yana bırakılmıştır. Nesne üzerindeki estetik yargı nesneye uymaz ve nesnenin içine girmez: belli bir ölçüde soyutlama vardır. Benim beğeni yargım benimle yapıt arasında salt yazıdan oluşmuş anıştırmalı bir dokunuştan başka bir şey değildir. Gizemcilikte olduğu gibi, tam bir katılma yoktur burada: sanatta tüm içeriğe katılmak olası değildir, bu da Einfühlung'un çürütülmesidir.

Yargı ya da söz ortaya konur konmaz gözden uzak tutulamayacak bir olgu var demektir: birine bir şeyler şu ya da bu biçimde görünmüştür. Bir duyum, duyum olarak, yanlış olamaz, ama bir yargı belirsiz olabilir; kesinin kesini bir uzlaşma gerekir. Eleştiri, saptama ve nesnellik konusunda üçlü bir çaba göstermelidir; bir kavramlar laboratuvarıdır bu. Eleştiri, ustalara yapılan su götürmez bir başvurudur. Ayrıca, eleştiri, araştırma alanını belirgin dönemlerle sınırlar; bundan başka, söz dağarcığına bir arıtmacılık getirir. Sonuç olarak, kavram incelemesi kuşkugötürmez durumlarla sınırlanır. Kişisel bir semantik vardır ki eleştiricinin deneyimiyle karşıtlaşır, yani değişiği ve alışılmamışı kullanan, sürekliyi pekiştiren sözün günlük kullanımına ters düşer. Ayrıcalıklı öznel bir anlayış vardır: deney yapan estetikçinin anlayışı. Kimi durumlarda, estetikçi ortaya attığı yargılarına güvenmelidir, klasik durumlar bile tanıklığın yaşanmış özgerçekliğine dayanılarak yorumlanmalıdır. Eleştiri ve ayrıştırmalarla uyuşmak için düzeltmeler yapılır. Deney başarılarla gelişir, ve insan bir çeşit geriye dönüşle n+l'in tanıklıklarına güven duyar. Dış katkıları düzeltecek bir çalışma düzeni ge-

rekir. İnsan o zaman bilirkişi **(peritus)** durumuna geçer, kişisel katsayı azalır, seçmeciliğin aynasında kişisel titreşim silinir ve ortadan kalkar. Sanatçı ise tam tersine verimli ve kesin bir görüş açısı ortaya koyar. Sanatçı var gücüyle seçme yapmalıdır ve mizacını gösterişli bir biçimde dışlaştırmalıdır. Estetikçi seçmecilikten giderek kesin bir anlayışa varır ve insan yargının oluşumunu elinde tutarak psişik içeriği bir yana bırakabilir. Demek, **a priori** olarak hiç bir şey atılamaz, hiç bir yargı için geçerli değildir denemez. Bununla birlikte, dil yanlışlığı yapmamak gerekir. Buna bakarak, her yargı **a metter of fact**'tır diyebiliriz (Hume).

Niceliksel biryapılılık yöntemleri ve yolları arasında en güvenilir olanı dilbilimsel düzen yöntemidir. Kesin ve arı kılınmış söz dağarcığı olgusundan, yetkililerin çalışmalarıyla açıklık kazanan durumlardan yola çıkar. Baştanbaşa karşılaştırmacı olan, uyarlıklardan ve uyarsızlıklardan oluşan Bacon yöntemi şematik bir biçimde kullanılmıştır. Güzellik durumunu alalım: XVIII. yüzyıl başlarında, bütün sanatlarda, Lulli'nin müziğinde, Watteau'nun süslemelerinde ve resminde, bütün kuralların gözden geçirilmesi ve bütün değerlerin başka değerlere dönüştürülmesi beğeni ve üslupta devrim olmuştur. Bütün bunlar «güzellik» sözcüğüne bağlanıyor, bununla birlikte renklerin işlenişinde ve uyumun işlenişinde ortak hiç bir şey yoktur; her şeye rağmen, aynı sözcüğe varıyoruz. Bazı dans ve heykel durumlarındaki güzellik örneğini alalım. Tutum denen durumlarda: bir dansçıyla bir başka dansçı arasında duyulur ayrılıklar vardır, ama biz burada topluca güzelliği bulmaktayız. Belirlediğimiz şu ya da bu etken, bir melodide fortenin yumuşatılması, değişik biçimlerde ele alınan

bir tema apayrı bir izlenim verir: örneğin Wagner Siegfrield-Idyll'de kahramanlığın yerine güzelliği koyacaktır. Sıçramalarda estetik görünüş ayrılıkları vardır: bacakların birbirine yakın oluşu, parmak ucunda tam yükseliş. Görünümlerin teknik ve estetik sürerliği Eskiçağ'da da görülmektedir, örneğin Aristoteles'de, belli biçimlerde yazılmış şiirlerde, Malezya **Pantum**'unda ya da Herondas mimlerinde olduğu gibi. Görünümler, özdeş bir sözcük kullanmak gerekirse, benzeyen ya da andıran şeylerdir; eşyanın bı yanıdır estetik kavramı uyandıran: işte, bir takım kurallarla bir ölçüye varmayı uman biçimcilerin yanılgısı buradan gelmektedir. Estetik yapıt ölçü konusunda doğrulanabilir olmaktan uzaktır, çünkü nitelikten doğmuştur, görünümler de niteliğe dayanır. Demek estetik bir görünümler bilimidir, nicelikten değil nitelikten oluşur. Varsayımların doğuşu aşağı yukarı görünümlerin belirsiz bir biçimde üst üste gelmesiyle olur. Kesin sonuçlu bir deneyle doğrulanmak istenen yönetici varsayım sözkonusudur; burada, değiştirilmek istenen bir etken dışında her şey özdeştir. Estetik yargı değişirse, kavramın görünümü iyice kavrayıp kavramadığına bakılır. Belirleme düzeyinden kavrayış düzeyine geçilir: güzelliğin niteliği belirleyiştir, ortak görünüm de güzellik kavrayışının ögelerinden biridir. Kavramın kaplamı açısından kavramın içlemi açısına geçmek gerekir; görünüm sözü doğrular ve yargının anlatımını karşılar.

Kuralkoyucu bir bilim sözün aşırı kullanılmasıyla bilim olur ancak: her bilim bir varsama işidir, ama değer ve gerçeklik yargısı da vardır. Bir yandan bir kurucu öge parçası, öte yandan beğenilerin öznelliğine sürüklenmiş kavramlar bir yana atılır. Görünümler ise tam tersine kendilerini belirlerler ve

kategoriler verirler.

Estetik nesne bizim kendisi üstündeki yargılarımızın sınırıdır; bu nedenden ötürü ona kitle-nesne adı verilmiştir. Yargılarımızdan herbiri parçalı bir yorumdur: biz yantutarız, çünkü bir parçayızdır. İyi yargı verme kaygısı yapıtları belli bir noktaya kadar okutur, bu noktada deneylerimiz öne sürülen yargıyla uyuşur gibidir. Sözgelimi, ilk dinlenişinde bir senfoni üzerinde yargıda bulunmak güçtür. Sonra yalnız yapıt yargılara açıklanma ve doğrulanma olanağı verecektir. Bu yargılar belli bir anın belli bir yönü olabilir: yargı andır, anın geçiciliğidir, bir akşam verilen yargının kendisidir, izlenimdir, bir mizacın meyvasıdır. Bunlar daha az geçici olan ikinci derecede ayıklamalar olabilirler ve mizaca göre görünümlerin daha geniş bir bileşimini, bir sürekliliğini oluşturabilirler. İnsan severken azçok acele eder. Mizaç ancak bazı görünümleri ayıklar. İnsan kendi mizacını öğretileştirebilir. Son olarak da yargılar bir çeşit süreklilik olabilirler, ve iki yönlü yer ve dönem sorunları kalır ortada; bazı görünümlerin özellikleri ve parçalılıkları üslûbu oluştururlar ve dönemleri belirlerler; böylece beğeniler oluşur; üslupta yadsımalar ve körlükler vardır. Yapıtın yargısı önünde belki bütün yargıları durmadan öne süreriz. Yargılarımızın hepsinin değeri bir değildir, ama hepsi de yargılanabilirler. Yargılar yöntemin en yüksek noktasında doğrulamalarla, göreceliklerle ve sınıflamalarla karşılaşırlar. Yargı için ölçüt yapıttan gelmektedir: benim yargım yapıtı yargılamaz beni yargılar, ve böylece kişisel etkeni ayağa kaldırarak doğa bilimlerindeki nesnelliğin eşdeğerlisini yaratır.

Çevirenler: Vedat GÜNYOL-Afşar TİMUÇİN

C. G. JUNG

KİŞİSEL BİLİNÇDIŞI VE ORTAK BİLİNÇDIŞI

Bir insanın bilgisi dışında varolan ve toptan **bilinçdışı** diye adlandırdığımız şeyi oluşturan ruhsal ögeler, Freud'cu kurama göre, bilindiği gibi, yalnızca çocuklukla ilgili eğilimlerden meydana geleceklerdi; bu eğilimler, ruhsallığın bilinçli etkenleriyle uyuşmazlıklarından ötürü **bastırılmış** durumdadırlar. Bastırma ilk çocuklukla birlikte başlayıp gelişen bir süreçtir: o, yakınların uyguladığı ahlaki etkilemeleri ve doldurmaları yanıtlayan iç yankıdır sanki, ve yaşam boyunca sürer. Bastırmalar ayrıştırma sonucunda yok olacaklar ve bastırılmış arzular bilinçli kılınacaklardır.

Demek ki Freud'çu kurama göre, bilinçdışı hemen yalnızca kişiliğe ilişkin ögeleri kapsayacaktı; bu ögeler bilince ait olabilirlerdi, ve sonunda, eğitimle uzaklaştırılan, bastırılan ögelerdir bunlar.

Bazı bakış açıları içinde ve insana ilişkin alanlara yaklaşma biçimine göre, bilinçdışının çocuklukla ilgili eğilimleri, elbette en girdiliçiktılı biçimde kendini gösteren eğilimlerdir. Bu ilk belirlemeden giderek, bilinçdışını bütün genelliğiyle tanımlamaya girişmek ve onu kesin olarak değerlendirmeye, yargılamaya kalkışmak yanlış olacaktı: bilinçdışının başka görünümleri, başka boyutları, başka varoluş biçimleri de vardır; onun alanında yalnızca bastırılmış içerikler değil, ama aynı zamanda tüm ruhsal gereçler de kendilerini ortaya koyarlar, bunlar varol-

salar da bilinç eşiğinden geçmelerini sağlayacak değere, yoğunluğa ulaşmamışlardır. Yalnızca bastırma mekanizmasıyla, bütün bu ögelerin niçin bilinç eşiğinin altında kaldıklarını açıklamak olanaksızdır. Bastırma tek eylem biçimi olsaydı, bastırmaların kalkması insana, unutmanın koruyuculuğunda olgusal bir bellek kazandıracaktı. Öyleyse bastırma, yönetici ilke olarak, tüm önemini korumaktadır, ama çalışma halinde olan tek içruhsal mekanizma değildir.

Bastırılmış gereçlerden başka, bilinçdışında, bilinçte yeterli bir ruhsal gerilim tarafından tutulmayarak yeniden bilinç eşiğinin altına kayan tüm ögeler, ve özellikle bilinçaltına ilişkin tüm duyumsal algılar bulunur. Ayrıca, verimli ve çürütülemez deneyler kadar kuramsal düzeydeki belirlemelerden de giderek biliyoruz ki, bilinçdışı, **henüz** bilinçlilik düzeyine ve değerine ulaşmamış ruhsal gereçleri de kapsar: bu gereçler, bazıları daha sonra bilincine varılacak olan içerik tohumlarıdır. Ayrıca, bilinçdışının eylemsizlik anlamına gelen devinimsizlikte, dinginlikte bulunmadığını kabul etmemiz için her türlü gerekçe var elimizde; buna karşılık, bilinçdışının hiç durmadan içeriklerini şu ya da bu duruma getirmekle, onları düzenlemekle, yeniden düzenlemekle uğraştığını söylemek doğru olur.

Gerçekte normal ve zorunlu olan bu etkinlik, yalnızca hastalıklı durumlarda bağımsızlık tutumları alacak ve özerklik önerilerine kalkacaktır, hatta bilinçten bütünüyle ayrılmaya, kopmaya çalışacaktır; normal olanın kolaylıkları içinde kaldığı sürece, bilinçdışının etkinliğini, özellikle gerçek dengeleme ilişkileri kurduğu bilince bağlıymış gibi göstermek zorundayız.

Bütün bu içerikler, edinimler demek olan bu içe-

rikler, bireysel bir yaşantıyla biriktirildikleri ölçüde kişisel bir yapıya sahiptirler. Kişisel varoluş sınırlı olduğuna göre, kişisel varoluşun bilinçdışında biriken edinimlerinin sayısı da sınırlı olmalıdır. Ayrıştırma yardımıyla bir bilinçdışı «temizleme»sine ulaşılabileceğini düşündüren şey budur; bilinçdışı içeriklerinin tam bir dökümünü ortaya koymanın olanaklı görülmesi de bu yüzdendir: öyleyse bilinçdışı, daha önce bir bilinçlenmeye yol açmamış ve böylece bilincin önceden bildiğinin ve kabul ettiğinin dışında bulunan ya da yeni olan hiçbir şey ortaya koyamaz diye düşünüldü. Zihin böyle bir yükümlenmeye sokulunca, elbette bundan bilinçdışı ruhsal üretimin felce uğrayacağı sonucu çıkarılacaktı, çünkü bastırma bir kere ortadan kalkınca, bilinçdışındaki bilinçli içeriklerin düzeyindeki sızmadan da azalmadan da kaçınabilir.

Oysa, deneyin de çokça gösterdiği gibi, bütün bu bekleyişler olgularca hiçbir zaman doğrulanmamış ve irdelenmemişlerdir, ve uygulama açısından ancak küçük bir ölçüde gerçekleşebilir durumdadırlar. Örneğin, hastalarımızı, daha önce bastırılmış olup, ayrıştırma sayesinde bilinçte henüz biraraya gelmiş bulunan zihinsel içerikleri bundan böyle akılda tutmalarını önemle isteyerek çağırıyoruz; ve her hastadan, kendi yaşam düzeyinde, bu içeriklere gereken yeri vermesini istiyoruz. Oysa, günde bin kere görebileceğimiz gibi, bu tutumun bilinçdışı üzerinde beklenen etkisi yoktur: bilinçdışı şaşmaz bir biçimde, düşlerini ve imgelerini yaratmayı sürdürür, oysa Freud'un temel kuramına bakılırsa, bu düşler ve imgeler yokolmalıdırlar, çünkü bunlar daha önce açığa çıkmış olan kişisel bastırmalardan geliyor gibidirler. Böyle durumlarda, gözlem sistemli ve önyargısız bir

biçimde geliştirilirse, biçim bakımından kuşkusuz daha önce raslanan kişisel içeriklere benzeyen, ama kişisel düzeyleri aşan anıştırmalar içerir gibi gözüken gereçler bulunur.

Daha önce söylediklerimi aydınlatmak için, anısı bende çok canlı kalan bir kadın hastayı örnek vereyim: hasta, otuz yıl önce «baba kompleksi» diye adlandırılan şeye tam anlamında bağlı olan, orta ağırlıkta bir histeri nevrozu gösteriyordu. Bunu, hastayla babası arasında garip bir ilişkiye, alışılmamış bir ilişkiye bağlıyorlardı; baba kızına güçlükler çıkarıyor, onun her türlü gelişimini engelliyordu. Hastam, babası ölene kadar, babasıyla çok iyi anlaşmıştı, ilişkileri duygusal düzeydeydi ve özellikle karşılıklı duygulanmalarla kendini gösteriyordu.

Gördüm ki bu gibi durumlar, genellikle düşünsel işlevlerin ayrıcalı bir gelişimini sağlamaktadır, çünkü o zaman zihin, ilişki kurmak ve dünyaya uyarlanmak için başlıca işlev haline gelmektedir. İşte hastamız bu durumdaydı; kendisi daha sonra felsefe öğrenimine yöneldi: her şey öylesine gelişiyordu ki, onun şiddetli öğrenme gereksinmesi, onu babasına bağlayan aşırı duygu bağlarını aşmasını ve bu bağlardan kurtulmasını sağlayan bir araç gibi işliyordu. Böyle bir işlem, zihnin kurduğu bu yeni düzeyde duygu kendini açığa çıkarabilirse başarılı olabilir ve bu yeni yaşam düzeyinde değerli ve uygun bir adamla duygusal bir ilişki kurabilirse, vaktiyle babasıyla olan ilişkisine eşdeğer olan ve onun yerini tutan bir ilişki kurabilirse etkin hale gelebilir.

Ama, hastamızın durumundaki bu geçiş bir türlü oturmuyordu, çünkü hastamızın duygusallığı askıda duruyor, bir yanda babası ve geçmişi, bir yanda kendisine yarı yarıya uyarlı düşen bir adam ara-

sında kesinliksiz bir denge içinde kalıyordu. Bu durum içinde sıkışıp kalan, Buridan'ın eşeği gibi azçok devinimsizleşen hastamızın yaşamının ileri doğru gidişi durdu, o sırada hastamızda, her nevrozda çok belirfgin olan bir duygusal uyumsuzluk ortaya çıktı. Bu gibi durumlarda normal dediğimiz insan, genellikle, istemini çok zorlama pahasına, şu ya da bu yolu tutarak eylemde bulunabilir ve kendisini saran duyguların zincirini koparabilir; ya da, çok sık görüleni, içinde hangi çatışkıların meydana geldiğini hesaba katmaksızın-bu çatışkılar ancak migren hallerinde ya da başka bedensel sıkıntılarda kendini gösterir-bir adım daha ileriye geçerek, içgüdünün kaygan yamacından bilinçsizce kendini bırakıverir. Ama içgüdünün-hafif ve pek çok nedene bağlı olabilen-bir zayıflığı bilinçsiz bir geçişi engellemeye yetecektir. Bu durumu bir yerinde sayma izler, ve yaşamın evrimsel ilerleyişi, etkinlikleri boğan bir çatışmada söner; bunun sonucu olarak yaşamda ortaya çıkan dingin tekdüzelik, devinimsizlik ve içkarartısı nevrozla eşanlamlıdır. Yaşam evrimindeki bu durgunluk, ruhsal enerjinin karşısına bir baraj koyar ve ruhsal enerjide bir azalma meydana getirir, bu durumda ruhsal enerji, ilk bakışta beklenmedik olan çok belirsiz yönlere doğru kayar: örneğin, sempatik sinir sistemi çok yoğun bir biçimde uyarılmış olur, bu da midede ya da bağırsakta sinirsel bozukluklar yaratır; ya da parasempatik sinir sistemi çok yoğun bir biçimde uyarılmış olacaktır, o zaman da aşırı kalp çarpıntısı ortaya çıkar; ya da anı ve imge yığılmaları olacaktır, görünüşte her türlü ilintiden yoksun olan bu anılar ve imgeler, birinci derecede önemli hale gelirler ve bilince yayılırlar, bilince takılırlar: insan o zaman pireyi fil yapar, vb.

Böylesi bir çıkmazda, hiçbir şey hastanın içinde kapalı bulunduğu hastalıklı sözde-dengeyi bozacak bir dış uyarılar bütünü ya da yeni bir temanın ortaya çıkışı kadar gerekli değildir. Burada insanı dolaylı ve bilinçsiz biçimde bir çözüme (sözcüğün tam anlamında çözüme) götürecek olan şey insanın kendi yapısıdır; Freud buradan giderek bunu **geçişim olgusu** diye adlandırır: gerçekte, tedavi boyunca, hastamız hekimi bir üvey baba durumuna getirerek, babanın imgesini hekime yükledi; ama hekim, hastanın babası durumunda kalmamayı sürdürdükçe, hasta hekimi sevdiği adamın eşdeğeri, ulaşamadığı o adamın eşdeğeri olarak görüyordu. Böylece hekim, bir bakıma babaya ve sevilen adama benzemişti; kısacası, **çatışma nesnesi** durumuna geldi. Çelişkili ögeler onda belirgin bir biçimde birleşiyorlardı ve bu yüzden hekim bundan böyle hastanın gözünde, çatışmasının hemen hemen ülküsel bir çözümünü temsil eder oldu.

Bu gibi durumlar hastanın hekime, elbette bilinçsiz bir biçimde, aşırı bir güven duygusuyla bağlanması sonucunu getirirler; bu güven durumu, dışarıdan gözlemleyen biri için anlaşılmaz bir güvendir, ve bu gibi durumlar, hekimi hastaya bir peygamber ya da bir tanrı gibi gösterirler. Bu benzetme sanıldığı kadar gülünç değildir. Çünkü, gerçekte, bir tek insanın gözünde hem baba hem sevgili olmak bir tek adam için az şey değildir. Kimse bu noktaya ulaşamaz, çünkü bu durum, hem zamandaş hem çelişkili pek çok zorunluluğu gerektirir. Gerçekte, hep veren ve doyuran bir kişi olmayı gerektiren böyle bir rolü pes demeden yüklenebilmek için, en azından bir yarı-tanrı olmak gerekirdi.

Bütünüyle geçici olan bu çözüm, geçişim duru-

mundaki hastaya, başlangıçta en iyi çözüm olarak gözükür. Ama zamanla, bu çözüm de bir yaşam duraklamasına ve bir yerinde saymaya neden olur; bu duraklama ve bu yerinde sayma, başlangıçtaki nevrozlu çatışma kadar ağır ve zararlı bir biçimde çabucak ortaya çıkar; sonuç olarak, gerçek bir çözüm doğrultusunda henüz hiçbir şey yapılmamıştır, yalnızca çatışma yer değiştirmiş, aktarılmış, yansıtılmış, başka bir deyişle, geçişim diye adlandırılan şeyin konusu yapılmıştır. Bununla birlikte, başarılmış bir geçişim-hiç olmazsa geçici bir biçimde-nevrozun belirtisel tablosunu ortadan kaldırabilir; bu yüzden Freud; çok haklı olarak, geçişimde son derece önemli bir tedavi edici etken buldu; Bu yalnızca geçici ve ara bir durumdur, iyileşme değildir ama iyileşme olasılığının habercisidir.

Burada sırası gelmişken, örneğimi daha iyi açıklamak için şunu da belirtmeliyim: hastam tam anlamıyla geçişim durumundaydı ve hoşgörünün en üst sınırına varmıştı; saplanmanın getirdiği duraklama ve yerinde sayma bu hoşgörü içinde tatsızlaşmaya başlıyordu.

Şu soruyla karşı karşıya kalıyorduk: şimdi bu durumda daha da ileriye gitmek için ne yapılabilir? Elbette, hastamın kafasında ben, yüce ölçüde kurtarıcı olmuştum ve benden ayrılacağı, benden geçeceği, beni bırakacağı fikri ona dayanılmaz olmak bir yana korkunç gözüküyordu. Bu gibi durumlarda «sağduyu», dağarcığın tüm gereçlerini ve alışılmış deyimleri yardıma çağırma alışkanlığındadır: «senin yapman gereken çok basit, gördüğün gibi senin bunu yapman gerek...», «bu sana uymaz», vb. Sağlıklı bir sağduyu bereket çok az raslanır ve çok az etkili bir şey değildir (çünkü, biliyorum, karam-

sarlar var), esenliği bozan bu geçişim durumunda, aklayatkın bir uyarıcı hastada öylesine bir kendinden geçme durumu yaratabilir ki, hasta, isteminin atılgan bir kararıyla acılı bir özveriyi göze alır. Bu işlem başarıya ulaşırsa (ve gerçekte böyle bir işlem bazen başarıyá ulaşır), katlanılan özverinin şu yararlı sonucu vardır: o zamana kadar bir hasta olan o kişi birdenbire, hemen hemen iyileşmiş bir duruma geçer. Hekim bu küçük mucize karşısında genellikle öylesine hoşnut ve öylesine sevinçli olur ki, bu mucizenin neden olacağı kurumsal kesinlikleri ve sakıncıklıkları bile bile görmezden gelir.

Gelişigüzele gerçek bir biçimde yerleşme ya da bilinmeze doğru yönelme anlamı taşıyan aklın bu sıçrayışı başarıya ulaşmadığı zaman -hastam da bu başarıya ulaşamadı- **geçişimin bozulması** olayıyla gelen ciddi bir sorun kendini gösterir. Bu noktada Freud'cu «psikanaliz» kuramı büyük bulanıklıklarla örtülüdür. Bu kuramda yazgıya büyük bir inançla bağlanıldığı anlaşılıyor: şeyler şu ya da bu biçimde yoluna koyulmalı ve düzene girmelidirler. Oldukça ahlaksız bir meslekdaş bunu bana bir gün şöyle açıklamıştı: «hastanın parası bitti mi iş kendiliğinden yoluna girer». Ya da, yaşamın önüne geçilmez zorunlulukları bu geçişim durumunun sürüp gitmesini olanaksız kılıp çıkar; bu zorunluluklar hastanın kendi kendine kabul etmediği özveriyi ona **zorla kabul ettireceklerdir.** Ama bu durum, yerine göre, azçok bütünsel bir çöküşü getirebilir. (Elbette böylesi durumların tanıtlanmasını kitaplarda aramamak gerekir; bu kitapların tek konusu psikanalizin parlak başarılarıdır!)

Hiçbir şeyin etkili olamadığı ve harcanan çabaların sonuçsuz kalacağı umutsuz durumlar elbette

vardır. Ama, geçişimin bilinen sınırlarında saplanıp kalmaması gereken hastalar da vardır; bu hastalar, buradan acı çekmeden, bir kolu bir bacağı yitirmek kadar acılı bir durumla karşılaşmadan, yani kendilerinden bir parçayı vermeden çıkmak zorundadırlar. Ve elbette benim hastamın durumunda, olanaklı, açık ve insani açıdan saygın bir yolun bulunması gerektiğini, onu bu çıkmazın ötesine, ve bu çıkmazın deneyini de bir bütünlüğe ve kendi kendinin bütünlüklü bilincine götürebilecek bir yol bulunması gerektiğini düşündüm. Kuşkusuz hastam, uzun süredir parasal olanaklarını tüketmişti (belki de böyle bir olanağa hiçbir zaman sahip olmadı), ama ne olursa olsun geçişime bağlı olarak ortaya çıkan durağanlaşmayı, yerinde saymayı, durup kalmayı doyurucu bir biçimde aşmak konusunda hastanın yapısı hangi dönemeçleri, hangi kıvrımları seçecektir, bunu bulup ortaya çıkarma merakına kapılmıştım.

Her güç durumda tam tamına ne yapılması gerektiğini doğru olarak bilme savında olan o eşsiz «sağduyu» bende bulunmadığından ve hastam da benim kadar kararsız bir durumda bulunduğundan, ona hiç olmazsa doğuştan bilime sahip olma eğilimleri dışında, ruhsal alanlarımızdan gelen iç titreşimleri, mırıltıları, devinimleri gözönünde tutması gerektiğini önerdim: demek ki öncelikle düşlere kulak vermek ve onları incelemek gerekiyordu.

Düşler, doğrudan doğruya bilinçli eğilimlerden gelmeyen imgeleri, fikir yapılarını ve fikir dizilerini içerirler. Düşler kendiliklerinden doğarlar, Ben -bilinçli kişilik- düşlere katılmaz, ve böylece onlar bilincin yönetiminden ve isteğinden bağımsız ruhsal bir etkinliği oluştururlar ve açıklarlar. Bu yüzden düş, ruhun doğal bir ürünü, en yüksek nesnellik dü-

zeyine yatkın bir dışlaşmadır; öyleyse düşten, hiç olmazsa yaşanan ruhsal sürece müdahale eden bazı temel eğilimlerle ilgili anıştırmalar ve ipuçları bekleyebiliriz. Ruhsal yaşam, kendi evrimsel süreci içinde -her canlı süreçte olduğu gibi- yalnızca nedensel bir biçimde koşullanmış bir akış değildir; o aynı zamanda belli bir amaca doğru çevrilmiş bir ilerleyiştir; yaşam da bir sonluluktur; ereksel bir görünümü vardır; öyleyse, canlı ruhsal sürecin kendi kendini tanıtlamasından başka bir şey olmayan düşten, bir yandan nesnel nedensel bağlantıyla ilgili olan, öte yandan da yine son derece nesnel ereksel eğilimlerle ilgili ipuçları bekleyebiliriz.

Bu çalışma varsayımına dayanarak, hastam ve ben, düşleri büyük bir titizlikle incelemeye koyulduk. O zamana kadar ortaya çıkmış bütün düşleri ayrı ayrı ele almak bizi çok uzaklara sürükleyebilecekti. Başlıca özellikleri belirlemekle yetinelim: düşler büyük ölçüde hekimin kendisiyle ilgiliydi, yani oyuncular, elbette, hastanın kendisi ve hekimdi. Ama hekim, gerçek görüntüsü içinde hemen hiç gözükmüyordu; çoğunlukla garip bir biçimde biçim değiştirmiş oluyordu. Bazen ölçüsüz uzun boylu oluyor, bazen Herode kadar yaşlı oluyor, bazen de hastamın babasına benziyordu, ve o zaman garip bir biçimde doğanın ögeleriyle karışıyordu, şu rüyada görüldüğü gibi:

Hastanın babası (gerçekte kısa boyluydu), hastayla birlikte, buğday tarlalarıyla kaplı bir tepede duruyordu. Bir devi andıran babasının yanında hastam küçücük kalıyordu. Babası onu kollarına aldı ve küçük bir çocuk gibi taşıdı. Rüzgar başakları salladı ve baba rüzgarın altında dalgalanan başakların ritmine uyarak onu kollarında salladı.

Bu tür düşler bize birçok şey öğretti; öncelikle şu izlenimi edindim: hastamın bilinçdışı, beni bir baba-sevgili olarak görmeyi sarsılmaz bir biçimde sürdürüyordu, bu durum, çözüme kavuşturulması gereken berbat saplanışı, bir kere daha çok açık bir biçimde doğruluyordu. Ayrıca, gözden uzak tutulmaması gereken bir nokta daha vardı: hastamın bilinçdışı, baba-sevgili dediğimiz yarı «tanrısal» insanüstü varlığı belirtiyordu, bu durum, geçişimin yol açtığı abartmayı iyice belirginleştiriyordu. Sonunda kendi kendime şu soruyu sordum: hasta, geçişimin olağanüstü gerçekdışılığını hiç mi algılıyamıyordu, ve ayrıca bilinçdışı, olanaksız ve aklauymaz bir imgenin peşinden, gözükapalı ve son derece şaşkın bir biçimde koşmaya devam ederek tüm kavrama girişimlerine kapalı mı kalıyordu? Freud'un, «bilinçdışı yalnızca arzulamayı bilir» görüşü, Schopenhauer'in «kör ve yanılgılı kökel istem» kavrayışına dayalı görüşü, boşluğu içinde kendini yetkin sayarak, kör ve kavrayışsız bir biçimde yetkinlikten uzak acınası yapıtlar yaratmayı sürdüren bir çokbilmiş düzenleyici deha imgesi; bütün bu karamsar sanılar beni tedirgin etti, ve dünyanın ve ruhun temelinde, kökten olumsuz bir yan var mıdır diye kendi kendime sormak durumunda kaldım. Bütün bu bulanıklık içinde, yapacak tek şey kalıyordu, tüm imgeleri ve kuruntuları yokeden bir kesip atma davranışıyla birlikte «gerekeni yapmalısın» öğüdüne sığınmak.

Ama, bu düşler dizisini yeniden kafamdan geçirince ve bunların olası uzanımları üzerinde uzun uzun düşününce, kafamda değişik bir anlam belirdi. Şöyle düşündüm: düşlerin aynı temalar üzerinde dönüp durduğu ve hastamla benim çok iyi bildiğimiz eğretilemelerle kulağımızı patlattığı kesindi. Oy-

sa, başka bir belirgin olgu da, hastanın, hiç olmazsa bilincinde, geçişiminin imgesel yanını kesinlikle kavradığıydı. Hastam, benim, geceleri kendisine yarı tanrısal bir baba-sevgili biçiminde göründüğümün farkındaydı ve en azından düşünsel açıdan, benim somut gerçekliğimi, kafasından söküp atamadığı bu düşsel görüntüden ayırtedecek durumdaydı. Düşler içeriklerini gözle görülen biçimde tekrarlarlar ve bilinçte gerçekleşen ve düşlerin inatla kaçtıkları her türlü eleştiriden yalıtılmış durumda bulunurlar; demek ki bu durumda, düşler bilinçli içerikleri tekrarlarlar, ama onların bütününün bir bölümünü atarlar ve sağduyunun yerine imgesel bakış açısını geçirirler.

İster istemez kendime, bu kararlılığın, bu sürerliliğin, bu «direngenlik»in nereden geldiğini, ve böylesi bir inatçılığın neye yöneldiğini sordum. Kesin bir inancım vardı: bunlar sonuçsal anlamı olan bir şeylerden gelmeliydiler, çünkü dünyada ereklilikten soyuk ya da bir başka deyişle, kendinde yalnızca eski verilerin varlığını sürdürdüğünü görmemizle yeterince açıklığa kavuşan bir canlı nesne yoktur. Oysa, bu geçişime bağlı olan güç öyle bir yoğunluktaydı ki, en azından, yaşamsal bir içgüdü olduğu izlenimini veriyordu. Öyleyse, buna benzer imgelerin amacı ne olabilirdi? Bu düşleri ayrıştırmak için onları büyük bir özenle yeniden gözlerimin önüne getirdiğimde, özellikle anlattığım düş, beni, hekimin kişiliğini doğaüstü güçlerden arındıracak biçimsel bir eğilim saptamaya -bu, hekimi insani boyutlara kavuşturmaya çalışan bilinçli eleştiriye bütünüyle karşıttır- ve hekimde dev boylu, dünya kadar yaşlı, hastanın babasından daha büyük, yeri göğü inleten rüzgar kadar güçlü bir insan görmeye zorladı. Aslında

düşler, bu durumun meydana getirdiği aykırılığa rağmen, hekimi tanrısallaştırmak istemiyorlar mıydı?

Ve o anda bir şey kafamda aydınlanıverdi: olup bitenler o zamana kadar düşündüklerimizin tersi değil miydiler? Bilinçdışı her yerde, hekimin kişiliğinden giderek, bir tanrı **yaratmaya** çalışmıyor muydu? Somut ve bireysel olanın kişisel örtülerinden sıyrılmış bir tür tanrısallık imgesini, kavrayışını ortaya koymaya ve soyutlamaya çalışmıyor muydu? Düşüncelerimin bu noktasında, hekimin kişiliği üzerindeki geçişim, bana yalnızca bir yanlışanlaşılma, bilincin yanlış bir billurlaşması, o ünlü «sağduyu»nun budalaca bir eğlentisi olarak gözüktü. Bilinçdışı, kendi itkisi içinde, ancak görünüşte ve sözcüğün dar anlamında kişiye yönelmektedir, yoksa gerçekte bir tanrıya yönelmektedir. Öyleyse, içgüdüsel doğanın en dokunulmamışından, en karanlığından, en derininden fışkıran bir **tutku**, gereksinmeyle, tanrı açlığıyla zincirlerinden boşanabilir miydi? Ve bu tutku bir insana duyulan aşktan daha güçlü ve daha kaçınılmaz olabilir miydi? Geçişim denilen bu uyarsız aşkın en yüksek ve en gerçek anlamı burada mıdır? XV. yüzyıldan bu yana Batı bilincinden silinmiş olan bu gerçek «Tanrı Aşkı»nın bir bileşeniyle mi karşı karşıyaydık?

Hiç kimse, etten kemikten bir varlığı başka bir varlığa yönelten şiddetli arzunun, tutkulu duygusallığın gerçekliğini kuşkuyla karşılamıyacaktır; ama; hekimin hastayla görüşmesi çerçevesinde, canlı bir gerçeklikte, hekimin sıradan görünümünü cisimleştirecek olan dinsel psikolojik bir tema ortaya çıkar birdenbire; bu tema, tarihin çoktandır gözden çıkardığı, ta Ortaçağ'larda kalmış bir temadır -örneğin Magdeburg'lu Mechthilde'yi düşünelim-, bu yakla-

şım, bu buluş ciddiye alınmayacak kadar beklenmedik, gerçekdışı bir şeydir.

Bununla birlikte, tam anlamıyle bilimsel bir tutum, önyargıları aşmaya çalışmalıdır; ve bir varsayımın geçerliliğinin tek ölçütü, onun açıklanabilme ölçüsüdür. Demek ki sorun, sözünü ettiğimiz olasılığın geçerli bir varsayım olarak kabul edilip edilemeyeceğidir. Gerçekte bir insanda uyku durumunda bulunan bilinçdışı eğilimlerin, istedikleri herhangi bir amacı gözetebileceklerini yalanlayan bir neden yoktur. Bu varsayım bana «bilinçdışı yalnızca arzulamayı bilir» varsayımı kadar aklayatkın gözüktü. Bu varsayımlardan hangisinin daha temelli olduğuna, ancak ve kesinlikle deney karar verebilir.

Çok eleştirici bir kafa taşıyan hastam, varsayımımı benimseyemiyordu, çünkü eski yorumumuz -beni onun baba-sevgilisi ve dolayısıyla idealindeki insan, çatışkısının düşsel çözümü yapan yorum- onun duyguları açısından çok daha büyük bir çekiciliğe sahipti. Bununla birlikte, hastamın düşünme yetileri oldukça yerindeydi, zihni, böylesine bir varsayımın kuramsal olasılığını görebilecek kadar aydınlıktı.

Hastamın düşleri hekimin kişiliğini devleştirmeye ve onu gitgide daha erişilmez boyutlara ulaştırmaya devam ederken, koşut olarak ve bu süreçle bağlantılı olarak yeni bir olgu ortaya çıktı; bu olguyu yalnızca başlangıçta ve büyük bir şaşkınlıkla gözlemledim; bu olgu, hastamın geçişimini alttan alta neredeyse parçalayan ve yıkan bir olguydu. Hastam bilincinde her ne kadar her zaman geçişimine bağlı ve kenetli kaldıysa da, besbelli bu arada dostlarından biriyle olan ilişkilerini gözlegörülür ölçüde koyulttu. Ve ayrılma zamanımız geldiğinde, bu ayrılış

onda hiçbir yıkım belirtisi göstermedi; akıllıca ayrıldık.

Böylece, geçişimin sürekli biçimde dağılması ve ortadan kalkması sürecinin tek gözlemcisi ben olmuştum. Ancak **yönetici işlev** terimiyle karşılayabileceğim bir işlevin -bu, başlangıçta hedefi olduğum tüm kişisel yüceltme ögelerini adım adım kendine çeken ve taşıyan bir işlevdi- kişiler arasındaki geçişimle ilgili belirleme noktasından giderek nasıl billurlaştığını, geliştiğini, kendini doğruladığını izleyebildim; yansıtmaların çekilişi, yönetici duruma gelmiş olan işleve azar azar bir enerji yükselmesi, bir enerji katkısı getirdi; öyle ki, bu işlev hastanın bilincinde açık açık kendini göstermekle birlikte, yansıtıcı bilinç üzerinde yavaş yavaş bir yükseliş meydana getirdi. Bu örnek, başka birçok örnekle birlikte, bana düşlerin basit ve boş imgeler olmadıklarını, ama kişinin ruhuna, yavaş yavaş olgunlaşma, büyüme ve bazı kişisel ilişkilerin uyarsız özelliğini aşma olanağı sağlayan bilinçsiz gelişimlerin kendiliğinden sunumu olduklarını gösterdi.

Daha önce de göstermeye çalıştığım gibi, hastanın zihinsel durumundaki değişim, onun bilinçdışında, kişilerarası geçişimin başlangıç noktası görünür görünmez bir tepki ortaya çıkardı; bu değişim, bir çeşit güdül amaç ortaya koyuyordu; bu, simgesel olarak ancak Tanrı imgesi ya da kavramı diye adlandırılabilecek bir biçimde kendini gösteriyordu. Hastanın düşleri, bu imgeye yaşam kazandırabilmek için, hekimin insani kişiliğini çarpıtmaktan, ona insanüstü boyutlar yüklemekten, onu aynı zamanda rüzgar gibi bir varlık olan bir dev, dünya kadar ihtiyar bir baba olarak görmekten ve kollarında bir bebek gibi sallanıp dinlendiği bir baba olarak gör-

mekten geri kalmıyordu.

Karşıt görüş olarak, hastanın düşünde ortaya çıkan Tanrı imgesinin kökeni hastanın (kendisi Hıristiyan eğitimi görmüştü) ondan oluşturduğu bilinçli sunumda araştırılacak olursa, ortaya çıkan bozukluk birdenbire göze çarpacaktır. Hastanın, din konusunda, eleştirici ve bilinemezci bir tutumu vardı. Olası bir tanrı birliğinin ondaki sunumu, uzun süredir, sunumu elde edilemez olanın, yani en bütünsel soyutlamanın alanına varmıştı. Oysa düşte, tersine, Tanrı imgesi doğadaki bir dehanın Eskiçağ' daki sunumuna, örneğin Wotan'ın sunumuna karşılıktı.

«Tanrı ruhsallıktır» belirlemesi, Yunanistan'daki kökel biçiminde yeniden ortaya çıkmış oluyordu; Yunan kavrayışında ruh, «rüzgar» anlamına gelen **pneuma** sözcüğüyle anlatılırdı. Bu da bizi aşağıdaki imgeye götürür: Tanrı rüzgardır, görülmez bir soluktur, insandan daha yetenekli ve daha güçlüdür. İbranicede olduğu gibi arapça **ruh** sözcüğü de «soluk» ve «ruh» anlamına gelir. Böylece düşler, kişisel bir biçimin dışında, kavramsal ve bilinçli düşünceye karşıt olan eskiçağ Tanrı imgesine dayanır. Yalnızca çocuksu bir imgenin, çocuklukla ilgili bir anımsamanın sözkonusu olduğu yadsınabilir elbette. Gökyüzünde altından bir tahta oturmuş saygıdeğer bir ihtiyar sözkonusu olsaydı, ben de bu varsamadan yana çıkardım. Oysa, böyle bir duygusallık kesinlikle sözkonusu değil, ancak bir Eskiçağ anlayışına karşılık olan ilkel bir anımsama sözkonusudur.

Ruhun değişimleri ve simgeleri adlı kitabımda bu ilkel imgeler (kavramlara karşılıktır) üzerine çok sayıda örnek verdim; bu imgeler, alışılmış ayrımdan daha değişik olan bilinçdışı gereçleri, «bi-

linçöncesi» ve «bilinçdışı» ya da «bilinçaltı» «bilinçdışı» gereçlere bölmeye zorlarlar. Burada bu bölmelerin yasallığını tartışmak istemiyorum. Bunların herbirinin korunması gerekir. Deneyin beni zorladığı ayrımlaşma ancak varolmanın ve yeni bir bakış açısı getirmenin önerisine ve değerine sahiptir.

Buraya kadar söylediklerimizden şu sonuç çıkıyor: bilinçdışında, **kişisel bilinçdışı** diye adlandırılabilecek bir taban, bir düzey ayırdetmek zorunludur. Bilinçaltında kendini gösteren psikolojik ögeler, gereçler bireysel yaşamın edinimleri özelliğini taşıdıkları ölçüde, kişisel yapıyla ilgili kabul edilmelidirler; sonuç olarak; bu ögeler ya da gereçler, yapıları gereği, bilinçli de olabilirler.

Elbette bir yandan, bilincin baskın özellikleriyle uyuşmayan ruhsal etkenlerin bastırmaya uğramış olmaları ve bunun sonucunda bilinçdışı duruma gelmeleri aklayatkındır; ama öte yandan, bu bastırılmış içeriklerin bilinçli kılınabilmeleri ve izleri bulunduğunda ve görüldüğünde bilinçte tutulabilmeleri olasılığı benimsenebilir.

Gereçleri **kişisel bilinçdışı**'ndan doğan şeyler olarak görüyoruz; öyle ki, onların gelişleri, belirmeleri ve etkinlikleri hastanın kişisel geçmişiyle ilgili herhangi bir bağdan öncedir. Bu gereçler kişiliğin bütenleyici bölümüdürler, zorunlu olarak kendi kurucu ögelerinin bütününe katılırlar. Bu o kadar gerçek ve o kadar önemlidir ki, bu ögeler bilinçte bulunmadıklarında, son derece çeşitli durumlardan ve mekanizmalardan doğabilecek bu yoksunluk bir aşağılık duygusuna yol açar; ve bu aşağılık duygusu, organik bir eksikliğin ya da doğuştan bir sakatlığın psikolojik özelliğini göstermez, **daha çok aşağılık duygusu denen bir duyguyu ve manevi düzeyde bir**

bunalımı doğuran bir yoksunluk, bir boşluk, bir eksiklik özelliği gösterir. Kişinin manevi düzeyde acılı bir biçimde duyduğu aşağılık duygusu, her zaman, eksik kalan ögenin, temelde ve kişinin duygusu açısından eksikliği duyulmaması gereken bir etken olduğunu gösterir; **başka bir deyişle, kişi üzerine eğilirse, aşağılık duygusu bilinçli duruma gelebilir ve gelmelidir.** Manevi bir aşağılık duygusu, ortak olan ve bir anlamda da kişiye göre değişen ahlak yasalarıyla uyumsuzluktan gelmez, ama bireyin kendi kendisiyle, kendi Ben'iyle çatışmasından gelir; aşağılık duygusu, zorlayıcı bir biçimde, ruhsallığın denge etkenlerini ve belli belirsiz fark edilen, bilinçsizce bilincine varılan açıkların ve boşlukların kapatılmasını savunur. **Aşağılık duygusu her ortaya çıkışında, aşağılık duygusu o zamana kadar bilinçdışında kalmış bir etkenin öznede özümlenmesi zorunluluğunu belirtmekle kalmaz, ama aynı zamanda, bu özümlemenin olasılığını da belirtir.**

Bir insanı, kendi bilinçdışı Ben'ini özümlemeye ve bilinçte tutmaya yönelten ve zorlayan şeyler, sonunda, onun manevi nitelikleridir -bu zorlama, zorunluluğun kavranması ve kabul edilmesiyle doğrudan doğruya olabileceği gibi, acılı bir nevroz sırasında dolaylı bir biçimde de gerçekleşebilir. Kendi bilinçdışı Ben'inin gerçekleşmesi yolunda ilerleyen kişi, kişisel bilinçdışının içeriklerini, zorunlu olarak bilinçli kılacaktır, bu da, kişiliğin uzamını, ufuklarını ve zenginliğini büyük ölçüde genişletecektir. Hemen belirtelim, bu «genişleme» öncelikle manevi bilince ve kendi kendinin bilgisine dayanır; çünkü, ayrıştırmanın ortaya çıkardığı ve bilince geçen bilinçdışı içerikleri, genellikle, anı, arzu, eğilim, tasarı gibi hoşa gitmeyen, bastırılmış olan içeriklerdir.

Örneğin genel ve içtenlikli bir içdökme, küçük ölçüde de olsa, benzer bir biçimde bu içerikleri ortaya çıkaracaktır. İçdökmenin getireceği ve bırakacağı şeyler dışında, daha ileriye ve daha derine gitmeyi sağlayacak şey, genellikle, düşlerin ayrıştırılmasıdır. Şunu gözlemek çok zaman ilgi çekici olur: düşler nasıl olup da en köklü ögeleri, genellikle inceliği altüst eden bir seçim içinde, son derece ince bir ayıklama ve derecelendirmeyle, adım adım, parça parça gün ışığına çıkarmakta ve görünür kılmaktadır. Bütün bu ruhsal ögeler, bilince katıldıkları zaman, önemli bir ufuk genişlemesini, kendi kendinin derinlikli bir bilgisini sağlarlar. Bunun ayrıca, kişide alçakgönüllülüğü yaratmaya ve kişiyi insancıllaştırmaya yatkın olmasını düşünmek yanlış olmaz. Ama kendi kendinin bilgisi de -bilge kişiler bu bilgiden en iyi sonuçları çıkarırlar- değişik kişilikler üzerinde ve bu kişiliklerin yapısına göre, değişik biçimlerde etki yapar. Ayrıştırmalı uygulama sırasında, bu konuyla ilgili çok özel belirlemeler ortaya konabilir.

Ama, Tanrı'nın Eskiçağ'la sunumu örneğinde görüldüğü gibi, bilinçdışı, kişisel yaşamın basit edinimlerinden başka ögeler de kapsar. Hastam, kendi ana dili olan almancada, ruh (Geist) sözcüğüyle, rüzgar (Wind) sözcüğü arasında bir dil yakınlığı ya da bir koşutluk bulunduğundan bütünüyle habersizdi. Bu bağlantı ona hiçbir biçimde gösterilmemişti ve kendisi de bunu hiç düşünmemişti. İncil'de bu konuyla ilgili olan bölüm, («rüzgar dilediği yere eser; duyarsın rüzgarın sesini ama nereden gelip nereye gittiğini bilemezsin. Ruhtan doğan kişi de böyledir işte») onun için anlaşılmaz bir şeydi, çünkü yunanca bilmiyordu. Bu durumda kriptomnezi diye adlan-

dırılan şeyle, yani hastamın, günün birinde raslantıyla okuyup edindiği bir düşüncenin bilinçdışı anısıyla karşı karşıya kalmış olabilirdik -bu'nun bir kişisel edinim olması sonuna kadar beklenebilir mi? Sözkonusu vakada böyle bir olasılığı çelecek bir karşıgörüş ortaya koyamam. Ama kriptomnezinin kesinlikle sözkonusu olmadığı başka vakalarla -bunlardan birçoğunu **Ruhun değişimleri ve simgeleri** adlı kitabımda yayınladım- defalarca karşılaştım. Gerçekten bizim vakamızda, bir kriptomnezi sözkonusu olsaydı -bu bana oldukça uzak gözüküyor- o zaman da zaten sözkonusu imgenin, Semon'un deyişiyle, daha sonra «dışlaşacak olan» imgenin ayıklanmasını ve belirginleşmesini sağlayan öncesel konumu açıklamak gerekirdi.

Ne olursa olsun, kriptomnezi bulunsa da bulunmasa da, Tanrı'nın gerçek ve son derece ilkel bir imgesi sözkonusudur; bu imge çağdaş bir insanın bilinçdışında gelişti ve orada canlı bir etkinlik yarattı; bu, dinler tarihi açısından, üzerinde durulması gereken bir etkinliktir. Ben bu imgede «kişisel» hiçbir yan görmüyorum: bu, etnik varlığını çoktandır bildiğimiz, **tam anlamıyla ortak bir imgedir.** Ve tarihsel bir varlığı ve evrensel bir yaygınlığı olan bu Tanrı imgesinin, doğal işleyişi içinde, ruh tarafından yeniden düzenlendiğini ve yeniden kurulduğunu kabullenmek zorundayız; hastam, Eskiçağ'ın ilkel Cermen topluluklarınınkilerle aynı biçimde işleyen bir insan beyniyle dünyaya geldiğine göre, bunda şaşılacak bir şey yoktur.

Demek ki, bu kökel imgeleri belirlemek için daha önce ileri sürmüş olduğum deyimi kullanırsak, buradan canlanmış bir **ilkörnek**'in varlığı sözkonusuydu. Bize, atalarımızla ilgili bu eski imgeleri bı-

rakan, hala düşlerimizde yaşamakta olan bu ilkel ve benzeştirmeli eski düşünce biçimidir. Gerçekte, kalıtsal sunumlar hiçbir biçimde sözkonusu değildir, ama zihinsel akışı bazı yönlere yönelten doğuştan yapılar sözkonusudur.

Böylesi olgular sözkonusu olduğunda, bilinçdışının, yalnızca kişisel gereçleri değil, ama aynı zamanda, kalıtsal ve ilkörneksel kategoriler biçimindeki, kişisel olmayan ortak etkenleri de kapsadığını varsamak ve kabul etmek zorundayız. Demek ki şu varsayımı ortaya attım: bilinçdışı, derinlerdeki tabakalarında, bir ölçüde canlı ve etkin ortak gereçler bulundurmaktadır, böylece, ortak bir bilinçdışından söz etmek zorunluluğunu duydum.

Çevirenler: Afşar TİMUÇİN - Mehmet SERT

TÜRKİYE YAZILARI
Aylık edebiyat dergisi
10 Lira
P.K. 387
Kızılay / Ankara

Paul RICOEUR

CİNSELLİK: EŞSİZLİK, YANILGI, BİLMECE

Sanırım, cinsellikle ilgili tüm sorunlar, evrensel - yaşamsal diyebileceğimiz sorunlar, insan cinselliğine dolgun bir anlam kazandırmakta eksik kalmış olan eski bir kutsalın yıkılmasından gelmektedir. Çağdaşların evlilik ahlakı, bu yıkılışa verilmiş azçok başarılı bir yanıttır.

Cinselliğin serüvenlerini, insanlar arasındaki bu kutsalın serüvenleri dışında anlayamayız. Kendimizde, imgelemimizde, duygularımızda bu yitik kutsalı ve onun mitoslardan, tapınmalardan, simgelerden oluşan zengin bütünselliğini yinelemeliyiz önce. «O eski zamanlarda» tapınmalar cinselliğin eylem içinde bütünsel bir kutsalda eriyişini ortaya koyuyordu; oysa mitoslar görkemli anlatılarla bu kutsalın kuruluşunu ortaya koymaktaydı; imgelem de «o zaman» belirsiz bir karşılıklı ilişki oyununa göre tanrıların yaşamını ve ölümünü simgeleştiren bitkisel yaşamın büyük çevrinimlerinden aldığı simgeler karşılığında cinsel simgeler üretiyordu durmadan. Bu eski kutsalın kırıntıları kaldı yalnız. Cinsi, yaşama ve ölüme, besine, mevsimlere, bitkilere, hayvanlara bağlayan bu ilişki ağı, tümüyle, Arzu'muzun, Görüş'ümüzün, Söz'ümüzün çarpık çurpuk bir kuklası durumuna gelmiştir.

İyi anlayalım: yıkılması **gerekiyordu** bu kutsalın, hiç değilse dolaysız ve basit biçimiyle yıkılması gerekiyordu Hem tektanrıcılığın itişine hem de tek-

niğe yönelik zekaya başeğdi o. Birincisi, yani ahlak yönünden tektanrıcılık, evrensel - yaşamsal kutsalı, ona bağlı bitki tanrılarını ve kötülük tanrılarını, bu tanrıların kutsal birleşmelerini, sertliklerini ve çılgınlıklarını mitolojiden arındırdı, bunun yerine aşırı derecede yoksun, «yersel» olmaktan çok «göksel» olan ve bize kala kala yıldızlar düzenine -başımızın üstündeki yıldızlı göğe- hayranlığı kalmış olan bir simgecilik getirdi. Aşkın kutsal, bir yaşam lirizminden çok, adalet üzerine temellenmiş siyasal bir ahlaktan yana çıkar. Düzenin yıldızlarla ilgili ilkörneği ölçüsünde, sapmış bir olgu gibi görünür cinsellik. Bitki tanrılarının ve kötülük tanrılarının dışa atılması cinselliği kendi kutsal özünden arındırdı. Aşkın kutsalın, örneğin **Göklerdeki Tanrı**'nın cinsellik için bir anlam taşımadığını söyleyemeyiz. Ama, o, Eros'un örtülü şeytanlığını, yaratıcılığını, şiddetini de kazanamamıştır. O ancak bütünsel **düzen**'in bir bölümü gibi alınan evliliğin kurumsal disiplinini savunmaktadır. Cinsellik, aşkın ve ahlaki kutsalda ancak düzen olarak, kurum olarak doğrulanmıştır. Eros iyi kötü bununla bütünleşmelidir. Katı ahlakın şu biricik konut üzerine temellenişi buradan gelir: cinsellik, döl vermeye dayanan toplumsal bir işlevdir, döl verme dışında bir anlam taşımaz. İşte bu yüzden, aşkın kutsaldan çıkmış olan bu son derece toplumsal, ortaklaşmacı, siyasal ahlak, Eros'un düzensiz gücüne güvenmez. Eros, çoktan silinip gitmiş bir kutsalın tehlikeli ve yasak gücünden kalma bir şeyler taşımaktadır kendinde. Ayrılmış, dokunulmaz kutsal, katılmaya dayalı kutsaldan sonra da yaşadı ama böylece cinselliğe yaygın bir suçluluk yüklemeye yöneldi. Gerçekte, yahudilerin, cinselliği «aileyi sürdürmek» gibi tam tamına yararcı ve toplumsal iş-

levi dışında mahkûm etmiş olmaları pek belirgin bir olgu değildir. Doğu mitolojisine karşı giriştiği ciddi bir savaşımdan sonra İsrail dini bir **yaratma kavrayışı**'na, aşkın-içkin bir kutsala yükselebilmiştir: bu kutsala göre, **tüm yeryüzü**, göklerle birlikte, Tanrı'nın yüceliğini anlatmaktadır. O zaman yeni bir coşku yükselir tenden; bu coşku en güzel anlatımını, ilk kadına raslayan ilk erkeğin çığlığını ortaya koyan dinsel belgelerde bulur:

«Kemiği kemiğimden
Eti etimdendir»

Günümüzde Péguy'nin yeniden bulduğu bu hem bedensel hem ruhsal anlam, eski evrensel - yaşamsal kutsalın büyük düşüşünü dengeleyememiştir. Kendi boyunda bir kültür yaratamadan önce, bu anlam, **ikili bir dalga**'nın, hem Orpheus'cu hem bilinirci bir dalganın saldırısına uğradı. Söz'den, Tanrı'dan, İmge'den ayrılmaz bir «ten» olduğunu unuttu insan birdenbire. İnsan kendini ayrılmış, sapmış, bir bedene hapsedilmiş bir Ruh olarak «tanıdı». Aynı zamanda kendini Başkası olarak, Düşman olarak kötü olarak «tanıdı». Ruh ve Beden'le, İkililik'le ilgili bu «bilgi» hıristiyanlığa girdi, onun yaratma anlayışını kısırlaştırdı, onun kötülüğü benimseyişini sapıklaştırdı, onun bütünü uzlaştırma umudunu dapdaracık ve cansız bir ruhsallığın sınırlarına kapattı. Böylece, Batı'nın din düşüncesinde, yaşamaya karşı kin ve cinselliğe karşı öfke ortaya çıktı, Nietzsche bu kinde ve öfkede hıristiyanlığın özünü bulduğuna inanır.

Bu noktada çağdaşların evlilik ahlakı sınırlı ama bir ölçüde başarılmış bir çaba ortaya koyar; bu ahlak, **kişi**'de ruhsalla bedenselin kırılgan bağlantısına dayalı yeni bir kutsalın yaratılması çabasıdır.

Bu ahlakın en önemli başarısı, sözsüz dil, karşılıklı tanıma aracı, karşılıklı kişileşme aracı olarak, kısaca **anlatım** olarak cinselliğin değerini birinci sıraya koymuş olmasıdır. Bunu ben «sevencenlik» boyutu diye adlandırıyorum; bu boyutu daha ileride «erotizm» boyutuna karşıt olarak koyacağım. Bu ahlak yahudi yaratıcılığının ve hıristiyan **Agape**'sinin uzantısında görülür; bu yüzden hıristiyanlık bu ahlakın bilinirci eğilimlerini yadsır ve **uydurma Eros-Agape çatışkısı**'na karşı çıkar. Ben bu ahlakta **Agape'nin Eros'u yeniden ele geçirmesi** girişimini bulurum.

Basit bir yineleme olmayan her yeniden ele geçirme gibi bu da eski kutsalın yıkılmasına ve değişmesine yol açar. Yıkılmasına yol açar, çünkü kişi tema'sı, karşılıklı kişileşme tema'sı bitkisel kutsalın evrene dönük din anlayışına ve bu kutsalın bireylere yaptığı çağrıya, oluşumlar ve yenilenmeler içinde bitip gitme çağrısına yabancıdır. Eski kutsalın kişilik-ötesi döneminde döl verme işi kesinlikle sorumsuzca, raslantıya göre, hayvanca oluyordu. Kutsal, kişinin sınırını aşmalıdır. Bu sınır aşıldığı zaman, insan, tüm doğadan sorumlu olduğu gibi, yaşam vermekten de sorumlu olur. Döl vermenin denetlenmesi, eski kutsalın kesin ölümüne işarettir, cinsel kültürün dönüşsüz bir biçimde kazanılışıdır. Bunun ahlaki anlamından ve yeni tehlikelerinden sözedeceğiz. Ancak, bu tehlikeler, insan cinselliğindeki büyüklüğün öbür yüzüdür: döl vermenin denetlenmesiyle, çocuk yapma işi bir raslantı olmaktan çıktı, aynı zamanda yeni kutsalın anlatım kazandığı sevecenlik boyutu gerçekleşti. Böylece, eski kutsal, Eros'u yıkan şey oldu, onu Agape'nin ışığında yeniden kurtaran şey oldu. Sevencenlikle biz suçsuzluğun yeni

bir simgesini kurmaya, suçsuz düşümüzü inançla temellendirmeye, ten'in bütünlüğünü ve eksiksizliğini yeniden sağlamaya çalışıyoruz. Ama bu girişim kişinin ortaya çıkmasını gerektirir; bu girişim ancak kişilerarası bir girişim olabilir; eski erdişilik mitosu bir ayrımsızlık, bir ayrılıklı olmayış mitosu olarak kalmıştır. Eski erdişilik mitosu, yeni bir karşılıklılık, bedensel karşılıklılık mitosuna dönüşmelidir. İlkel kutsalın başka bir kültür ve ruhsallık düzeyinde yeniden düzenlenmesi, Agape'nin yalnızca bir kutsal imge yıkıcısı olmadığını, bütün mitosları, bu arada Eros mitoslarını kurtarabildiğini gösterir.

Ama böyle bir girişim olabilir mi? Bu girişim bir güçsüzlük tohumu barındırmaktadır, çünkü yoğunluk ve süreklilik elde edebilmek için bir **kurum** disipliniyle eğitilmeye bırakmak zorundadır kendini. Görmüş olduğumuz gibi, aşkın kutsal, kutsalın tarihinde zorunlu bir evredir. Siyasal yasayla, toplumsal adaletle ilgili bir ahlak yaratmış olan aşkın kutsal, kargaşa içindeki Eros'u evlilik yasasına uymaya zorladı uzun zaman, Siyasal ahlakın etkisiyle karşılaşan cinsel ahlak, haklar, ödevler, zorunluluklar, sözleşmeler yüklendi: içgüdünün dizginlenmesiyle görülen yasaklamaların, engellemelerin bastırmaların neler olduğu bilinir. Eros'u **toplumsallaştırma**'nın bedeli elbette çok tutar. Gene de hiç bir modern toplum Eros'un şeytanlığını evlilik ailesi kurumuyla iyi kötü yönetmekten, durağanlaştırmaktan vazgeçmez. Bu yasallığın aşıldığı garip yönelimleri anlayabiliriz. Özellikle evlilik bağları içinde düşünülmeyen sanatçılar ve büyük kültür yaratıcıları arasında bu yönelimler pek çoktur. Ama cinsin «kurumsallığını yıkmak» ve bu garip yönelimlerin temel kuralını evrensel bir kural durumuna getirmek için hangi yasako-

yucu bu durumdan kanıtlar çıkmayı düşünür? Gerçekten, insan, evlilik kurumunun disiplini -birçok bakımdan pek pahalıya oturan disiplini- içinde insanlığını bulur ve cinselliğini insanlaştırır. Takışmasız, özverisiz olmayan, hatta bazen insanlığa yıkımlar getiren evlilik kurumuyla Eros arasında eğreti bir anlaşma yapılmıştır. Cinsellik konusunda kültürümüzün belli başlı tartışması olarak kalmıştır evlilik; bu tartışmayı tam anlamında kazanan olmamıştır; elbette birinden birinin bu tartışmayı sonuna erdirmesi düşünülemez; bu yüzden **evlilik işi** her zaman olası, yararlı, yasal, acil bir çabadır. Ülkülerinin arkasına sığınarak aldatışlarını örtmeye çalışan bir toplumun ikiyüzlülüğünü ortaya dökmek de edebiyata ve sanatlara düşer; her baskıcı ahlak kötü niyet ve sahtekarlık doğurur; bu yüzden edebiyatın yeri doldurulmaz bir kötü örnek verme işlevi vardır; çünkü kötü örnek verme, sahtekarlığın kırbacıdır. İnsan arzunun özelliğiyle kurumun evrenselliğini bağdaştıramadığı sürece sahtekarlık insanın peşinden gelecektir; evlilik, bizim uygarlığımızda, her zaman, şu ya da bu ölçüde, zorunluluğun belirtisi altında olur; çokları bunun altında ezilmiştir; evlilik, cinsel bağın sürekliliğini ve içtenliğini korumak ve bu bağı insanlaştırmak ister, ama pek çoklarında bu sürekliliği ve içtenliği yıkar götürür.

Sevecenlik üzerine temellenmiş bir ahlakla ilgili tartışma şuna dayanıyor: tüm tehlikeleri **bir yana**, evlilik sevecenlik için en büyük şanstır. Bu ahlakın aşkın kutsaldan aldığı fikir şudur: kurum dediğimiz şey, adalet, başkasına saygı, hak eşitliği ve karşılıklı yükümlülük kuralını siyasal alandan cinsel alana aktararak Eros'u bir düzene sokabilir; buna karşılık, sevecenlik ahlakı, kurumu ele geçirerek, onu belli bir

amaç durumuna getirebilir: kurum anlayışına göre, evliliğin belirgin amacı döl vermedir, insanın bir **tür** olarak sürmesidir: sevecenlik ahlakı, kişilerarası **yetkinlik**'ini evliliğin başlıca amacı gibi alarak, döl vermeyi cinselliğin içine koymak ister, cinselliği döl vermenin içine koymak istemez. Kişisellik temasının ve kişilerarası ilişki temasının yüceltilmesi, evlilik ailesini geçmişteki ailenin üstüne birazcık çıkaran yeni çiftlere ailedeki uzlaşma konusunda karşılıklı seçim hakkı tanıyan devinimin sonunu belirler. Sevecenlikle yüceltilmiş Eros'un kurumla kaynaşması her zaman başarılı olmuş mudur? Bunu hiç bir şey doğrulayamaz. Bu yüzden, gizli bir eksiklik, birçok uyumsuz görünümün birbirini kovaladığı insan cinselliğini kopmayla tehdit eder.

İşte düşüş. **Eros**'la **Uygarlık** arasındaki kırılgan uzlaşmayı tehdit eden bu uyumsuzluktan giderek, merkezkaç bir eğilim, kurum düşmanı bir eğilim ortaya çıkmıştır, bu eğilim çağdaş «erotizm»de en yüksek noktasına ulaşmış bulunuyor. Çağımızda birbirine ters iki devinim etkindir bana kalırsa: biri, aşkın kutsallaştırılması; öbür, aşkın kutsallıktan arındırılması.

Erotizm terimi kaypaktır: bu terim her şeyden önce insan cinselliğinin bileşenlerinden birini, içgüdüsel ve beden hazzıyla ilgili olanını belirler; bundan başka, cinsel hazzın kültürü üzerine kurulmuş sevmek sanatını belirler: böyle olmakla, o, karşılıklılık kaygısı, karşılıklı verme kaygısı, sunma kaygısı zevk narsisizmine üstün geldiği sürece sevecenliğin bir yüzüdür; ancak, erotizm, sürekli, yoğun ve içtenlikli bir kişilerarası ilişki kaygısıyla birbirine bağlanmış eğilimler demetinden kopuğu zaman, hazzın peşinde bir arzu olur çıkar. O zaman sorunlu bir duruma gi-

rer erotizm. Freud'dan öğrendik -özellikle **Cinsellik üzerine üç deneme**'den-, cinsellik basit bir şey değildir, bir çok bileşenin bir araya gelerek bütünleşmesi kolay kolay olacak iş değildir. Başarısızlık olarak yaşanmayan ama bedensel teknik olarak aranılan bu bütünleşmemişlik, erotizmi sevecenliğin karşı kutbu durumuna getirir; sevecenlikte başkasına ilgi baskındır ve erotizme cinselliğin bedensel hazla ilgili bileşeni anlamını verir; erotizmde bencil haz kültürü, karşılıklı kendini verişe baskındır.

Sınırlı ve bayağı anlamıyla erotizm her zaman varoldu; haz kültürü temel bir olasılıktır, çünkü hayvani düzeyde üremeye indirgemez kendini; haz kültürü oyundur ve oyunlaşır; haz kültürü sevecenliği gerektirir ve her zaman sevecenliğe karşı dönebilir. Sevecenliğin koynunda beslenen yılandır o. Bu böyledir; bunu böyle bilmek ve benimsemek gerekir. Eros'un şeytanlığı erotizmin ve sevecenliğin çifte olanağıdır. Kurumun sevecenlik üzerine uyguladığı sürekli baskı erotizmin merkezkaç eğilimini durdurmamakta ve aynı zamanda kurum onun sevecenlikle bütünleşmesine çalışmaktadır.

Ama, erotizm, insanî bir şey olarak bir olasılık ve bir tehlikeyse de, onun çağdaş biçimleri yeni gibidir. Ben burada dikkatleri üç olgu grubu üzerine çekmekle yetineceğim, birbirine bağlı ve karşılıklı ilişki içinde bulunan üç olgu grubuna. Önce, **anlamsızlığa düşüş**'ten sözedeceğim. Cinsel yasakların kalkması çok ilgi çekici bir sonuç doğurdu: değerin **kolaylık** karşısında yokolması - bu sonucu Freud kuşağı tanımamıştır. Cinsel olan şey yakınlaşmış, el altında bulunur duruma gelmiş, basit bir biyolojik işleve indirgenmiş, tam tamına anlamsızlaşmıştır. Böylece evrensel-yaşamsal kutsalın yıkımının aşırı ucu,

cinsin insandışına çıkarılmasının da aşırı ucu olmuştur.

Bu birinci olguya birçok başka olay katıldı: iktisadi yaşamda ve eğitim alanında cinslerin birbirine karışması, kadının eşitlik kazanması ve bu eşitliğin kadına şimdiye kadar erkeğin tekelinde kalmış olan cinsel özgürlüğe giriş hakkı kazandırması; kısacası, cinsel karşılaşmayı **basit** kılan her şey anlamın ve değerin sıfır noktasına düşüşünü kolaylaştırmaktadır.

Buna bir de bayağı cinsel edebiyatın halk arasına girmesi eklenir. İnsan kendini daha iyi tanıyor ve cinselliği de herkesçe bilinir oluyor. Ama gizlilik özelliğini yitirerek, cinsellik, içtenlikli olma özelliğini de yitiriyor. Biz öbür memeliler, der Béguin... Burada dönüşsüz bir durum vardır: insan bilimleri yaygınlık kazanarak yeni bir kültürel olgu durumuna geliyorlar; bu yeni kültürel olgu, yüklenilen duruma katılıyor.

Ayrıca, cinsellik, kişiliksizleşme ve ortaya düşme yönünde rol oynayan tüm öbür etmenlerin etkisinde kalıyor. Bu konuda amerikan psikanalistlerinin tanıklıkları oldukça önemlidir: bunlar Victoria çağının belirgin bir özelliğinin, bastırmayla ortaya çıkan takıntılı insan tipinin ortadan kalktığını, buna karşılık duygusal bağlantının yitmesi, sevmekte ve tiksinmekte zayıf kalma gibi daha ince belirtilerin arttığını bildiriyorlar. Bunlara başvuran kişiler giderek cinsel ilişkide bütün kişilikleriyle duygusal bağlantıya girememekten, sevgisiz aşk yapmaktan yakınıyorlar.

Cinselliğin anlamsızlığa düşüşü bu duygusal çöküşün hem nedeni hem sonucudur, öyle ki toplumsal anlamda ortaya düşüşle cinsel anlamda ortaya düşüş

karşılıklı olarak birbirini tamamlıyor.

İkinci olgu: cinsellik **anlamsız** duruma gelince, insan yaşamının öbür kesimlerinde duyulan umut kırıklıklarına yanıt olarak daha **buyurucu** olur. Dengeleme ve karşılıklı verme işleviyle ipini koparan cinsellik tam tamına çılgınlaşır. Sözünü ettiğimiz umut kırıklıkları hangi umut kırıklıklarıdır?

Her şeyden önce, iş alanında raslanan umut kırıklıkları. İş uygarlığı ve cinsellik konusunda önemli incelemeler yapılmalıdır. Freud'cu **ego-analysis** okulu (Hartmann, Erikson vb) şunu pek güzel ortaya koydu: iş, libido'ya karşı olan özyapısıyla, içgüdüyü eğitecek bir güçtür. Elbette, kişiliğin kurulması, ben'in özerkliğini elde etmesi çatışkılı olmayan durumlardan giderek gerçekleşir (hiç değilse içgüdüsel açıdan). İş, dille birlikte ve kurumlarda yaşamı öğrenme çabasıyla birlikte çatışkı dışı durumlardan biridir (**conflict-free sphere** der buna Erikson). Ancak, geriye dönüş şoku da o ölçüde önemlidir: çağdaş insanın deneyi onun doğaya karşı düzenlenmiş bir savaş niteliği taşıyan bir toplumda yaşamaktan «memnun» olmadığını gösteriyor; onun uğradığı umut kırıklığı, işiyle ilgili iktisadi-siyasi düzene basitçe karşı çıkıştan daha derin bir anlam taşıyor; onun umut kırıklığı doğrudan doğruya teknolojik dünyanın kendisinden geliyor. Bu insan, işinden çok boş zamanlarında aramaktadır yaşamın anlamını. Erotizm o zaman ona boş zamanın bir boyutu olarak görünüyor: erotizm, özellikle de özensiz erotizm diyebileceğimiz erotizm, ucuza vakit geçirme aracından başka bir şey değildir.

Bu birinci umut kırıklığına bir de «siyasal» umut kırıklığı eklenir. İnsanın siyasal açıdan tanımlanışında belli bir başarısızlığın varolduğunu görüyoruz.

Tarihi yapmaktan canı çıkmış insan, tarihsizliği arzuluyor. Toplumsal bir «rol»le tanımlanmasına karşı çıkıyor ve toplumsal diye nitelenmemiş bir insan olmayı düşlüyor. Bazı filimler toplumsal-siyasal rolleriyle hiç ilgilenmeyen gençleri anlatıyor (**Vurguncular**). Büyük bir çabadan yoksun kalmış eski ülkelerin belirtici özelliği midir bu? Bilemem. Ne olursa olsun, erotizm eşsiz bir öçalma gibi görünüyor, yalnız boş zamanın işten öçalması değil, aynı zamanda özelin büttin toplumsaldan öçalması gibi görünüyor.

Erotizm, bundan başka, daha derin bir biçimde, daha kökel bir umut kırıklığını, «anlam»la ilgili umut kırıklığını ortaya koyuyor; erotizmle saçmalık arasında gizli bir bağ vardır. Hiç bir şeyin anlamı kalmadığı yerde, anlık hazlar ve bu hazlarla ilgili oyunculuklar vardır yalnız. Bu nokta bizi bir üçüncü olgunun alanına götürüyor; bu olgu bizi erotizmin doğasına ulaştırmaktadır. Başıboş kalan cinsellik hem **anlamsız** hem de buna karşılık **buyurucu**'ysa, bize onu ilginç kılmak kalıyor. Erotizm bu durumda yalnızca işin, siyasetin, sözün anlamsızlığına değil, aynı zamanda cinselliğin anlamsızlığana yönelik bir öçalmadır. Cinsel bir masalın aranması da buradan gelir. Bu arama daha önce belirtmiş olduğumuz insan cinselliğinin temel bir olasılığına gerçekleşme fırsatı verir: bu olasılık, hazzı yalnızca dölverme işlevinden ayırma olasılığı değil (sevecen-aşk'ın yaptığı da budur), sevecenliğin kendisinden de ayırmak olasılığıdır. Hazzın ruhsal yoksulluğuna karşı yorucu bir savaşa girmiş olan ve biyolojik kabalığı içinde yetkinleşme olanağı bulunmayan insan burada kendisini gösterir. Erotizm o zaman hazcı ayrılmanın aralığında ve duygusal sonluluğun sınırlarında kendi masalını kurmaya koyulur. Girişiminin yarı-umutsuz öz-

yapısı burdan gelir: cinselliğe adanmış bir yaşamın niceliksel erotizmi, -değişiklikler kollayan ince erotizm, göstermek/ gizlemek ve reddetmek/ vermek eylemine dayanan imgeci erotizm,- tüm erotik rollere üçüncü kişi olarak katılan röntgencinin düşsel erotizmi: bütün bu yollar üzerinde çeşitli cinsellik kahramanlarında yansıtılan cinsel bir masal kurulur; ama her ayrı biçim altında bu masalın ortaklıktan acılı yalnızlığa doğru kaydığı görülür. Erotizmin yoğun umutsuzluğu -yunan efsanesinin ünlü delik fıçı imgesini de hatırlatır- sevecenliğin yerini tutan **yapay şeyler**'i biriktirerek değerin ve anlamın yitimini dengeleyememekten gelir.

Bu yazımı kötümser bir biçimde değil, ayrıştırmamın iki ayrı yanını birleştirerek bitirmek isterim. Cinselliğin her iki yolunda, sevecenlik yolunda ve erotizm yolunda, göze çarpan bir şey var: cinsellik, temelde, düşünceye kapalı kalıyor ve insanın kendi üstündeki egemenliğine ilgisiz kalıyor. Onun sevecenlik ahlakına da erotizmin ahlakdışılığına da tam olarak sığmaması, bir ahlakla da bir teknikle de tam olarak bağdaşmaması, yalnızca bizde mitos'tan kalan şeye dayanarak simgesel biçimde ortaya konmuş olması belki de buradan gelir.

İki kişi birbirlerine sarıldıklarında, ne yaptıklarını bilmiyorlar, ne istediklerini bilmiyorlar, ne aradıklarını bilmiyorlar, ne bulduklarını bilmiyorlar. Onları birbirine iten bu arzu nedir? Zevk arzusu mudur? Evet, elbette öyledir. Ama benim bu yanıtım da kısır. Çünkü, hazzın kendinde bir anlam taşımadığını da seziyoruz: haz **simgesel**'dir. Neyin simgesi? Şu noktaların canlı ve bulanık bilincine ulaşıyoruz: cins, evrensel ögeleri unutulmuş ama yokolmamış güçlerin oluşturduğu ağa katılır; yaşam, yaşamdan

daha çok bir şeydir, yani ölüme karşı girişilen savaştan, kaçınılmaz sonun gecikmesinden daha çok bir şeydir; yaşam her kişide tektir, evrenseldir, bütündür, ve cinsel sevincin katıldığı giz bu gizdir. İnsan, ahlak ve yasa açısından ancak Yaşam ırmağına **da** daldığı zaman kişilik kazanır - cinselliğin doğrusu olarak duyguculuğun doğrusu budur. Ama bu canlı bilinç aynı zamanda karanlık bilinçtir, çünkü cinsel sevincin katıldığı bu evren'in bizde yıkılmış olduğunu, cinselliğin sulara gömülmüş bir Atlantid'in kalıntısı olduğunu biliyoruz. Onun bilmece oluşu buradan gelir. Bu dağılmış evren yalınlığa açık değildir, eski mitosların bilgince **yorum**'una açıktır; bu evren bir **«hermêneutique»**le yani bugün okunma olanağı bulunmayan yazıları okumayı amaçlayan bir «yorum» sanatıyla yaşarlığını yeniden kazanabilir. Yeni bir boşluk, dille ilgili bu yorumlamanın bize kazandırdığı anlam kalıntısını, cinselliğin dili kullanmadan bulduğu anlam kalıntısından organik bir biçimde ayırıyor.

Daha ileriye giderek şöyle söyleyelim: cinselliğin bilinmezliği insanı oluşturan dil-gereç-kurum üçlemesine indirgenemez görünüyor. Çünkü cinsellik bir yandan insanın dil-öncesi yaşamıyla ilgilidir; ama **anlatılır** olduğu zaman da, alt-yan-üst-dilbilimsel bir **anlatım**'dır; dili devindirir, kesinlikle; ama dili mırıltılarla, yalvarışlarla geçer, ırgalar, yüceltir, sersemletir, dağıtır; düşünsellikten çıkarır; Eros'tur o, Logos değildir. Logos ögesiyle birleştirilmesi kökten olanaksızdır.

Eros, öte yandan, insanın teknikönceki dönemiyle ilgilidir; insan cinsellikten sorumlu olduğu ve cinselliği bedensel bir teknikle bütünlediği zaman bile (ister cinsel uyum sanatı, ister dölvermeden korunma

tekniği sözkonusu olsun) cinsellik gereçlerüstü kalır. Onun gereçleri unutulmalıdır. Cinsellik «eğilim-gereç-şey» ilişkisine sonuna kadar yabancı kalır. O, gereçdışı dolaysızlıktan kalmadır. Bedenin bedenle ilişkisi -ya da daha doğrusu «kişi-beden-beden-kişi» ilişkisi kesinlikle teknikdışı bir ilişkidir. İnsanın dikkati birleşme tekniği ya da kısırlaştırma tekniği üzerinde toplanınca ve yoğunlaşınca çekicilik ortadan kalkıyor.

Evlilikte dengeyi sağladığı söylense de, Eros kurumsal değildir. Eros, sözleşmeye, evlilik görevine indirgendiğinde küçük düşürülmüş olmaktadır. Onun doğal bağı ödev-borçluluk anlayışı içinde ele alınamaz. Onun yasası, artık yasa olmayan yasası, karşılıklı vermedir. Bu yanıyla o, yasaötesidir, yasadışıdır, yasaüstüdür. Özü gereği, her türlü kurumu, bu arada evlilik kurumunu tehdit eder şeytanlığıyla. Kültürümüzün işlediği biçimiyle aşk iki uçurum arasında ilerliyor: başıboş arzu ve ikiyüzlü bağlılık istemi -sadakatin katıkuralcı karikatürüdür bu istem- arasında.

Canlı bir sadakat içinde her kuralı titizlikle karşılayan Eros'la insanın kendini adamadan sürdürebildiği kurumun bir araya gelmesi mutlu ama çok az görülür bir raslantıdır.

Çeviren: Afşar TİMUÇİN

DÖNEMEÇ
Aylık edebiyat dergisi
7,5 lira
P.K. 41 Konak / İzmir

KARL JASPERS
FELSEFE NEDİR

Felsefenin ne olduğu ve ne istediği konusunda anlaşmaya varılmış değildir. Kimi olağanüstü açınımlar bekler felsefeden, kimi onu neyle uğraştığı belli olmayan bir düşünce sayıp bir yana atar. Kimi onda eşsiz insanların anlamlar ortaya koyması gibi ağır bir yükümlenme bulmaktadır; kimi de onu aşağılayıverir, çünkü onda düş kurmayı seven bir avuç insanın iyileşmez ve yüzeysel içedönüklüğünü bulmaktadır yalnızca. Kimine göre felsefe herkesi ilgilendirebilir, basit olabilir, kolay anlaşılır olabilir; kimine göre de öyle zor bir şeydir ki, onunla ilgilenmeye kalkmak dipsiz bir kuyuya yaş atmaktır. Kısacası, felsefe adıyla andığımız bu alan öylesine geniş bir alandır ki, bu tür çelişik görüşleri rahatça barındırabilir.

Bilimle uğraşan biri için felsefenin en kötü yanı kesin sonuçlar ortaya koyamıyor olmasıdır, olmuş bitmiş bir bilgi ortaya koyamıyor olmasıdır. Bilimler kesin bilgiler elde ettiler, kendini herkese benimseten bilgiler. Felsefe, sayısız çabaya karşın, bu işi başaramadı. Felsefede kesin bir bilgi ortaya koyabilecek uzlaşmanın olmadığını görmezden gelemeyiz. Bir bilgi kendini her kişiye kesin nedenlerden giderek benimsettiği yerde hemen bilimselleşir, felsefe olmaktan çıkar, bilinebilirin özel bir alanına bağlanır.

Bilimlerin tersine, felsefi düşünce ilerlemeyen bir düşünce olarak görünür. Bunun böyle olduğunu

Hippokrates'den daha iyi biliyoruz elbette, ama Platon'un aşılmış olduğunu da söyleyemeyiz. Yalnız ne var, onun bilimsel yükü bizimkinden aşağıdır. Onda felsefi araştırma diye adlandırabileceğimiz şeye biz ancak olsa olsa yeni ulaşmışızdır.

Bilimlerin tersine, tüm biçimleriyle felsefe, ortak kesinliğe ulaşma kaygısına düşmemelidir. Bu onun yapısında bulunan bir şey olmalıdır ayrıca. Onda elde etmek zorunda olduğumuz şey, her zihin için bir olan bir kesinlik değil, başarılışına insanın tüm varlığıyla katıldığı eleştirili bir araştırmadır. Bilimsel bilgiler özel nesnelerle ilgilidirler ve her kişi için hiç de gerekli değildirler. Felsefede varlığın bütünü sözkonusudur, insanı felsefede ilgilendiren bu bütünselliktir. Parlar parlamaz insanı hiç bir bilimsel bilginin yapamayacağı ölçüde derinden kavrayan bir doğrunun varlığı sözkonusudur felsefede.

Gene de bir felsefenin işlenmesi bilimlere bağlı kalır. Felsefe zamanın tüm bilimsel ilerleyişini öngörür. Ama felsefenin **anlam**'ı bir başka kaynağa dayanır: bu anlam, her bilimden önce, insanların uyanmaya başladıkları yerde kendini göstermiştir.

Bu bilimsiz **felsefe** bazı ilgi çekici özellikler ortaya koyar:

1. Felsefe alanında hemen herkes kendini yetkili sayar. Bilimlerde, araştırmanın, alıştırmanın, yöntemin kavrama için zorunlu olduğu bilinmektedir. Felsefede, tersine, her kişi yetkili olduğuna, bir öngalışma gerekmeden tartışmaya katılabilecek güçte olduğuna inanır. Her kişi insanlık durumuna bağlıdır, her kişi kendi yazgısına sahiptir, her kişi kendi deneyine sahiptir, bu da yeter, diye düşünülür.

Felsefenin her kişiye açık olabileceği görüşünün gerekçesini iyi tanımak gerekiyor. Felsefenin en kar-

maşık yolları, meslekten filozofların izlediği yollar, ancak insanlık durumuna açıldığı zaman bir anlam taşıyacaktır. İnsanlık durumu da, kendimizde varlığın ve kendi kendimizin bilincine ulaşabilmemizin biçimine göre belirlenmektedir.

2. Felsefi düşünce her zaman ben'in kökel kaynağından fışkırmalıdır ve her insan kendini bu kaynağa bırakmalıdır.

İnsanın felsefi düşüncesinin kaynağını kendinde bulması diyebileceğimiz bir olgu, çocukların soru sormaları olgusu bunun eşsiz bir belirleyenidir. Çocukların ağzından anlamı doğrudan doğruya felsefenin derinliklerinde bulunan sözler dökülür sık sık. Bakın, birkaç örnek verelim:

Bir çocuk şaşkınlık içinde şöyle der: «Bir başkası olduğumu düşünmeye çalışıyorum hep, ama gene de bakıyorum ki her zaman kendimin ben.» Çocuk, böylece, her kesinliğin kökünü oluşturan şeye, ben'in bilgisinde varlığın bilincine dokunmuş olur. Ben'in bilmecesine yakalanmış olur; hiç bir şeyin çözdüremediği bir bilmecedir bu bilmece. Kalır orada, bu sınırın karşısında kalakalır, sorular sorar.

Bir başka çocuk, Oluşum'un tarihini dinlerken, «Tanrı ilkin göğü ve yeri yarattı» sözünü duyunca hemen araya girer ve «Bu ilkin'den daha önce ne vardı?» diye sorar. Soruların böylece sonsuza kadar gittiğini, zihnin araştırmalarda sınır tanımadığını, onun için sonuç denebilecek yanıt bulunmadığını görür.

Bir küçük kız geziye çıkmıştır. Ormanda bir açık alana geldiğinde, ona geceleri danseden meleklerin masalını anlatırlar. «Gene de, melek diye bir şey yok der» kız. Sonra, ona gerçek şeylerden sözederler, ona güneşin devinimini gösterirler, güneş mi devinmek-

tedir yoksa dünya mı dönmektedir diye sorarlar, yerin küre biçiminde olduğuna, bir eksen üstünde döndüğüne inandıracak nedenler ortaya koyarlar. Ayaklarını yere vura vura, «Doğru değil bu» der kız, «dünya kımıldamıyor. Ben yalnız gördüğüme inanırım.» O zaman şöyle derler ona: «Öyleyse sen Tanrı'ya da inanmıyorsun, Tanrı'yı da görmüyorsun çünkü.» Küçük kız o zaman şaşırır, şöyle der: «Tanrı varolmasaydı biz burada olmazdık.» Dünyanın gerçekliği karşısında şaşkınlığa kapılmıştır: dünya kendi kendine varolmaz, diye düşünür. Şu ayrımın bilincine varır: dünyanın parçası olan bir nesne başkadır, varlıkla ve bizim bütün içindeki durumumuzla ilgili bir sorun başkadır.

Bir başka kız konuk gitmektedir, merdivenleri tırmanır. Her şey durmadan değişmektedir, şeyler akıp gitmekte, sanki hiç varolmamışçasına geçmektedir. «Gene de hiç değişmeden kalan bir şey olmalı. Şimdi ben burada merdivenleri çıkmaktayım halama gitmek için. Bu merdivenleri çıkmalıyım.» Onun evrensel akış karşısındaki ve bütünün kayganlığı karşısındaki şaşkınlığı onu ne pahasına olursa olsun bir çıkış yolu aramak durumunda bırakır.

Bu tür belirlemeleri biriktirerek bir çocuk felsefesi ortaya koyabiliriz. Şöyle diyebilirler bize: çocuklar anababalarının ve öbür yetişkinlerin ağzından çıkanı yinelerler. Ciddi düşünceler sözkonusu olduğunda bize karşı ileri sürülen bu görüşün geçerliliği yoktur. O zaman şöyle de diyebilirler: çocuklar felsefi düşünceyi çok ileri götüremezler ve dolayısıyle biz onlarda bir raslantının sonuçlarını bulmaktayız. Böyle dersek şunu gözden kaçırmış oluruz: çocukların erişkinlik yaşlarına geldikleri zaman yitirdikleri bir çeşit dehaları vardır. Yıllarca her şey uzlaşmaların,

geçerli görüşlerin, içi başka dışı başka olmaların, önyargıların mahpusluğu içinde olur geçer, bu sıra biz her an yenilenen yaşamın getirdiği şeyi alabilen bir çocuk olmanın kendiliğindenliğini yitiririz. Çocuk sezer, çocuk görür, çocuk sorar... sonra bütün bunlar bırakır gider onu. Kendisine bir an açınan şeyi unutuşa bırakır çocuk, sonra bir gün ona vaktiyle söylemiş ya da istemiş olduğu şeyi hatırlatırlar, şaşar kalır.

3. Kökten fışkıran felsefi araştırma yalnız çocuklarda görülmez, akıl hastalarında da görülür. Onlarda, bazen -çok az olur bu- genel denetimin tıpası atar ve biz o zaman doğruların söylendiğine tanık oluruz. Zihinsel bozuklukların ortaya çıkmaya başladığı evrede önemli metafizik açınımların kendini gösterdiği olur. Bu açınımların biçimi ve anlatımı, gerçekte, yayımlandığı zaman -en azından şair Hölderlin ya da ressam Van Gogh örneği gibi az raslanır örneklerde olduğu ölçüde- nesnel bir anlam ortaya koyabilecek yapıda değildir. Ancak, böyle bir süreci gözlemlediğimizde, ne olursa olsun, bir örtünün, altında kendi sıradan yaşamımızı sürdürmekte olduğumuz örtünün yırtıldığı izlenimi doğar içimizde. Sağlıklı birçok kişi şu deneyimden geçmiştir: bunlar uykularında değişik biçimde derinlikli şeylerin anlamına ulaşmış oldukları duygusuyla uyanırlar, iyice uyandıkları zaman bu şeyler çekip gitmiş, geriye yalnızca girilmezin duygusu kalmıştır. «Doğruyu çocuktan ve deliden dinle» diyen halksözü derin bir anlam taşır. Gene de, büyük felsefi düşünceleri bize kazandıran yaratıcı özgünlük burada yatmamaktadır; yaratıcı özgünlük bir avuç büyük insanın, binyılların getirdiği ayrıcalı bir canlılığın ve ayrıcalı bir bağımsızlığın ürünüdür.

4. İnsan felsefeyi bırakamaz. O, her yerde ve her

zaman vardır, geleneksel atasözleriyle, geçerli bilgelik formülleriyle, benimsenmiş görüşlerle, ayrıca okumuş kişilerin diliyle, siyasi kavramlarla ve özellikle tarihin ilk çağlarından başlayarak mitoslarla halk arasında yayılmıştır. Felsefeden kaçamayız. Ortaya çıkan ve bilinmesi gereken soru, onun bilinçli mi bilinçsiz mi, iyi mi kötü mü, bulanık mı aydınlık mı olduğu sorusudur. Felsefeyi yadsıyan kişi, bilinçsiz bir biçimde, onun varlığını onaylamış olur.

Böylesine evrensel olan ve böylesine garip biçimler altında ortaya çıkan bu şey, felsefe dediğimiz bu şey nedir?

Yunancadaki «filozof «**(philosophos)** sözcüğü, **sophos**'a karşıt olarak oluşmuştur. «Bilgiyi seven» anlamına gelir, «bilgiye sahip olan» yani «bilgin» anlamına gelmez. Bu anlam bugün de sürüyor: felsefenin özü doğrunun aranmasıdır, doğrunun elde edilmesi değil; yanlışa düşse de, çok zaman olduğu gibi dogmacılığa kadar, formüllenmiş, belirlenmiş, tamamlanmış, öğretilir olmuş bir bilgi olmaya kadar düşmüş olsa da böyledir. Felsefe yapmak yolda olmaktır. Felsefede sorular yanıtlardan daha önemlidir ve her yanıt yeni bir soru durumuna gelir.

Gene de, ileriye doğru gidiş -bu gidiş insanın zamandaki yazgısıdır- derin bir durulmuşluk olasılığını ve hatta bazı önemli anlarda görülen bir çeşit sonuca varma olasılığını ortadan kaldırmaz. Buradaki sonuç, formüllendirilebilir bir bilgiye, önermelere, inanç belirlemelerine hapsedilmiş bir sonuç değildir; varlığın açındığı bir insanın durumu kendini tarihte nasıl oluşturursa, bu sonuç da öyle oluşur. Gerçeklik, yerleşilmiş bulunan kesin özel durum içinde yakalanmalıdır; felsefe çabasının anlamı budur işte.

Yolda olmak ve araştırmak ya da ayrıcalıklı bir

anın dinginliğine ve sonucuna ulaşmak... bunlar değildir felsefeyi belirleyen. Felsefe bir başka şeyin ne üstünde ne yanındadır. Türemiş bir şey olamaz o. Her felsefe kendi gerçekleşmişliğiyle tanımlanır. Onun ne olabileceğini ancak deneyle çıkarabiliriz; o zaman görürüz ki, o hem canlı düşüncenin gerçekleşmesidir, hem de düşünce üzerine bir düşüncedir ya da eylem ve eylemin yorumudur. Dünyada felsefeyle ilgili olarak bulunabilecek şeyi sezmemizi sağlayan yalnızca kişisel deneydir.

Felsefenin anlamını açıklayabilmek için başka formüllere de başvurabiliriz. Bu formüllerden hiçbiri bu anlamı ortadan kaldırmaz ve hiçbiri bu anlamı tekbaşına göstermeye yetmez. Eskiçağ'da felsefeyi konusuna göre tanımlamak isterken, onun tanrıyla ve insanla ilgili şeylerin bilgisi ya da varlık olarak varlık'ın bilgisi olduğunu söylediler; onu amacına göre tanımlamak isterken, onun ölmeyi öğrenmek, düşünce yoluyla mutluluğu ya da tanrısala benzerliği elde etmek olduğunu söylediler; onu kucakladığı şeyle tanımlamak isterken de, onun her bilgi'nin bilgisi, her sanatın sanatı, genel bilim olduğunu, şu ya da bu özel alanda sınırlanmadığını söylediler.

Bugün felsefenin anlamı üzerinde konuşmaya kalkıldığında şu formüllere başvurulabilir: felsefe, kökel gerçekliği kavramaya yönelir; felsefe, düşündüğüm zaman kendime davrandığım biçimde, iç etkinliğimle gerçekliği sezmemi amaçlar; felsefe, varlığımızı «çevreleyen»in derinliklerine açmaya dönüktür; felsefe, ortaya koyulan doğrunun anlamı ne olursa olsun, insandan insana iletilecek şeyin tehlikesini kardeşçe bir kavgada yükümlenmeye çevrilidir; felsefe aklımızı bıkmadan yorulmadan uyanık tutmayı, kendine kapanan ve kaçan en garip şey karşısında

bile uyanık tutmayı öngörür.

Felsefe, insanın gerçekliğe dalarak kendi kendini bulduğu o orta noktaya götürür insanı.

Gördüğümüz gibi, felsefe, basit ve etkin bazı düşünceler biçiminde, her kişiye ulaşabilir, çocuğa bile. Gene de onun işlenmesi sonsuz bir çabadır, her zaman edinleşmiş bir bütün görünümü altında gerçekleşir. Böylece, büyük filozofların yapıtlarında dışlaşır ve küçük filozofların yapıtlarında yankılanır. İnsanlar insan kaldıkça, bu çabanın bilinci, nasıl görünürse görünsün, hiç bir zaman sönmeyecektir.

Felsefenin kökel saldırılarla karşı karşıya kalışı bugünün işi değildir; felsefe baştan sona yalınkat ve zararlı sayılmıştır. Neye yarar öyleyse? Bunaltı karşısında felsefe direnemiyor.

Kilisenin baskıcı düşüncesi felsefeyi Tanrı'dan uzaklaşıyor diye, ruhu baştan çıkarıyor diye, ruhu çağa bağlıyor diye, ruhu boş şeylerle oyalayıp bozuyor diye bir yana atmıştı; bütüncü siyasal düşünce, filozofları, dünyayı dönüştürecek yerde onu değişik biçimler altında yorumlamakla sınırlanıyorlar diye suçlamıştı. Her ikisi de felsefeyi tehlikeli sayarlar: felsefe kurulu düzenin dibine dinamit koy, bağımsızlık ruhunu, dolayısıyla hoşnutsuzluk ve başkaldırma ruhunu uyarır, insanı aldatır ve gerçek çabaşından uzaklaştırır. Açınan Tanrı'yla aydınlanmış bir öte dünyanın çekiciliğiyle ya da Tanrı'sız bir bu dünyanın gücüyle her iki düşünce de her şeyi kendine yontarak felsefeyi söndürmek istemiştir.

Ayrıca, gündelik yaşamın ve akıllılığın getirdiği basit yararlılık anlayışı karşısında felsefe güçsüz ka-

lır. Yunan filozaflarının en eskisi sayılan Thales, yıldızlı göğü seyrederken kuyuya düşen hizmetçisiyle alay etmiştir. Burnunun dibini görmeyen adam uzaklardan ne istiyor?

Felsefe kendini doğrulamalıydı. Felsefenin kendini doğrulaması elbette olanaksızdır. O, kendine varoluş hakkı verebilecek herhangi bir yararlılığa başvuramazdı kendini doğrulamak için. O ancak her insanı felsefe yapmaya iten güçlerden yana çıkabilirdi. Felsefe, dünyada her türlü kazanma ve yitirme hesaplarının dışında kalmış yarargözetmez bir nedenden yana olduğunu bilir, bilir ki insanı olduğu gibi almaktadır, hep bu yolu izleyecektir insanlar varoldukça. Felsefenin düşmanları da, felsefenin karşısına koydukları güçlere bir anlam vermekten ve öylece bir amaca bağlı düşünce sistemleri geliştirmekten kendilerini alamamaktadırlar; bu sistemler felsefe benzeri şeylerdir, amaçladıkları sonuçla belirlenmişlerdir, Marx'cılık ve faşizm bunlardandır. Bu felsefe sistemleri de, felsefenin kaçınılmaz özyapısına tanıklık ederler. Felsefe hep vardır.

Felsefe kavga edemez, kendini doğrulayamaz, ancak ilişki kurabilir. Onu bir kıyıya attıklarında direnemez, ona kulak verdiklerinde üstün gelemez. O, ancak, insanlığın derinliklerinde her kişiyi bütüne bağlayan ortak alanda yaşar.

Geniş anlatımlı olan ve sistemli bir tutarlılık gösteren felsefe Batı'da, Çin'de, Hint'te iki bin beş yüz yıldan beri yaşıyor. O, bize yönelen büyük bir gelenektir. Felsefe çabalarının çeşitliliği, çelişkiler, savlar... karşılıklı olarak zorunlu olan bu şeyler gerçekte temeldeki tek gerçekliğin varlığını engelleyemezler, temeldeki tek gerçekliğe hiç kimse sahip değildir, tüm ağırlıklı araştırmalar uzlaşmaz bir biçimde

bu gerçekliğin çevresinde dönerler. Bu gerçeklik, bir ve sonsuz olan felsefedir, **philosophia perennis'tir.** Düşünüşümüz elden geldiğince açık olsun, düşünüşümüz özü kavrasın dediğimiz zaman düşüncemizin bu tarihsel temeline yöneliyoruz.

Çeviren: Afşar TİMUÇİN

GOLDMANN-MARCUSE TARTIŞMASI

(Yeri: Ecole pratique des hautes études)
5 aralık 1961

MARCUSE-Bütüncü yönetimin nesneleri durumuna gelen bireyler ya da sınıflar kendi eylemlerinin öznesi durumuna nasıl geçebilirler? Örgütlü sermayecilik döneminde işçi sınıfının yapısal dönüşümü Batı'da devrimci gücün çöküşünü açıklıyor.

GOLDMANN-Tarihin sonuyla ilgili bir sorundur bu: niteliksel bir değişim olabilir mi, yoksa kurulu rejimin sürekliliğine, kendini yinelemesine mi mahkûmuz? Toplumbilim dediğimiz şey sizin karamsarlığımızla kendiliğinden değişim iyimserliği arasında yer alıyor.

Şeyleşmenin ve zincirleme çalışmanın sonucunda ortaya çıkan tutucu bir anlayış yaratma eğilimleri, işçi sınıfının denetlemede bulunması zorunluluğuyla dengelenmiş değil midir? İki olasılık da düşünülebilir; peygamberce öngörüler ortaya koyamayız. Tarih, insanların, bir bilinmezler dizisinin davranışlarına bağımlıdır: biz görülmemiş bir biçimde **şu mu yoksa bu mu** sorusuyla karşı karşıyayız.

Marcuse'nin ortaya koyduğu sorun, sanayileşmenin en uç noktalara götürülmesiyle ortaya çıkan toplumsal ve tarihsel sonuçlar sorunudur. Ama, acaba, onun sözünü ettiği bütüncü yönetim teknolojiye, modern sanayie bağımlı mıdır? Bu yönetim, bir yandan sermayeci şeyleşmenin, bir yandan da kuşatılmış bulunan S.S.C.B.'ni saran bürokratikleşmenin sonucu olamaz mı daha çok? Yani bir gün yokolmaya mahkûm bir tarihsel olgu olamaz mı?

9 aralık 1961

MARCUSE-Hegel'de akıl, tarihsel kavram durumuna gelir: aklın içeriği de tarihle tanımlanmaktadır.

GOLDMANN-Gerçekten, Hegel'de akıl tarihseldir, tarih de akıldır. Bu ilkenin gözden uzak tutulması, deneyci toplumbilimin büyük eksikliklerinden biridir. Bununla birlikte, bu kurumsal çerçeve içinde, faşizm gibi akıldışı **bir olguyu nasıl** açıklamalı?

MARCUSE-Akıl çelişkili bir biçimde gelişiyor. Faşizm, akılsal bir tarih sürecinin bir ögesi, bir noktasıdır; ama, kendinde akıldışı bir şeydir. Tarihsel akıl, akıldışı olanla gerçekleşir.

GOLDMANN-Her olay, bir öge olarak, bütünsel aklın bir yüzü olarak, akılsal bir özyapıya sahip olmak gerekir. Örneğin, faşizmi, Stalin'ciliği ya da Jansenius'culuğu gurur, hayvanlık, domuzluk, bilgisizlik, kişiye tapma gibi ruhsal kanıtlarla açıklayamayız. Faşizm gibi olguların, bir topluluk için, bir toplum sınıfı için, bu sınıfın «akılsal» çıkarlarına karşılık olan özyapısını, bir ölçüde akılsal olan özyapısını kavramak gerekir.

MARCUSE-Hegel'in ünlü **List der Vernunft**'u budur işte. Tarihsel akıl, akıldışında, tutkuda, yanılgıda gerçekleşir.

GOLDMANN-Şimdi diyalektik düşüncenin bir başka sorununu, az önce tartıştığımız soruna bağlı bir sorununu ortaya koymak isterdim. Bu sorun, nesnel bir toplumsal gücün, tarihe baskın olmaya, çelişkileri aşmaya yetenekli nesnel bir toplumsal gücün varlığı sorunudur. Hegel'e göre, tarihin üstünde yüce bir güç vardır: **fürstliche Gewalt**. Kojève ve Jean Wahl «bürokrasi» diye çevirirler bunu. (Stalin, Hegel'in bir sürdürücüsü müdür?) Mannheim, buna karşılık, **Freischwebende Intelligenz**'de, toplumun üstü-

ne çıkan, nesnel doğruyu tanımaya yetenekli olan bağımsız bir düşünsellik bulduğuna inanır. Tarihin belli bir anında, geçici olarak, aydınların ve bürokrasinin özel bir önemi olabilir; bununla birlikte, burada duruma bağlı bir ayrıcalıklılık sözkonusudur, kesin bir ayrıcalıklılık sözkonusu değildir.

MARCUSE-Hegel için tek ayrıcalıklılık var (ben de bu noktada Hegel'le birlikteyim): düşüncenin ayrıcalıklığı, düşüncenin önceselliği. Tarihin özgür evresinde, özgürlüğün egemen olduğu sırada, düşünce evrensel olacaktır, tüm insanlar da bu ayrıcalıklı duruma gireceklerdir. Dünyayı değiştirmeden önce dünyayı tanımak gerekir. Bilimin, bilgi'nin toplumsal ve siyasal eylemi yöneten önceliği buradan gelir.

GOLDMANN-Düşünce ve eylem bir bütün oluştururlar. Düşüncenin önceselliğini savunan Hegel'e karşı Marx'ın tutumu kesinlikle **tekçi**'dir. Sen maddeyi yalnızca bir düşünce nesnesi olarak alıyorsun, bir özne olarak, **maddeyi düşünen madde** olarak ele almıyorsun.

Kavram, düşüncenin gerçeklikle bir uyuşması, bir tamuyarlaşması değildir basitinden: kavram gerçekliğin bir ögesidir, onu dönüştürür. Bu, olumculukla diyalektik arasındaki temel ayrımı gösterir kesinlikle. Diyalektik için olgular ve kavramlar belli bir anlamda özdeştir. Kavram olgulara katılır. Gerçekliği kavrama göre değiştirme olasılığı kavramın doğruluğunu ya da yanlışlığını belirler. Olumculukta, buna karşılık, yanlış kavram olgulara uygulanmayan kavramdır, olgular kavramlardan bağımsız olarak gelişirler.

17 şubat 1962

MARCUSE-Tarihsel ilerlemenin temel koşulların-

dan biri, kurulu düzenle karşıtlaşan özgür bir bilincin, bir mutsuz bilinç'in gelişmesidir. Mutsuz bilinç, mutlak dönüşüm gereksinmesini sezebilen ve varolan şeyler alanını aşabilen tek şeydir. Tarihsel değişim yalnızca özgürlüğü öngörmez, mutsuzluğu da öngörür, bu mutsuzluğun bilincini de.

GOLDMANN-Marx vaktiyle şöyle diyordu: «insanlık çözemeyeceği sorunları ortaya atmaz». Aşma etkenlerinin varolabilmesi için nesnel mutsuzluk yetmez. Sorunu şu toplumbilimsel terimle belirleyeceğim: bir sistemin, bir toplumsal dengenin içten yıkılma süreci, insanların değişim gereksinmesini duyabilmeleri için şarttır. Jansenius'çuluk mutsuzluk bilincinin çok belirgin bir örneğidir, ama varolan yapıları değiştirme yeteneğinde değildir.

BİR ÖĞRENCİ-İnsanların arkasında etkide bulunan bir «Aklın hilesi» kavrayışıyla Marcuse'nin bilinçlenme tarihsel ilerlemenin koşuludur kavrayışı arasında bir çelişki yok mu?

MARCUSE-Bilinç ancak tarihin büyük dönemlerinde dışlaşır, Fransız devriminde olduğu gibi.

GOLDMANN-Bana sorarsanız, «Aklın hilesi» kavramı toplumsal bilime uyarlı bir kavram değildir. Tarihin hilesi de ancak şunu anlatabilir: insan eyleminin sonucu, insanın öznel isteklerini karşılamaz; bu sonucun akılsal özyapısı da bir gözlemciye ancak **post festum** olarak, olan olduktan biten bittikten sonra görünür.

Çeviren: Afşar TİMUÇİN

HEGEL'DEN PARÇALAR

Çağımızın bir doğuş çağı, yeni bir döneme geçiş çağı olduğunu görmek zor değil. Ruh tam anlamında bir dönüşüm çabası içindedir. Bugüne kadar geçerli olmuş olan şeyler ve fikirler dünyasından koptu ruh; bugüne kadar geçerli olmuş olan şeyleri ve fikirleri geçmişin derinliklerine atmakta. Doğrusu, durmak dinlenmek bilmez o. Durmadan ilerleyen bir devinime kapılmıştır. Bir çocuğun doğumunda görülen şey burada da görülüyor ama. Uzun bir sessiz beslenme döneminden sonra gelen ilk soluma, bir büyümeden başka bir şey olmayan adım adım ilerleyişi birden kesiveriyor; bir niteliksel sıçrama oluyor - ve çocuk doğuyor. Bunun gibi, oluşmakta olan Ruh da, yavaş yavaş ve sessizlik içinde yeni biçimini olgunlaştırıyor; sonra, önceki dünyanın yapısında bulunan parçaları birer birer eritiyor. Önceki dünyanın sarsılışı özel belirtilerle kendini gösterir: kurulu düzene yayılan hafiflik ve sıkıntı -bulanık bir sezgidir bu- gelmekte olan dünyanın öncü belirtileridir. Bu adım adım parçalanma bütünün görünümünü değiştirmez; ama bu parçalanma kendini bir parıldayışla ve birdenbire ortaya koyan bu yeni dünyanın görünmesiyle bir çırpıda kesilir.

Yalnız, bu yeni gerçeklik, doğan bebeğin durumundan daha ileri bir durum göstermez; bunu gözden uzak tutmamak gerekiyor. Bu gerçekliğin ilk görünümü, onun dolaysızlığı ya da soyut kavram-

dır. Temelini atmakla bitmez yapı; bütünün kavramı da bütünün kendisi değildir. Meşe gövdesinin gücünde, meşe dallarının görkeminde, meşe yapraklarının çokluğunda bir meşe ağacı bulmaya kalktık mı, meşe palamudunu bize gösterdikleri zaman eksik iş yaptığımızı anlayıveririz. Bunun gibi, ruhsal dünyanın doruğu olan bilim de başlangıçta gerçekleştirilmiş değildir. Yeni Ruh'un başlangıcı, sayısız kültürel biçimin geniş çapta yıkılmasıyla elde edilmiş bir üründür - sayısız çabanın, sayısız gerilimin dolambaçlı yolunu yürüdükten sonra elde edilen bir armağandır. Ruh birbirini izleyen biçimlerden geçtikten sonra yeniden kendini bulan bütündür - kendi soyut kavramı durumuna gelmiş bütündür. Bununla birlikte, bu bütünün gerçekliği, onun anları durumuna gelmiş olan oluşumların yeniden gelişmesinde ve biçimlenmesinde, ama yeni ögeleri içinde, yeni anlamları içinde biçimlenmesindedir.

(Ruhun olgubilimi)

Felsefe, kendi kurduğu doğrular ülkesinde yaşar, biz felsefeyi geliştirerek bu ülkeye katılırız. Yaşamda doğruyla, büyükle, tanrısalla ilgili ne varsa insan ürünüdür; felsefenin konusu, fikri doğru ve evrensel biçimiyle sezmektir. Doğada aklın ürünü zorunluluğa bağlanmıştır. Ama Ruh ülkesi özgürlüğün ülkesidir. İnsan yaşamının bağını oluşturan her şey, insan için bir değeri olan her şey ruhsal yapılıdır; ve bu ruh ülkesi ancak ve ancak doğrunun ve iyinin bilinciyle vardır, yani fikirlerin bilgisiyle...

Doğruyu sevmek ve ruhun gücüne inanmak felsefi araştırmanın ilk koşuludur. İnsan kendi değerinin duygusuna ermeli ve en üst doğrulara ulaşmaya yetenekli olduğuna inanmalıdır. Ruhun büyüklüğü ve

gücü üzerine ne söylesek azdır. Evrenin gizli özü, doğruyu bulma aşkına direnebilecek güçte değildir. Bu aşkın karşısında evren açınacak ve doğasının zenginliklerini ve derinliklerini ortaya dökecektir.

(22.10.1818 günü yaptığı konuşmadan)

Felsefe ruhun bir gereksinimi üzerine temellenir daha çok; duyarlığı, imgelemi, istemi olan ruh, yalnızca duyulur varlıkları, sunumları, çeşitli sonuçları konu edinir ve kendi varlığının biçimleriyle ve bu nesnelerin biçimleriyle karşıtlaşarak, kendinde en içten olan şeyi -yani düşünceyi- doyumlu kılma ve onu yalnızca kendi kendisini konu edineceği bir düzeye ulaştırma gereksinimi duymaktadır. Ruh tam olarak işte böyle sezer kendini; çünkü onun ilkesi, varlığının arı ve özdeş temeli düşüncedir. Düşünce ancak çalışması sırasında, evrimi sırasında çelişkiye düşer ve -deyim yerindeyse- özne ve nesne karşıtlığına sapar, böylece kendisini ilkesinde sezecek yerde karşıtını yükümlenmek durumunda kalır. Ama, bu, anlığın ulaştığı bir sonuçtan başka bir şey değildir, bu sonuç karşısında düşüncenin en büyük gereksinimi kendini gösterir; bu gereksinim, sözü doğru kullanıyorsak, düşüncenin kendi kendini salıvermesi, bilincinde olduğu düşüş durumunda da kendine bağlı kalması, kendinde bu karşıtların çözümünü bulana kadar kendi kendine bağlı kalması gereksinimidir.

Düşünce, bir yandan, olgusal dünyanın evrensel özü (mutlak, Tanrı) fikrinde bulur doyumunu; bu fikir az ya da çok bütünlenmiş bir fikir olabilir. Öte yandan, deneysel bilgi de, doğal olarak, içeriğindeki zenginliğin dolaysız ve dışsal bir varoluş olarak, düzensiz bir biçimde birbirini izleyen bir

ögeler topluluğu olarak göründüğü biçimi silmeye ve bu içeriği düşüncenin zorunlu biçimine yükseltmeye itilmiştir. Düşüncenin evrensel öze ulaşmakla duyduğu haz, ona ulaşmakla erdiği doyum, düşünsel ilerlemenin çıkış noktası ve itici gücüdür. Düşüncenin ilerlemesi dediğimiz şey, onun kendi içeriğini ve kendi belirlenimlerini sezmesinden, bunu yaparken de kendi içeriğine ve kendi belirlenimlerine arı düşüncenin özgür biçimini vermesinden başka bir şey değildir; burada sözünü ettiğimiz özgürlük, onun kendi içeriğinin ve kendi belirlenimlerinin iç zorunluluğuna uygun olması demektir.

(Küçük mantığa giriş)

Felsefe, her şeyden önce, genel bir biçimde, **şeylerin düşünceyle araştırılması** diye tanımlanabilir. İnsanı hayvandan ayıran şeyin düşünce olduğu doğruysa, her insan ürünü düşüncenin ürünü olduğu için insan ürünüdür. Ancak, felsefe düşüncenin özel bir biçimini oluşturduğuna göre -bu biçim düşüncenin bilgi olmasını sağlayan bir biçimdir ve bu bilgi de şeylerin özüne ulaşan bir bilgidir- felsefi düşünce özel bir özyapıya sahiptir, bu yapr felsefeyi tüm öbür insan etkinliklerinden ayırır, insan düşüncesinin ürünleri bir ve aynı düşüncenin ürünü olsalar da. Çünkü düşünce kendi kendine özdeş kalır ve onun değişiklikleri şuradan gelir: düşünce üzerine temellenen bilinç, başlangıçta düşünce biçiminde değildir, ruhun varoluş durumları diyebileceğimiz ve düşünceden biçimiyle ayrılan duygu, sezgi, sunum biçimindedir.

Sık sık düşülen bir yanılgı vardır bu konuda: düşünülmüş düşünceyi bilginin koşulu ya da daha doğrusu tek kaynağı saymak. Tanrı'nın varoluşuyla

ilgili metafizik kanıtlara büyük önem verilmesini -şimdilerde daha çok yapılıyor bu- buna bağlamak gerekir. Tanrı'nın varlığına inanmak ve bağlanmak için ille de düşünülmüş bilgi gerekmiyor ki. Bu neye benzer? Besinlerin kimyasal, bitkisel, hayvansal bileşimini öğrenmeden yemek yememeli, anatomi ve fizyoloji öğreniminde derinleşmeden sindirim yapmamalı demeye benzer. Böyle olsaydı, bu bilimler kendi alanlarında, felsefe de kendi alanında, yalnız yararlı olmakla kalmaz, aynı zamanda kesinlikle zorunlu olurdu, ya da bir başka deyişle bunlar öylesine zorunlu olurlardı ki, varolamazlardı.

Duygular, sezgiler, arzular, istekler vb. bilincin sınırlarını aşmadıkları zaman **sunum** diye adlandırılırlar; buna göre, genellikle, «felsefe sunumların yerine düşünceleri, kategorileri ve özellikle kavramları koyar» denir. Sunumlar, genellikle, düşüncelerin ve kavramların eğretilemeleri olarak alınırlar. Sunumlara sahip olmak, sunumların temelindeki öz düşünceyi yani kavramı kavramak için yeterli değildir. Düşüncelere ve kavramlara sahip olmak başka şeydir, onlara karşılık olan sunumların, sezgilerin ve duyguların neler olduğunu bilmek başka şeydir.

Böylece, felsefe, önce, sıradan bilinç karşısında, kendi özel tanıma biçiminin zorunluluğunu göstermeyi ve ona gereksinme duyurmayı amaçlayacaktır.

Öte yandan, şu ilkeye ulaşmak çok önemlidir: felsefenin içeriği, dünyayı biçimlemek için, bilincin dış dünyasını ve iç dünyasını biçimlemek için canlı ruh alanında ortaya çıkan içerikten başka bir şey değildir; bir başka deyişle, felsefenin içeriği gerçekliğin ta kendisidir. Bu içeriğin doğrudan doğruya bilincine **deney** diyoruz. Dünyaya yöneltilmiş incelikli bir gözlem, iç ve dış dünyanın geniş alanında, kay-

gan ve önemsiz görünümü, kesin gerçekliğe sahip olan şeyden ayırır. Felsefe sıradan bilinçten ve bu bilincin içeriği seziş tarzından biçimiyle ayrıldığı için, gerçeklikle deney arasındaki uyumu göstermekle yükümlüdür. Elbette bu uyum bir felsefi öğretinin dışsal doğrulanışı biçiminde olabilir; ama üst bir düzeyde şu ilkeyi de koyabiliriz: bilimin en büyük amacı, bu uyumun bilgisinden giderek, düşünülmüş aklı sıradan akılla bir de deneyle uzlaştırmaktır.

(Küçük mantığa giriş)

Çeviren: Afşar TİMUÇİN

SPİNOZA
SİYASET İNCELEMESİ

Bu incelemede, mutlak yönetim düzeninin varolduğu bir toplum, ya da en iyilerin iktidarda bulunduğu bir toplum, tiranlığa sürüklenmemek için, ve barışla yurttaş özgürlüğünün bozulmadan kalması için nasıl örgütlenmelidir sorunu ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. — Filozoflar, içimizde çarpışan duyguları, insanların yanlışlarından ötürü düştüğü kötülükler sayarlar, bu yüzden de, duyguları hafife almak, aşağı görmek, kınamak, ya da daha ahlaklı gözükmek gerektiğinde, yadsımak alışkanlığındadırlar. Böyle yaptılar mı, sanki Tanrı gibi davranmış olurlar ve bilgeliğin doruğuna çıkarlar; bu durumda, dünyanın hiçbir yerinde varolmayan apayrı bir insana övgüler düzmektedirler ve gerçekten varolan insanı da sözleriyle bozarlar. Gerçekte, insanları oldukları gibi görmezler de olmasını istedikleri gibi görürler: bu yüzden çoğu ,ahlak yerine yergi yazar, ve çoğunun, siyaset alanında uygulamaya konulabilecek hiçbir görüşü yoktur, siyaset onlar için bir hayalden başka bir şey değildir, ve siyaset ütopya ülkesiyle, altın çağla, yani hiçbir kurumun gerekli olmadığı bir dönemle ilgili bir şeydir. Demek ki, uygulanabilir olan tüm bilimler arasında, kuramın uygulamadan en çok uzaklaştığı bilim siyasettir, ve devleti yönetmek konusunda, kuramcılardan, yani filozoflardan daha u-

yarsız kişiler kolay kolay düşünülemez.

II. — Buna karşılık siyasetçiler, insanları en iyi biçimde yönetmekle değil, daha çok onları oyuna getirmekle uğraşan kişiler olarak bilinirler, ve genellikle, bilge kişiler olarak değil de usta kişiler olarak görülürler. Gerçekte, deneyin onlara öğrettiğine bakılırsa, insan durdukça kötülükler de duracaktır; demek ki siyasetçiler, insandaki kötülüğün gereğini yapmakla yükümlüdürler, ve bunu, etkinliği uzun bir deneyle saptanmış, ve aklın yönettiği insanların değil de, korkunun yönettiği insanların kullanma alışkanlığında olduğu gereçlerle gerçekleştirirler; bu konuda, dine, özellikle de dinbilimcilere ters düşen bir biçimde davranırlar: gerçekte, dinbilimcilere göre yüce yönetici, kamu işlerini, bireyin de uymak zorunda olduğu ahlaki kurallara uygun olarak yapmalıydı. Bununla birlikte siyasetçiler, yazdıkları siyasi yazılarda, filozofların yazılarındakilerden daha doğru görüşler ortaya koyarlar: gerçekte siyasetçiler, daha büyük deneylere sahip oldukları için, uygulanamaz olan hiçbir şey söylemezler.

III. — Deney dünyasının, aklın tasarlayabildiği ve insanların barış içinde yaşadıkları tüm site biçimlerinin varlığını gösterdiğine, ve aynı zamanda, çoğunluğu yönetmek, yani çoğunluğu belli sınırlarda tutmak için gerekli olan gereçleri ortaya koyduğuna içtenlikle inanıyorum. Öyle ki, düşünceden giderek, şimdiye kadar denenmemiş, gene de, deneye ya da uygulamaya sokulabilecek bir yönetim saptanabileceğine inanmıyorum. Gerçekte insanlar öyle yaratılmışlardır ki, ortak bir yasa olmadan yaşayamazlar. Oysa, ortak kurallar ve kamu işleri, kurumlar kurmuş ve bunları incelemiş olan, ileri kavrayışlı, usta ve kurnaz düşünce adamlarının inceleme ko-

nusudur. Bir toplumda uygulanabilen ve herhangi bir örneğine raslanmamış bir yönetim biçimi, kamu işleriyle ilgilenen ve kendi güvencelerini kollayan insanların gözüne çarpmamış bir yönetim biçimi düşünmek olacak iş değildir.

IV. — Siyasetle ilgilenirken ortaya yeni ya da bilinmedik bir şey koymak istemedim, ama yalnızca, kesin ve yadsınamaz nedenlerden giderek, uygulamayla en iyi uyuşan şeyi saptamak istedim. Başka bir deyişle, uygulamayla en iyi uyuşan şeyi insan doğasının incelenmesinden çıkarmak istedim, ve bu incelemeye, matematik araştırmalarında sürdürülen düşünce özgürlüğünü katmak için, insan davranışlarını aşağılamamaya, bu davranışlara üzülmemeye, onları yadsımamaya, ama onlar üzerine gerçek bir bilgi edinmeye büyük özen gösterdim: ayrıca, aşk, kin, öfke, arzu, üstünlük, acıma gibi insani duyguları ve ruhun öbür devinimlerini, kötülükler olarak değil, insan doğasının özellikleri olarak, insana bağlanan varoluş biçimleri olarak ele aldım; sıcak ve soğuğun, fırtına, şimşek ve tüm gökyüzü olaylarının havanın doğasına bağlanmaları gibi.

Biz bu hava bozukluklarını ne kadar istemesek de, bunlar, belirli nedenlere dayanan zorunlu şeylerdir; biz bu nedenlerden giderek doğayı tanımaya çalışırız, şeylerin sağladığı bilgi nasıl bize haz veriyorsa, ruh da bu şeylerin doğru bilgisine ulaştığında haz duymaktadır.

V. — Kesin olan ve benim de **Ethica**'da belirttiğim bir şey var: insanlar, zorunlu olarak duygulara boyun eğerler, öyle yaratılmışlardır ki, mutsuzlara acırlar, mutlulara özenirler; acımadan çok öç almaya yatkındırlar; ayrıca herkes, başkalarının kendi yaradılışına uygun olarak yaşamasını, kendisinin

benimsediği şeyi benimsemesini, ve kendisinin yadsıdığı şeyi yadsımasını ister. Herkesin birinci adam olmak istemesi, insanlar arasında çatışmaların çıkması ve insanların birbirini ezmeye çalışması ve birini yenen adamın yenişine değil de yendiği adamdan yararlanmaya önem verişi buradan gelir. Ve kuşkusuz herkes, dinin öğrettiklerine uyarak, komşusunu kendisi gibi sevmek, yani başkasının hakkını kendisininmiş gibi korumak zorunda olduğuna inanmıştır; ama, bu inancın duygular üzerinde çok az etkisi bulunduğunu gösterdik. İnsan ölümün eşiğine geldiği zaman, yani hastalık tutkuları yendiği ve insan kalakaldığı zaman, ya da kişiler tapınaklarda çıkarlarını savunamaz oldukları zaman, bu inanç doğruya üstün gelir; ama bu inanç, en çok gerekli olduğu yerlerde, mahkemelerde ya da sarayda etkisiz kalır. Ayrıca, aklın duyguları kaplayabileceğini ve yönetebileceğini gösterdik, ama aklın öğrettiği yolun çok güç olduğunu da gördük; buna göre, çoğunluğu ya da kamu işleriyle uğraşan insanları, aklın kurallarına göre davranmaya yöneltmenin olasılığına inananlar, şairlerin altın çağını düşlemektedirler, yani hayale kapılmaktadırlar.

VI. — Esenliği birkaç kişinin dürüstlüğüne bağlı kalan ve işlerinin iyi yönetilmesi yönetenlerin adaletli davranmasını gerektiren bir devlet kalıcı değildir. Devletin ,varlığını sürdürebilmesi için şeyleri öyle düzenlemek gerekir ki, devleti yönetenler, akla uygun davransalar da bir duygunun etkisinde kalsalar da, adaletsiz bir biçimde ya da kamu çıkarına aykırı bir biçimde davranamamalılar. Ve insanların işleri iyi yönetmek için ne gibi bir iç etkiye sahip oldukları konusu, devletin güvenliği açısından pek önemli değildir, yeter ki sonunda onlar iyi yönetsin-

ler: ruhun özgürlüğü, yani yüreklilik, özel bir erdemdir, ve devlet için zorunlu erdem güvenliktir.

VII. — Barbar olsun kültürlü olsun, sonunda tüm insanlar, her yerde töreler koymuş ve toplum durumu kazanmış olduklarına göre, halk iktidarlarının nedenlerini ve doğal temellerini aklın öğrettiklerinden değil, insanların ortak doğasından, yani gerekliliklerinden çıkarmak gerekir; bunu sonraki bölümde ele alacağım.

İKİNCİ BÖLÜM

I. — **Dinbilim - siyaset incelemesi** adlı yapıtımızda, doğal hukuku ve medeni hukuku ele aldık, **Ethica**'mızda da, günahın, değerin, adaletin, adaletsizliğin ve sonunda insan özgürlüğünün ne olduğunu açıkladık. Bu incelemeyi okuyanlar, burada en çok gerekli olan ilkeleri ikidebir öbür yapıtlarda aramasınlar diye, bu açıklamaları yinelemeyi ve burada bunları uygun bir biçimde göstermeyi düşündüm.

II. — Doğal olan her şey, varolsun olmasın, uyarlı bir biçimde kavranabilir. Bununla birlikte, doğal şeylerin varolmalarını ve varoluşlarını sürdürmelerini sağlayan ilke, onların tanımlarından çıkarılamaz, çünkü onların ülküsel özü, onlar varolmaya başladıktan sonra da vardır, onlar varolmaya başlamadan önce de varolduğu gibi. Onları vareden ilke, onların özünü izlemediğine göre, onların varoluşları onların özünden gelemez; bunlar varlıklarını sürdürebilme yolunda, varolmaya başlatmak için gereken gücü gereksinirler. Buradan çıkan sonuç şudur: doğadaki şeyleri vareden ve etkili kılan güç, Tanrı'nın öncesiz sonrasız gücünden başka bir şey değildir. Gerçekte herhangi bir başka güç yaratılmış olsaydı varlığını koruyamazdı, ve dolayısıyla doğal

şeyleri içeremezdi ,ama bu güç de varlığını sürdürebilmek için, kendi yaratılışı için gereken gücü gereksinecekti.

III. — Demek ki, doğadaki varlıkları vareden ve etkin kılan güç tam tamına Tanrı'nın gücüdür, buna göre, doğal hukukun ne olduğunu anlamış oluyoruz.

Mademki Tanrı tüm şeyler üzerinde hak sahibidir ve Tanrı hukuku denen şey, sınırsız özgürlüğü içinde düşünülmüş Tanrı'nın gücünden başka bir şey değildir, öyleyse doğada her varlık, varolmak ve etkin olmak gücüne sahip olduğu ölçüde hukukunu doğadan alır: gerçekte, doğadaki herhangi bir varlığı vareden ve etkili kılan güç, özgürlüğü sınırsız olan Tanrı'nın gücünden başka bir şey değildir.

IV. — Demek ki, doğal hukuk sözünden doğanın her şeyi gerçekleştiren yasalarını ya da kurallarını, yani doğanın gücünü anlıyorum. Buna göre tüm doğanın ve dolayısıyla her bireyin doğal hukuku, gücünün yettiği yere kadar uzanır; demek ki, insan, kendi doğasının yasalarına uyarak yaptığı her şeyi en yüce doğal yasaya uyarak yapmaktadır, ve insan ne kadar güçlüyse doğa üzerinde de o kadar hukuka sahiptir.

V. — Demek ki insan doğası, insanların yalnızca aklın buyruklarına göre yaşamalarını gerektirecek biçimde düzenlenmiş olsaydı ve insanlar tüm güçlerini bu yöne yöneltselerdi, doğal hukuk, insan türüne özgü bir şey olarak kabul edildiği sürece, yalnızca aklın gücü tarafından belirlenecekti. Ama insanları akıldan çok kör arzu yönetir, ve dolayısıyla, insanların doğal gücü, yani doğal hukukları akılla değil, onları eylemde bulunmaya zorlayan ve varlıklarını sürdürmelerini sağlayan değişik isteklerle

belirlenmek gerekir. Ama bana kalırsa, akıldan kaynaklanmayan bu arzular, insani eylemler olmadıkları gibi insani tutkular da değildir. Ama burada, doğanın doğal hukukla aynı anlama gelen evrensel gücü sözkonusu olduğuna göre, aklın bizde ortaya çıkardığı arzularla başka bir kökeni bulunan arzular arasında şu an için hiçbir ayrım gözetemeyiz: gerçekte bunların her ikisi de doğanın sonuçlarıdır ve doğanın gücünü ortaya çıkarırlar; insan buna dayanarak varlığını sürdürmeye çalışır. Bilge olsun vurdumduymaz olsun, insan her zaman doğanın bir parçasıdır, ve onu etkili kılan her şey, doğanın şu ya da bu insanın doğası olarak tanımlanabilecek gücünde aranmalıdır. Aklıyla da davransa arzusuyla da davransa, gerçekte insan doğanın yasalarına ve kurallarına, yani doğal hukuka uymayan hiçbir şey yapmaz.

VI. — Bununla birlikte, insanların çoğuna göre vurdumduymaz kişiler, doğanın düzenine uymaktan çok doğanın düzenini bozmaktadırlar, ve insanların çoğuna göre, insanlar doğada imparatorluk içinde imparatorlukturlar. Onlara kalırsa, doğal nedenlerin yarattığı bir şey olmaktan uzak olan insan ruhu, doğrudan doğruya Tanrı tarafından yaratılmıştır, kendi kendini belirlemekte ve doğrudan doğruya aklını kullanmakta sınırsız güce sahip olduğu için, dünyanın geri kalan bölümünden bağımsız bir şeydir. Ama deney bize şunu yeterince gösteriyor: sağlıklı bir bedene sahip olmak da sağlıklı bir ruha sahip olmak da bizim gücümüzün dışında bir şeydir. Bunun dışında her şey kendi varlığını kendi kendine korumak zorunda olduğuna göre, aklın buyruklarına göre yaşamak da kör arzuların yönetiminde yaşamak da bizim isteminize bağlı bir iş olsaydı, her-

kes akla ve bilgece konulmuş kurallara göre yaşayacaktı, oysa bu olacak şey değildir ve her kişi peşine düştüğü arzunun çekiciliğine boyun eğmektedir. Bu güçlüğü yaratanlar, elbette insan doğasındaki bu güçsüzlüğün nedenini ilk insanın kökel düşüşüne bağlı kötülükte ve günahta bulan dinbilimciler değillerdir. Gerçekte ilk insan hem dürüst kalmayı hem de düşmeyi gerçekleştirebilecek güçte olsaydı, kendi kendine sahip olsaydı ve henüz kötülüğe bulaşmamış bir doğaya sahip olsaydı, bilgili ve sakınık olduğu halde, nasıl olur da düşebilirdi? Onu şeytan aldattı diyebilirler. İyi ama şeytanı kim aldattı? Şunu soruyorum: bilgisiyle öbür yaratıkların üstüne çıkan varlığı, Tanrı'dan daha büyük olmak isteyecek kadar çıldırtabilen kimdir? Sağlıklı bir ruha sahip olan bu varlık, kendine sahip olduğu sürece, varlığını korumaya çalışmaz mıydı? Ayrıca şunu soruyorum: kendi kendine sahip olan ve istemine sahip olan ilk insan nasıl oldu da baştan çıktı ve yanıldı? Gerçekte akıldan tam tamına yararlanabilecek güçte olsaydı yanılmazdı, çünkü kendi kendine sahip olduğu ölçüde, zorunlu olarak varlığını ve sağlıklı ruhunu korumaya çalışırdı. Şimdi onun bu güce sahip olduğunu varsayalım. Öyleyse o ruhunu zorunlu olarak korumuştur ve yanılmamıştır. Ama hikayesine bakılırsa böyle olmadı. Demek ki ilk insan aklını doğru yolda kullanma gücüne sahip değildi, o da bizim gibi tutkularının tutsağıydı.

VII. — İnsan, öbür bireyler gibi, varlığını korumaya çalışır, bunu kimse yadsıyamaz. Bazı ayrılıklar görülebiliyorsa, bunlar insanın özgür bir isteme sahip olmasından gelmektedir. Ama insanı ne ölçüde özgür bir varlık diye ele alırsak, o ölçüde onun varlığını koruması ve kendine sahip olması gerek-

tiği yargısını vermek zorunda kalırız; özgürlüğü olumsallıkla karıştırmayan herkes bana bu noktada hak verecektir. Özgürlük gerçekte bir erdemdir, yani bir yetkinliktir. İnsanda güçsüzlükle ilgili olan şey özgürlükle ilgili olamaz. Bu durumda insan hiçbir biçimde özgür diye nitelendirilemez, çünkü o varolmayı bilememektedir ya da aklını kullanmayı bilememektedir, insan ancak varolma gücüne, insan doğasının yasalarına göre eylemde bulunma gücüne sahip olduğu ölçüde özgürdür. Demek ki bir insanı ne ölçüde özgür diye belirlersek, o ölçüde onun aklını iyi kullanabildiğini ve iyiyi kötüye yeğleyebildiğini söyleyebiliriz, ve Tanrı da, tam özgür bir varlık olarak, zorunlu biçimde bilir ve eylemde bulunur, yani doğasının bir zorunluluğu olarak vardır, bilmektedir ve eylemde bulunmaktadır. Gerçekte Tanrı'nın, varoluşunu gerektiren zorunlulukla eylemde bulunduğu kuşkusuzdur, o aynı zamanda kendi doğasının zorunluluğu nedeniyle, yani sınırsız bir özgürlükle eylemde bulunur.

VIII. — Sonuç olarak, her zaman aklını kullanmak ve insan özgürlüğünün doruğunda bulunmak gücü her insanda yoktur; bununla birlikte herkes, her zaman kendine sahip olduğu sürece varlığını korumaya çalışır, ve her kişinin hukuku gücüyle ölçüldüğüne göre, insan, bilge olsun vurdumduymaz olsun, yapmaya çalıştığı ve yaptığı bütün şeyleri doğanın en yüce hukukuna dayanarak yapmaktadır. Bütün insanların içinde doğdukları ve içinde yaşadıkları doğa hukukunun ve kuralının, hiç kimsenin yapmak istemediği ve yapamadığı şeyler dışında, genellikle hiç bir şeyi yasak etmemesi buradan gelir: bu hukuk ve kurallar, ne savaşlara, ne kinlere, ne öfkeye, ne aldatmacalara, ne de arzunun belirlediği

şeye ters düşer. Bunda şaşılacak bir şey yoktur, çünkü doğa, yalnızca gerçek yararlılığa ve insanların korunmasına yönelen insan aklının yasalarına hiçbir zaman boyun eğmez. Doğa ayrıca, sonsuz düzeni, tüm doğayı ilgilendiren sayısız yasa içerir; insan bu doğanın küçük bir parçasıdır. Ve bireyler yalnızca bu düzenin zorunluluğundan ötürü belirli bir biçimde varolmaya ve eylemde bulunmaya zorlanmışlardır. Demek ki doğada bize gülünç, saçma ya da kötü gözüken her şey, biz şeyleri ancak bir ölçüde bildiğimiz için böyle gözükür, ve biz genellikle tüm doğayı ve şeyler arasındaki bağları bilmeyiz, öyle ki, her şey aklımıza uygun bir biçimde yönetilsin isteriz, ama evren yasalarının düzenini değil de yalnız doğamızın yasalarını gözönünde bulundurduğumuz zaman, aklımız kötü olmayan bir şeyi kötü diye bilirleyebilir.

IX. — Şimdiye kadar söylediklerimizi toparlarsak, her kişi bir başkasının gücüne boyun eğdiği sürece ona bağımlıdır, ve her türlü şiddete karşı koyabildiği ölçüde, kendisine verilen zararı iyi değerlendirebildiği gibi gidermeyi de bildiği ve genel olarak, kendi yaradılışına uygun bir biçimde yaşadığı ölçüde kendine bağlıdır.

X. — Bu kişi bir başkasını egemenliği altına alır, onun elini kolunu bağlar, tüm silahlarını, tüm savunma ve kaçma yollarını elinden alır, ya da onu korkutmayı bilir, ya da onu iyiliklerle kendine bağlar, öyle ki, kendine bağladığı bu kişi, kendinden çok onu hoşnut etmeye ve kendi arzusundan çok efendisinin arzusuna göre yaşamaya dikkat eder. Bir insanı egemenlik altına almanın birinci ve ikinci yolu yalnızca bedenle ve ruhla ilgilidir, oysa üçüncü yolla ya da dördüncü yolla hem beden hem ruh ele

geçirilir, ama bunlar ancak korku ve umut sürdükçe sürebilirler; bu duygular yokolmaya yüz tutarsa, efendisi olunan kişi gene kendi kendinin efendisi durumuna gelir.

XI. — Ruh bir başkası tarafından kandırılmaya ne ölçüde yatkınsa, yargılama yetisi de o ölçüde bir başkasının istemine bağımlı duruma gelebilir. Ruhun doğrudan doğruya akıldan yararlandığı ölçüde kendi kendinin olması buradan gelir. Ayrıca insanın gücünü beden gücünden çok ruh gücüyle ölçmek gerektiğinden, akla göre davranan ve onun yönetiminde yaşayan insanlar en yüksek düzeyde kendi kendilerinin olan insanlardır. Böylece bir insana aklın yönetiminde yaşadığı ölçüde özgür derim ben çünkü bu ölçüler içinde de, yalnız kendi doğasınca tam olarak bilinebilecek nedenlere göre eylemde bulunmak zorundadır, bu durumda bu nedenler de onu eyleme zorlamaktadırlar. Gerçekte özgürlük, daha önce gösterdiğimiz gibi, eylemin zorunluluğunu ortadan kaldırmaz, tersine bu zorunluluğu getirir.

XII. — Bir kişiyle şu ya da bu şeyi yapmak ya da tersine yapmamak konusunda sözle üstlenilen yükümlülük, verilen söze ters düşecek biçimde davranma olanağı bulunduğu zaman, söz veren kişinin istemi değişmedikçe geçerliliğini korur. Gerçekte, üstlendiği yükümlülüğü bırakmak gücüne sahip olan kişi hukukundan vazgeçmiş değildir, ama yalnızca söz vermiştir. Demek ki, doğal hukuk gereği kendi kendinin yargıcı durumunda olan kişi, üstlendiği yükümlülüğün kendisine yararlı sonuçlardan çok zararlı sonuçlar getireceğini (doğru ya da yanlış olarak) düşünüyorsa ve üstlendiği yükümlülüğü bırakmakta çıkarı bulunduğuna inanmışsa, doğal hukuka dayanarak bu yükümlülüğü bırakacaktır.

XIII. — İki kişi aralarında anlaşır ve güçlerini birleştirirlerse, birlikte daha güçlü olacaklardır ve bunun sonucunda doğa üzerinde tek başlarınayken sahip oldukları hukuktan daha büyük bir hukuka sahip olacaklardır, ve güçlerini birleştiren insanlar ne kadar çoğalırsa, hukukları da o ölçüde artacaktır.

XIV. — İnsanlar, öfkeye, arzuya, ya da bazı kin duygularına kapılıp birbirleriyle anlaşmazlığa düşerler ve birbirlerine karşıt duruma gelirler, ve güçleri ne kadar çoğalırsa o ölçüde korkunçlaşırlar ve öbür hayvanlardan daha usta ve daha kurnaz olurlar. İnsanlar nasıl doğaları gereği bu duyguların etkisinde kalıyorlarsa, yine doğaları gereği birbirlerine düşman olmaktadırlar: diyelim herhangi biri benim en büyük düşmanımdır, benim için çok korkunç biridir o, kendimi ondan sakınmam gerekir.

XV. — Doğal durumda, her kişi bir başka kişinin baskısına uğramayacak biçimde kendini koruyabildiği sürece kendinin efendisidir, ve insanın doğal hukuku her kişinin gücüyle belirlendiği sürece, tek başına herkesten sakınmaya çalışmak boşunadır, doğal hukuku korumanın güvenceli hiçbir yolu bulunmadığından, bu hukuk gerçekte varolmayacaktır, ya da olsa olsa tam anlamıyla kuramsal bir varlığa sahip olacaktır. Elbette, kişiyi korkutan nedenler ne kadar çoksa, kişinin gücü ve dolayısıyla hukuku da o kadar azdır. Ayrıca karşılıklı yardımlaşma olmadan insanlar ne yaşamlarını sürdürebilir ne de ruhunu geliştirebilir. Burada şu sonuca varıyoruz: yalnızca insan türünü ilgilendiren doğal hukuk, insanların ortak hukuklarının bulunması, birlikte oturacakları ve birlikte işleyecekleri topraklarının bulunması, güçlerini sürdürmek, kendilerini korumak, her türlü şiddete karşı çıkmak ve ortak bir isteme uygun

olarak yaşamak istemeleri dışında düşünülemez. Gerçekte, bir bütünde birleşmiş insanların sayısı ne kadar çok olursa, bunların ortak hukukları da o kadar büyük olacaktır. İnsan doğal durumda kendi kendisinin efendisi olamayacağı için, skolastikler insanı toplumsal hayvan diye adlandırdılar, buna ben de katılıyorum.

XVI. — İnsanlar ortak hukuklara sahip olduklarında ve sanki tek bir düşünceyle yönetiliyormuş gibi olduklarında, her insanın güç bakımından, kendisinden daha güçlü olan birleşmiş öbür insanlar karşısında daha az hukuka sahip olduğu kesindir, yani gerçekte her insan, doğa üzerinde ancak ortak yasanın kendisine verdiği kadar hukuka sahiptir. Öte yandan, her insan ortak yasanın kendisinden istediği her şeyi yerine getirmek zorundadır ya da öbür insanların onu buna zorlamaya hakları vardır.

XVII. — Çoğunluk gücünün belirlediği bu hukuku kamu gücü diye adlandırmak alışılagelmiş bir şeydir ve çoğunluk gücü, genel istem gereği, kamuyla ilgili şeylerden sorumlu olan güce kesinlikle sahiptir, yani bu güç, yasaları saptamakla, yorumlamakla ve kaldırmakla, şehirleri savunmakla, savaşa ya da barışa karar vermekle, vb'yle yükümlüdür. Bu görev tüm halkın meydana getirdiği bir meclisin elindeyse, kamu gücü demokrasi diye adlandırılır. Meclis, seçilmiş bir kaç kişiden meydana geliyorsa, aristokrasi sözkonusudur, ve kamuyla ilgili işlerin ve dolayısıyla gücün tek kişide toplanması durumunda mutlakyönetim kendini gösterir.

XVIII. — Bu bölümde şimdiye kadar söylediklerimiz açıkça şunu gösteriyor: doğal durumda günah diye bir şey yoktur, ya da biri günah işliyorsa, bunu bir başkasına karşı değil kendine karşı işle-

mektedir: gerçekte doğal hukuka göre, hiç kimse istemediği halde bir başkasını hoşnut etmek zorunda değildir, ve o kişiye göre hiçbir şey, yaradılışı gereği iyi ya da kötü diye belirlediği şeyler dışında, iyi ya da kötü değildir. **Ve doğal hukuk, kişinin gücünü aşan şeyler bir yana, hiçbir şeyi yasaklamaz.** Oysa hukuka göre günah, hiç kimsenin yapamayacağı bir eylemdir. İnsanlar doğal bir yasa tarafından yönetilmeye zorlanmış olsaydı, her kişi, zorunlu biçimde, yol gösterici olarak aklı seçecekti, çünkü doğa yasaları Tanrı'nın saptadığı yasalardır, onun varlığının özgürlüğüyle aynı özgürlükte yasalardır, dolayısıyla bu yasalar tanrısal doğanın zorunluluğundan doğarlar, bu yüzden de ölümsüzdürler ve bozulamazlar. Ama insanlar akıldan çok isteğin peşine düşerler, bununla birikte doğanın düzenini bozmazlar, ama zorunlu olarak ona boyun eğerler; demek ki, vurdumduymaz kişi ve aklıkıt kişi doğal hukuk tarafından yaşamlarını bilgece düzenlemeye zorlanamazlar, nasıl hasta kişi sağlıklı bir bedene sahip olmaya zorlanamazsa.

XIX. — Demek ki günah ancak bir devlet içinde düşünülebilir, yani ancak şu şeyin iyi öbürünün kötü olduğunu ortaklaşmaya bağlı buyurma hakkına dayanarak belirlediğimiz zaman, hiç kimsenin ortak buyrultu ya da onaylama dışında bir şey yapmaya hakkı olmadığı zaman düşünülebilir. Gerçekte günah, yasaya göre yapılamayacak bir şeyi, ya da yasa tarafından yasak edilmiş bir şeyi yapmak demektir. Buna karşılık yasaya uyma, yasaya göre iyi olan şeyi yapmak konusunda sürekli bir istemdir, ve ortak bir buyrultuya uygun olarak yapılmalıdır.

XX. — Bununla birlikte, günahı sağlıklı aklın buyruklarına karşıt olarak yapılan bir şey, uyarlılı-

ğı da isteklerini aklın buyruklarına uyarak düzenlemekte sürekli bir istem olarak görmek alışkanlığındayız. İnsan özgürlüğü, insanlara tanınan başıbozukluk ve aklın yönetiminde kölelik demek olsaydı bunu kabul edebilirdim. Ama insan özgürlüğü, insanlar aklın yönetiminde yaşadıkları ve arzularını bir düzene koyabildikleri ölçüde büyük olduğuna göre, büyük bir yanlışa düşmeden, uyarlılığı akıllıca bir yaşam olarak adlandıramayız, ve günah gerçekte ruhun güçsüzlüğüdür, kendi kendine karşı başıboşluğu değildir, ve ona özgürlükten çok kölelik demek yerinde olur.

XXI. — Bununla birlikte, akıl ahlaklı davranmayı, dinginlik ve iç barış içinde yaşamayı öğretir, bu ancak kamu gücünün varolduğu yerde sözkonusu olabilir, bunun dışında, çoğunluk tek bir kafaya sahipmişçesine yönetilir, devlette de olması gereken budur, aklın kurallarına uygun olarak konmuş yasalar olmasaydı, aklın buyruğuna karşıt olanı günah diye adlandıran böylesine uyarsız bir dil kullanılmazdı, çünkü en iyi düzenlenmiş devlet yasaları akla uygun konulmak gerekir. Daha önce söylediğim gibi, doğal durumdaki insan günah işliyorsa kendine karşı işliyordur, dördüncü bölümde, kamu gücünü elinde bulunduran ve doğal hukuktan yararlanan kişinin, doğal hukuka uyarak hangi anlamda yasalarca sorumlu tutulabileceği ve günah işleyebileceği görülecektir.

XXII. — Din sözkonusu olduğunda, insanın Tanrı'yı ve yetkin bir ruhu ne kadar çok severse o kadar özgür ve o kadar kendiyle uyumlu olacağı kesindir. Bununla birlikte, görmezden geldiğimiz doğanın düzenini değil de yalnızca aklın dinle ilgili buyruklarını gözönünde bulundurduğumuz sürece, ve aynı

zamanda aklın dinle ilgili bu buyruklarını, Tanrı'nın bizde de sesini duyurduğu açınım olarak ya da yasalar biçiminde ortaya çıkmış peygamberler olarak düşündüğümüz sürece, insani bir dille konuşmak gerekirse, şu insanın, kendisini bütünsel bir ruhla seven Tanrı'yı dinlediğini, ve tersine, kendini kör arzuya kaptıran bir başka insanın da günah işlediğini söyleyebiliriz.

Ama aynı zamanda şunu da anımsamalıyız: nasıl kil çömlekçinin gücüne boyun eğiyorsa biz de Tanrı'nın gücüne öyle boyun eğiyoruz; çömlekçi, aynı topraktan kimiyle onurlandığı kimiyle utandığı kaplar yapar, aynı biçimde insan da, ruhumuza yasalar gibi ya da peygamberlerin yasaları gibi basılmış olan Tanrı'nın bu buyrultularıyla tersleşen bir biçimde davranabilir, ama tüm evrene kazılmış olan ve tüm doğanın düzenini ilgilendiren ölümsüz buyrultuyla tersleşen bir biçimde davranamaz.

XXIII. — Demek ki, günah ve uyarlılık (kesin anlamında) nasıl ancak bir devlet içinde düşünülebilirse, adalet ve adaletsizlik de, aynı biçimde, ancak bir devlet içinde düşünülebilir. Gerçekte doğada şu bireyin hakkı değil de öbür bireyin hakkıdır diyebileceğimiz hiçbir şey yoktur, her şey herkesindir, yani her birey gücü olduğu ölçüde hakka sahiptir. Tersine, hangi şeyin şu bireye ve hangi şeyin öbür bireye ait olduğuna ortak yasanın karar verdiği bir devlette, her kişiye hakkını vermek konusunda sürekli bir istemi olan kişi adaletli, bir başkasına ait olanı kendisine mal etmeye çalışsansa adaletsiz diye adlandırılır.

XXIV. — Övgüye ve kınamaya gelince, bunları **Ethica**'da açıkladık, bu duygular, erdem fikrinin ya da tersine, insan güçsüzlüğünün yol açtığı sevinç

ya da üzüntü duygularıdır.

- Sürecek -

Çevirenler: Afşar TİMUÇİN - Mehmet SERT

Vedat Günyol

ÇALAKALEM

Fiyatı 30 lira

Bu kitapta 1947'den bu yana edebiyatla ilgili bütün tartışmaların yankısını bulacaksınız.

ÇAN Yayınları

İsteme adresi: YENİ UFUKLAR

P.K. 1039 Karaköy / İstanbul

BÖYLE SÖYLENMELİ BİZİM TÜRKÜMÜZ

Afşar Timuçin'in Şiirleri

Fiyatı 10 lira

İsteme adresi: KAVRAM YAYINLARI

(Tek isteklerde pul gönderiniz)

Sanat ve Edebiyat

Adalet AĞAOĞLU

TEŞEKKÜR EDERİM

Onarılacak iki çift pabuçla kapısına vardı, dükkân kapalı. Mahmut Usta kendisine bile bile kötülük etmiş gibi bir kuşkuya, bir haksızlığa uğramışlık duygusuna kapıldı. Nerdeyse bir haddini bilmezlik bile var bunda, her saat açık bulduğu dükkânın böyle, beklemediği bir sırada kapalı oluverişinde.

Biraz beklesem mi? Şimdi, elimde bu kocaman naylon torbayla ne yapacağım? Bütün gün yanımda taşıyıp duracak mıyım bunu? O resim sergisinde nereye koyacağım? Ne zaman kapadın ki dükkânını, şimdi, en olmayacak sırada kapına kilit takıp gidiyorsun? Ah Mahmut Usta ah, hiç alıştırmadın ki beni.

Bekiesem mi?

Doğrusu, Mahmut Usta'nın müşteriye karşı gereğinden fazla ince, gereğinden fazla saygılı tutumunu değiştirmesini isterdi. Bir gün, bir öğle ışığında sokaklara çıkmaz mı bu adam, deyip dururdu. Bir seferinde, onu kolundan tutup, havalanması gerekli bir kilim parçası gibi açıkhavaya, güneşe atmak bile geçmişti içinden.

Kaç yıldır pabuçlarını, terliklerini, çizmelerini onarıyor. Bir pasajın içinde, iki kat yerin dibinde, bu ışık almaz yerde zaman, toz, deri, tutkal, ayak kokuları arasında eğri-büğrü, kirli, kara ve kahve-

rengi, yorgun-bezgin bir yığın çok yürümüş ayakkabı olarak akıp durmakta üstünden. Sabah yedi buçuk, akşam yedi buçuk. Bayram üstleri geceler de var. Hep bu daracık yerde boyadan, tutkaldan, köseleden, kirişten, tozdan meşinleşmiş önlüğü önünde... Dikiş makinesinin bir ucunda da bir zaman önce yakılıp, bir zaman sonra kendi kendine sönmüş olan en ucuz sigaralarından biri dura dura...

«Benim en büyük masrafım sigara değil. Benim en büyük masrafım kibrit» demişti çekine çekine.

Onarılacak pabuçlar dışında her şeyden çekinir, her şeyden... Sönmüş sigarasından bile. Alıp yeniden yakarken sigara tarafından azarlanacağını sanır: Söndürüp söndürüp yakma! Yaktın bir kez, iç bitir!.

Öyle, nerdeyse özür dileyerek yeniden bir tutuşu vardır sigarayı parmaklarında. Tutuştu, kararıp kalmadı diye de nerdeyse içten bir teşekkür yerine gülümseyişi sigara ucuna... Yıpranmış pabuçları bir eline alışı sonra, üfleye üfleye bir tozunu silişi... Daracık kapıdan içeri kim başını uzatsa, hayır, işini bırakmaz bırakmasına da, öyle bir «Buyruun, hoşgeldiniz» der ki, hani o kimsenin tezgâhına zorla oturmuş da, kolundan tutup atmasınlar diye boyun kırıyor.

«Şu topuğu yapar mısın Mahmut Usta?»

«Yaparız. Teşekkür ederim.»

«Şuna bir pençe, Mahmut Usta!»

«Perşembeye hazır. Teşekkür ederim.»

«Çocuğun potinine bir demir çaksak?»

«Teşekkür ederim. Çakarız.»

Camın önünde durmuş, bakınıyor. Elindeki naylon torba işte bu Mahmut Usta'nn şimdi bile isteye

isteye başına sardığı bir belâ sanki.

Nerde bu adam? Gelmiyecek mi hiç?

Boyacı Hakkı bir yerlerden çıkar gelir umuduyla duruyor orda. Başını cama dayayıp içerisinin karanlığında bir şeyler seçmeye çalışıyor. Mahmut Usta yine de ordadır sanıyor. Ne olursa olsun ordadır. Tezgâhın gerisinde bir yerlerdedir. Oysa dükkân camının berisinde ne kadar onarılmış, onarılacak ayakkabı varsa, dili dışarda, boynu eğri, beli bükük, burnu havada ne kadar ayakkabı varsa salt bunların, karanlıkla sarmaş dolaş koca bir yığın oluşturduğunu seçiyor. Makinenin önündeki arkalıksız hasır iskemle Mahmut Usta değilse, Mahmut Usta gerçekten yok.

Usta olmayınca boyacı Hakkı ne yapsın? Neyi boyamaya gelsin? Hiç hesapta yoktu bu, hiç. Akşama dek kaç yere girip çıkacağım daha. Elimde hep bu torbayla mı?. Zaten kaç yıldır kızıp duruyorum şu Mahmut Usta'ya.

Kaç yıl umdum:

> (Defolun be! Gidin kendiniz onarın lânet kunduralarınızı, çizmelerinizi. Sizin pis ayaklarınızın kokusunu çekecek değilim. Basın hadi! Yapmıyorum! Ökçesi aşınmışsa aşınmış. Öylece giy. Git, yenisini al, bana ne? Ne halt ederseniz edin. Yapmıyorum. Defolun!)

Bunu her umuşta hep korkuyla, çekine çekine uzatıyordu naylon torbasının içindeki kahverengi ayakkabısını, siyah süet çizmesini, tütün rengi deri çizmesini, altı tırtıklı kar ayakkabılarını, yazlık sandallarını, rugan mokasenlerini.

«Şunun atkısı kopmuş da Mahmut Usta...»

(Koptuysa koptu. Bana ne be? Dört çift kundurası olan beşinciyi de alır. Kapıcı, odacı mısın? İşçi, çöpçü müsün? Ayıp değil mi sana, pabucunu onarıma getiriyorsun? Onlar onarıma getiriyorlar mı? Altı delik, üstü yırtık giyiyorlar. Sen de öylece giy... Yapmıyorum işte!)

«Şunun ökçesi sallanıyor ustacığım?...»

(Ökçesi sallanıyormuş! Sallansın. Herkesinki can değil mi? Hasibe'ninki can değil mi? Evin sokağından geçerken görüyorum. Gövdesi geri geri kaykılıyor. O alıp getiriyor mu ökçesini onartmaya? Getiremez. Ayağındakini onarıma getirsin de işe yalınayak mı gitsin? Seninkini de yapmıyorum işte!)

«Bu mokasenime bir astar mı koysak, ne yapsak Mahmut Usta? Bol geliyor da...»

(Oh, dizi dizi dizmişsiniz dolaplarınıza; birini çıkarıp, ötekini giyip, berikini onarıma getirmesi kolay!.)

«Mahmut Usta, şuna bir kapak...»

(Ne o? Kocanın boyu mu kısalacak? Yürüyüşünün cakası mı bozulacak? Giysin öyle, hadi. Kapak mapak koymuyorum. Böylecene giysin. Giymiyorsa yenisini alsın. Vehbi'ninki can değil mi? Vehbi'yi gördüm durakta. Bir ayağında tokyo, öteki ayağında yüzü ikiye bölünmüş futbolcu

pabucu. Vehbi'nin boyu posu yok mu? Vehbi topallamaz mı? Vehbi de istemez mi ayacıkları su almasın? Vehbi de ister bir kadının gözüne girsin. Karısına güven versin. Vebbi koca değil mi be? Benim kocam değil ya, ayak kokusunu çekeceğim? Bas geri, hadi! Al bunu da, defol! Yapmıyorum. Kendiniz onarın pis kokulu pabuçlarınızı, ille onarılacaksa...)

Böyle bir şeyler demesini, bütün o rafları, yerleri, tezgâhın üstünü tepeleme dolduran ayakkabıları bir bir kafasına fırlatmasını hem umdu, diledi, hem bundan korktu. Korkmak değil de.. Sakın, hastalandı mı? Hastalanmasın da... Yazık adama. Hastalanmışsa da şaşmam yani. Havasızlıktan, güneşsizlikten, kimbilir neresine ne dert saplandı. Dışarıları da soğuk. Her yan buz. Aman hastalanmış olmasın da. Ölmüş olmasın da... Yeni bir onarıcı bulmak gerekecek ölürse... Yeniden alışmak şimdi birine... Birine, huyunu suyunu bilmediğin... Ah kötü yüreğimiz... Nasıl düşünebilirim böyle? Aman ustacığım, ölmüş olma. Pabuçlar nedeniyle değil, hiç değil..

Daracık, kısa ve karanlık pasaj koridorunu gözleriyle tarıyor. Ya kendinden, ya elindeki torbadan, ya ikisinden de birden kurtulmak istiyor. Yürüyor. Az ötedeki köşeyi dönüyor. Ciltçi açık mı acaba?

Ciltçi açıksa ona bıraksam şunu. Başka bir gün uğrar veririm. Hasta mı oldu, ne oldu, bir hatırını sorarım hem. Az sonra açar o dükkânı, açar. Duramaz. Hem açmayıp da ne yapacak? Yok ama, yok! Başka birini bulacağım. Nicedir kızıp duruyordum. Şimdi daha çok kızdım işte. Her saat açık olmaya-

caksan, her saat açıp durmasaydın dükkânını bu güne dek. Hep içerliyorum zaten. Eskiden beri içerliyordum..

«Şunun tokası kopmuş da Mahmut Usta..»

«Bekleyin, dikivereyim.»

«Elindeki işi bırakma. Bunu hemen giyecek değilim ya. Bir gün uğrar, alırım.»

(Iki ay sonra gel. Yapmışsam alırsın. Değilse iki ay daha bekle. O zamana dek mevsimi geçermiş.. Geçerse geçer. Bizimki can değil mi? Bize mevsim yok mu? Güneşin yüzünü pazardan pazara ya görüyorum, ya görmüyorum. Yetti, çekilin başımdan!.)

Artık o gün geldi sanmıştı. Biri girip biri çıkan müşterilerine «Defolun pis ayaklılar, nasırlılar, mayasıllılar, düztabanlar!.» diye bağırıverecek, bağırıversin diye beklemişti.

«O işse bu da iş. Bekleyin, dikivereyim.»

«Acelesi yok, dedim ya Usta..»

«Hadi canım, ilişiverin şuraya. Şimdi olur. Oturun, oturun.. Hah şöyle. Teşekkür ederim. Bir kahve?.»

Elindeki otuz beş numara kocakarı iskarpininin ucuyla tık tık cama vurmuştu. Camın dibinde, onarılmış pabuçları bir yandan boyayan Hakkı'yı pasajın kahvecisine göndermek istemişti.

«İçmem. Hiç yorulmasın.»

Dinlemez ki.

Öyle olsun bakalım. Dınlemesin. İçeceğim kahvesini. Ama o istediği kadar yaltaklansın, ben artık sağol falan demiyeceğim. Bitti. Ekmek parası, anla-

dık. Anladık, ekmek kavgası. Daha iyi ya. O işini yapıyor, biz de işinin karşılığını veriyoruz. Ne diye teşekkürler sunup duruyor? Nerde kaldı böyle adamlar şimdi? Niye kalsın hem? Hem, bunun aldığı tam tamına yaptığı işin karşılığı bile değil. On iki yılın güneşsizlik, ışıksızlık bedelini, ellerine bulaşan çamurun, burnundan eksik olmayan ayak kokusunun bedelini kim ödüyor buna peki? Kimse. Kimse. Bunların bedelini kimse ödemiyor da, bu hala teşekkür edip duruyor..

Ciltçinin adını da ondan duydu. Sık sık kahve gönderirdi ciltçiye. Ciltçi bilir mi ki, ne oldu buna? Gelecek mi, gelmeyecek mi? Torbayı da ciltçiye bırakmak doğru mu şimdi? Müşterisi bile değilim. Bunun dükkânı daha da izbede. Canım, ne var çekiniyorum? İki çift pabuç. İşgal edecek değil ya dükkânını.. Çekinecek bir şey yok. Yok. Böyle ürkek olmamı çok saçma. Boyacı Hakkı ile kapışan bu ciltçi değil miydi? Hani Mahmut Usta, benim kopan tokayı dikiyordu da, boyacı Hakkı, ciltçiye çok öfkelenmiş olarak dönüp gelmişti. Bu benim Mahmut Usta da.. Off, ne illet eder bazan insanı bu Mahmut Usta..

Tokayı dikerken, bir yandan da özürler dileyen bir sesle boyacı Hakkı'yı yatıştırıyordu:

«Oğlum, verdin kahvesini, boyadın kundurasını, et bir teşekkür, çık gel. Niye takışıyorsun komşumla? Kaç derdi var onun..»

zından lokmanı, başından aklını alsalar, yine teşek-

«Bizim yok sanki» diye homurdanmıştı boyacı Hakkı da. Boyanacakları alıp kapı önüne çıkmıştı. Çıkarken dilinin altındaki baklayı da çıkarmıştı:

«Yani usta, sen de bir teşekkür öğrenmişsin, ağkür...»

Artık boyacı Hakkı da duruma böyle parmak basınca, hiç bile alttan alınayınca ve yüzüne vuruverince asıl yüzüne vurulması gerekeni, Mahmut Usta da kopan tokayı dikip pabucu uzatırken, bu kez «Bin lira vereceksin!» diyecek sanmıştı. Ummuştu bunu. Böyle bir şey demesini içtenlikle dilediğini sanıyor.

(Bin lira! Fazla söz yok. Gördün halimizi. Uzatma işte. Bin lira vereceksin! Vermezsen çekici kafana indiririm. Burda, şu daracık yerde gebertirim seni. Derini yüzeceğim sonra. Boyayıp bütün burdaki bokpüsürlere yama yapacağım. Tam on iki yıl yetecek. Tam on iki yıl yama için deri, kösele satınalmıyacağım. Senin derinle idare edeceğim. Hakkı söylemese alacağım yoktu. Bin lira! Sen bilirsin artık.)

Yerinde kımıldanmıştı. Çantasında bin lira var mı, çıkar mı şimdi yanında bin lira, çıkmaz mı diye telâşlanmış, düşünceye dalmıştı. Yok artık, bin lira da fazla. Herkeslere yağdırdığı teşekkürlerin hepsini de ben ödeyecek değilim ya..

«Beklediniz, iyi oldu. Teşekkür ederim. Ben de bir işimi aradan çıkarıverdim işte.»

Ciltçinin önünde duruyor. Kapı aralık. İçerde sarı, ölü bir ışık yanıyor.

Torbayı buna bırakmasam. Bir daha da hiç uğramasam Mahmut Usta'ya. Artık iyice kalbi kırılır. Arpacı kumrusu gibi düşünür, ne yaptım, ne ettim müşterime, diye. Düşünürse düşünsün... Eline de çabuktur. İnsana gel-git yaptırıp durmaz. Bir kâğıt yapıştırsaydı bari kapısına. Gelecek mi, büsbütün

gelmiyecek mi, bilmeyince şimdi.. Yerler buz. Şu kar ayakkabım da yapılmazsa?. Lâf. Bir Mahmut Usta'ya mı kaldık? Başkasına giderim. Amaaan, hep mi mecak mıyım, hep utanacak mıyım karşısında, hep korkacak mıyım?

Usta, kopan tokayı dikmişti. O da kahvesini içip bitirmişti. Hakkı'yı, ciltçiyi, bin lirayı unutup gitmişti. Dikiş makinesinin kıyısına bir yirmi lira bırakmıştı.

«Hadi canım, buna da mı para? Alın onu geri bakalım..»

«Yoo ama, bu kadarı da fazla!» demişti o da. Gerçekten kızmıştı artık, gerçekten. Usta, yirmi lirayı az bulsaydı bu denli kızmayacaktı. Orda beklerken, nerdeyse bin lira ödemeye bile alıştırmamış mıydı kendini? Çabuk unutsa da alıştırmıştı. Hiç değil yirmi lirayı geri almıyacak ölçüde alıştırmıştı.

«Bu kadarı da fazla artık Usta! Bu kadar incelik, bu kadar insanlık da fazla!» demiş, parayı eski ayakkabı yığınının içine atıp kaçmıştı.

«Kalbimi kırdınız» diye sesleniyordu Usta ardından. «Kalbimi kırdınız...»

«Kırdımsa kırdım. Benden sonra gelecek ilk müşteriyi inşallah kovarsın. İnşallah teşekkür etmezsin ona, önüne bir çift burnu kalkmış kundura koydu diye.. Umarım bundan sonra ilk gelişimde de çizmemin bozulan zırzırını onarmak için bin lira istersin. Elli lirası zırzır için. Elli lirası iplik, makine bedeli. Yüz lirası elinin emeği. İki yüz lirası gözünün nuru. İki yüz lirası parmaklarının acısı, dört yüz lirası da geçen pazardan bu yana almadığın temiz hava, derine değmemiş güneş için, payına düşen. Ohoo, böyle olursa kimse onarıma pabuç getirmezmiş. Getirmeyince de Mahmut Usta aç kalırmış. Kalmaz.

Bir şeycikler olmaz. Beş liralık herşeyi kırk beş lira kılanlara ne oluyor? Bir şey oluyor mu? Kime ne teşekkür sunuyor bunlar? Yüzlerini bile görmüyoruz. Mahmut Usta da, hiç değil teşekkür etmese. Şöyle iyice asık bir yüz, her çekiç vuruşta «Allah belânızı versin!» dediğini belli etse. En azından, «Kolay gelsin» diyene, «Kolaysa başına gelsin» diyenlerden olsa. «Şuna bir pençe atsak usta?..» Atsak, yapsak, çaksak.. Sanki kendileri de katılıyorlar işe. «Gel yap. Gel çak bakalım» bile demiyor. Bir bunu bile akıl etmiyor.

Ciltçinin kapısından içeri girmeden önce, bir kez dönüp arkasına bakıyor. Bir ses duyduğunu sanıyor. Sanki Mahmut Usta, bu dehlizlerden birinin ucunda belirecek, koşa koşa gelecek, «Beklemişsiniz, teşekkür ederim» diyecek. Birden, böyle bir şey gerçekten olmuş gibi, ürktü mü, sevindi mi; yüreği hop etti. Sevindim nerdeyse. Hayır, daha çok ürktüm.

Sokak arasındaki onarımcıya gitsem? Ona bıraksam bunları kurtulurdum. Hem torbadan, hem tümüyle Mahmut Usta'dan. O adam da suratsızın tekidir yaa.. Bir kezinde yepyeni bir pabucumun ökçesine kapak koysun da biraz yükseltsin istedim, yirmi gün gel - git yaptırdı bana. Nazlı mı nazlı. İstemem. Şunları o adama götüreceğime, atar geçerim daha iyi. Başka derdim mi yok? Kar ayakkabılarım da iyiydi. Şimdikilerin hepsi kayıyor. Yapay lastik koyuyorlar, bir işe yaramıyor buzda. İyi canım. Ciltçi içerde işte. Ona bırakır geçerim. Mahmut Usta, bu gün değilse yarın çıkar gelir. Gelmeyip ne yapacak? Açlıktan ölecek değil ya? Ölmüş olmasın? Ciltçi bilir. Ne olmuş, öğrenirim hem. Adamcağıza iyice alışmışım, merak ediyorum işte. Etmesem iyi ama, edi-

yorum, elimde değil. Sokakların buzu yirmi gün kalkmaz artık. Her yan cam gibi.

Ciltçiye girdi.

Son derece yalın bir karşılaşma. Son derece yalın. Böyle bir karşılaşma üstüne söylenecek ne söz olabilir ki? Hiç. Biri, elindeki iki çift pabucu ciltçiye bırakacak. «Rica ederim, şu sizde dursun, ben yarın gelip alırım» diyecek.

Girdi ciltçi dükkânından içeri. Sarı yüzlü ciltçi, başını işinden kaldırmadı. Oysa kapı gıcırdamıştı. İçeri birinin girdiğini haber vermişti güzelce.

Mahmut Usta olsa...

«Kunduracı yerinde yok da...»

Ciltçi titizlikle ölçü alıyor. Mukavvayı kesmek için milimi milimine...

«Şunu şuraya bıraksam acaba?.»

..Milimi milimine kesebilmek için mukavvayı, burnundan kayan gözlüğünü bile düzeltmiyordu ciltçi. Salt, diliyle dişi arasından usul bir soluk alıp verdi.

Ne biçim adam? Hiç bir şey dememişim sanki. Sanki buraya girmemişim. Yokum. Piç gibi kalakalıyor insan. Büsbütün ilerlesem mi, iyice çıksam mı? Artık girdim. Artık nasıl çıkılır?

«Mahmut Usta.. Yok da yerinde...»

Ciltçi işini sürdürüyor. Başını kaldırıp bakmıyor bile.

İnsanlar ne tuhaf oldu. Her biri böyle. Bir Mahmut Usta.. Ne insanlıktır öndaki, ne inceliktir.. Canım, ben de ille burada bırakayım demiyorum ki torbamı. Yok, şimdi beni tedirgin eden bu değil, hayır. Taşırım yanımda, ne olacak? Değilse, atar geçerim. Böyle karşılanacağımı bilsem hiç gelmezdim.

Hiç söze başlamazdım. Yüzünü buruşturmasa, sağırdır diyeceğim. Ölçü alıyor olmasa, körtür diyeceğim. Ne sağır, ne kör. Geldiğimi de gördü, söylediğimi de duydu. Hiç bir tepki yok. Bir yüz buruşturması, o kadar. Ne sanıyor? Teşekkür falan mı bekliyorum sanki?. Biraz insanlık...

Dükkânı biraz daha daraltan çirkin bir duvar çıkıntısının önünden sıyrılıp bir adım daha atıyor. Bir adım da tezgâha, ciltçinin yakınına doğru atıyor. Neden çekinecek mişim? Ya bir kitap ciltletme işi için gelmişsem?. Nerden biliyor? Şurda, kapı komşu çalışıyorlar da, hiç bir şeycikler öğrenmemiş Mahmut Usta'dan. Hiç örnek almamış, yazık. Bir ses. Bir evet, bir hayır, yeter de artardı bile bana. En ince sesimle konuşmuştum. Saygıyla. «Özür dilerim, kunduracı kapalı da...» Böyle demedim mi? Ya nasıl dedim? Evet, sözcüklerde bir eksiklik olabilir. Belki, tam tamına öyle demedim ama, inceydim, saygılıydım..

Ciltçi, mukavvanın bir ucundan tutuyor, öteki ucunu çeviriyor. İçeri bir sinek girse, ancak bu kadar, bundan da fazla tepki gösterir bir insan.

«Şeyi sormuştum size..»

İşte yine ses yok. Hiç bir tepki yok.

«Duydunuz mu, duymadınız mı yoksa?» deyiveriyor, tiz bir sesle. Sesini kendi yakalıyor. Bak işte sinirlendim. Bak, ister istemez nasıl kötü çıkıverdi sesim.. Ben buraya gireli yıllar mı geçti, nedir.

Sonunda ciltçi, burnunun ucuyla gözlüğünü yukarı itiyor:

«Ne kızıyorsunuz?» diyor, asık suratla, baştan savma.

«Kızabilirim. Ama kızdığımı sanmıyorum.»

«Ne hakla kızabilirsiniz?»

Bak nasıl küçültücü bir ses. Keşke hemen geri dönsem. Çıkıp gidebilsem.

Ciltçi, becerikli elleriyle mukavvanın üstünden hızla geçiriyor keseceği. İşini yapmak istiyor. Konuşmak istemiyor. Yüreğinin darlandığını duyuyor.

«Bir kimse nasıl karşılanır, Mahmut Usta'dan öğrenin!»

Ciltçi, içinden «boş öğüt sevmiyorum. Kimse bana öğüt vermesin» diyor. Yeni bir kapağın üstünden hızla geçiriyor keseceği.

«Öğrenin ondan!»

«İşse, gösterin, bırakın. Değilse çıkın burdan, hemen çıkın!» diye bağırdı ciltçi.

Torba, torbanın içindeki pabuçlar, Mahmut Usta, onun teşekkürleri... Hiç bir şey yok şimdi. Şimdi salt şu var. Çok kaba oldu insanlar. Çok terbiyesiz oldular.

«Terbiyeli olun!» diye haykırdı o da ciltçiye.

«Çık be! Kafam bozuk zaten!»

İstemeden geri çekildi. Hiç gerilememesi gerektiğine inandırmışken kendini. Deli bu adam! Ben mi bozmuşum kafasını? Ben, Mahmut Usta'nın gereksiz teşekkürlerini bile kınamışımdır. Çalışana hep saygı duymuşumdur. Şimdi, bunlardan biri, şu hale bak Tanrım, ben bir kötü patronmuşum gibi davranıyor bana. Yok, olmaz. Gerilememeliyim. Sağlam durmalıyım. Öğretmeliyim ona..

Elindeki naylon torbayı havaya doğru sallayarak -yoksa ciltçiden korunmak isteyerek mi?- sesini iyice yükseltiyor o da:

«Ayıp değil mi? Neden böyle davranıyorsunuz bana?»

Niçin 'bana' dedim? 'İnsana' demek istedim oysa.

«İnsanlara neden böyle davranıyorsun, saygısız!»

İşte böyle. Son söz kendisinde kalmalı.

Karşılık beklemeden çıkıyor. Hayır. Hiç değil. Korktuğum, korkumu göstermek istemediğim için çıkmadım ben. Hayır. Umutsuzluğumu göstermemek için. Hem, bir anlamı yoktu. Orda, terbiyesiz, kara-cahil bir ciltçiyle tartışmanın bir anlamı yoktu. Beni bir gören oldu mu acaba? Fakat, ne oluyor insanlarımıza böyle? Ne oluyor herkese? Ne umutsuz, ne karanlık, ne kötü bir gün yine..

Ciltçi, üstüste ölçü alıyor, üstüste kesiyor, biçiyor, zamklıyor, sıkıştırıyordu kapakları.

MITOS VE KUŞKU
Atillâ Dorsay
30 Lira
SİNEMA YAZILARI
Bertolt Brecht
Kapitalist düzende genel olarak sanatın, özel olarak sinemanın yerine ve işlevine değgin yazılar. Ayrıca günümüzde Brecht'çi düşüncenin uygulanması üstüne bir dizi görüş.
GÖRSEL Yayınlar
P.K. 654 Beyoğlu / İstanbul

BİR YOLCULUKTA

Canı varmış gibi gelir bana bu ayçiçeklerinin,
aklı varmış gibi, yüreği varmış gibi,
eli ayağı varmış gibi, gözü kulağı,
öfkesi, yumruğu varmış gibi
bizi taşıyan bu kamyonun.

A. KADİR

BAŞLAMAK
YENİDEN

Raslamak eski mahalle arkadaşıma
altmış yaşında.
Raslamak hapisane arkadaşıma
altmış yaşında.
Raslamak askerlik arkadaşıma
altmış yaşında.
Sürgündeki canyoldaşıma
altmış yaşında.
Raslamak Beşiktaşlı sevdalıma
altmış yaşında.
Başlamak
altmış yaşında.
cıgaraya yeniden.

Hey kenar mahalleler,
hey hapisaneler,
hey kışlalar,
hey sürgünler,
hey sevdalılar,
heeyyy!

A. KADİR

SEVDA TÜRKÜSÜ

Biz ancak o vakit
sokaklarda dal bedenli
sevda çağında kızlar
yürüyorsa duraksamadan
dişleri birbirine kenetli
yürüyorsa üstüne üstüne
faşist saldırganlığın
ve grevci işçilerle kol kola
en önündeyse halayın
biz ancak o vakit

Ve daha yirmi yaşında
öğrendiyse alnıyla gülümsemeyi
ve daha yirmi yaşında
yirmi yüzyıl yaşamış gibi özverili
duvağını sarıyorsa yarasına
ve her şeye fiyat biçen dünya
satın alamıyorsa körpeliğini
biz ancak o vakit
söyleyebiliriz sevdamızın
yeni kovanlar için oğul verdiğini

Kemal ÖZER

KİRAZLI MESÇİT SOKAĞI

Kirazlı Mesçit sokağı
Haliç'e doğru iner
Yoksul ahşap evler
Cumbalı pencereler

Yol üstünde kadınlar
Oturmuş örgü örer
Asmalı kahve önünde
Çatık yüzlü erkekler

Fabrika dönüşü, yorgun bir kırıtmayla
Geçer solgun giysili kızlar
Kürtçe bir şeyler konuşur
Köşe başlarında delikanlılar

Yüz yaşında bir hamal
Yüz kiloyla didişir
Minnacık oğlanlar
Çöplükte küfürleşir

Konuşsam bu bebelerle
Söyleyebileceğim ne var
Naylon talaşı topluyor
Kışın yakmak için bir ihtiyar

Kirazlı Mesçit sokağı
Bir sokak yoksul İstanbul'dan
Aklımda bu dizeler
Geçtim bir ikindi üstü ordan

Ataol BEHRAMOĞLU

PARKTA RASTLADIĞIM ADAMIN..

Parkta rastladığım adamın
Bir kolu kesikti bileğinden
Çiftçiymiş
Tekirdağın köylüklerinden

Bir kızı veremden ölmüş
Bu şehri Istanbul'da
Karısı tutturmuş:
Kızımın mezarı nerde ben orda..

Satmış savmış ihtiyarcık
Varını yoğunu
Feriköyde bir evceğize
Sokmuşlar başcağızlarını

İkinci kız desen
Kibarca: Akıl hastası
Anaya babaya
Vermez bir rahat yüzü

Oğlanlardan büyüğü
Dört çocuklu bir şoför
Küçük oğlan
Bir tamirhanede ömür çürütür

Fayda yok anlayacağın
Ne oğlanlardan ne kızlardan
Bir fabrikada iş bulmuş
Kaçak işçi çalıştıran

Kırk yılın köylüsü
Ne yapsın işçi olursa
Daha yılı dolmadan
Kaptırıvermiş elini çarka

Gerisi bilinen hikâye
Patrondan imdat görmez
Evde karı ağlar
Deli kız rahat vermez

Kendisine rastladığımda
Düşünüp duruyordu bir kanapede
Ben sordum o anlattı
Güzelim Tekirdağ şivesiyle..

Ataol BEHRAMOĞLU

ÖZGEÇMİŞ

Utanırlar
Gizlerler belki
Dünyayı kendilerine
Dar ederler

Yazarlar
Bitse de kalemlerinde kurşun
Silinir adları

Düşünürler
Geçip gitse de yaşamak

Yürürler
Döner ve dönerler
Yollardan ölümlerden sevdalardan
Her zaman
Her zaman umutsuzluğun
Kıl payı yakınından

Kendileri bitse de
Erir gibi mum
Yeni ve çok ışıdı
Az ötede

Eray CANBERK

TUTUK

Dimdiktin anacan
Yıkılmamıştın
Gözlerin sevgi doluydu
Gözlerin
Kin
Gözlerin umut gibiydi
Gözlerin
Benim
Belki ağlıyordun
Belki göz yaşını akıtmamak için
İri iri açılmıştı gözlerin
İnceciktin anacan
İnceciktin ama
Silahını çeker gibiydi
Çocuğunu kucaklayışın

Ellerim hep seninle oluyor
Ne zaman bir dağı dolanmaya çıksam
Hava mı bozdu
Kar mı yağacak
Kazağımı giyiyorum
Sen gülüyorsun bak
Ölgün ışıkları parıldıyor yoksul mahallelerin

Yorgun ve çileli çizgileri oyuluyor yüzünün
Her gün bir isyanı bağrına gömen
Yaşamanın oyun olmadığını duya duya
Acıyı kanıksamış
Çıkıp ele karşı ağlamıyorsun
Böğrümde karanlık adamların
Korkularından nakışlanmış cesaretim
Sokaklar caddeler alanlar
İşçiler öğrenciler kalabalık
Mısralarımı kuşanıyorum
Kalabalık gözlerinden
Şavkı vuruyor içinin
İçinin aydınlık denizinin
Sevincim kanatlanıyor
Ne zaman gülerken düşünsem gözlerini
Gözlerinde
Korkmuş bebeler gibi pencereler
Çamaşırlarımı kitaplarımı devşiriyorsun
Alışkın ellerinle

Bir gün
Sabah pırıltısı gibi ışıyacak güzelliğin
Ve onurun şah damarında
Umudun pınarı kaynıyacak
Çocuğumuzun koşuştuğu duvarların arkasında
Sevginin ve sevincin pınarı

Aydın HATİPOĞLU

ÇOK KÜÇÜK ÇOCUKLARIN TÜRKÜSÜ

Gece mangal başında uzun uzun masallar
Anlatıyordu ninem - uzaklarda devler var

(Devler var uzaklarda günü yiyor
Devler var uzaklarda gülünmüyor)

Kar inerken geceye kestane kavururduk
Sorardık ninemize - hiç korkmaz mı korkuluk

(Uzaklarda korkuluk günü eskitiyor
Eskiyen günleri devler yiyor)

Pencereden bakardık karla süslenirdi çam
Ninem derdi - karları bekliyor kardan adam

(Kardan adam acıyı da bekler mi
Açlığı da bekler mi kardan adam)

Afşar TİMUÇİN

BİR İNANÇ TUTKUNUNUN TÜRKÜSÜ

Böyle çıkma gece vakti balkona
Havalar soğudu üşümesin ayakların
Acıya salıverme kendini bir çırpıda

Sonumuz nasıl olacak diye yorma kafanı
Umutsuzluğa kapılma gelip geçenlere bak
Umutsuzluk suçunu işlemek bize yasak

Afşar TİMUÇİN

Kitaplar

A. KADİR'İ VE BAŞARAN'I YENİDEN OKURKEN

A. Kadir ustanın **Mutlu Olmak Varken**'i sekiz yıl sonra ikinci baskısını yaptı. Kitaptaki ilk şiir 1938 ve son şiir 1963 tarihini taşıyor. Çeyrek yüzyıllık bir şiir serüveni... A. Kadir her zaman «özgürlük ve ekmek kavgası» şairi olmuştur. Bütün şiirlerinde bu iki ana temanın izleri vardır. Gerçekte A. Kadir'in bütün hayatı da, insanı insan eden, bu iki temel savaşımın içinde geçmiştir. Şiirlerini oluşturan basit, sıradan ve tanış olduğumuz kelimeler özgürlük ve ekmek için savaş veren insanın güncel ve tarihsel yaşantısını gözler önüne serer. Kelimenin tam anlamıyla onurlu bir insanın yalın ve acı gerçekler karşısında aldığı tavrın şiiridir A. Kadir'in şiiri. II. Dünya Savaşının çalkantılarını ve tek parti döneminin baskısını yaşamış, paranın egemen ve buyurgan olduğu Demokrat parti dönemini görmüş ve bütün bu dönemlerin pisliklerine bulaşmadan, zorbalıklarına kafa tutarak şiirini oluşturmuştur. İnsana yaraşmayan her şeyi tutup tutup yere çalan bu şiirleri sindire sindire okumak gerekir. «Mutlu olmak varken» insanı mutsuz kılan her şeye karşı uyanık olmak, göğüs germek, kavga vermek gerektiğini anlatan bu şiirleri dü-

şüne düşüne okumak gerekir.

A. Kadir'in insana olan inancı ve insan sevgisi «Yaşantım» adını taşıyan ilk şiirden belli oluyor. «İnsan Gücü» adlı şiirde bu inanç bütün açıklığıyla görülüyor. En karamsar, en umutsuz şiirlerde bile bu inanç ve sevgi yitmiyor. Bunun karşıtı olarak da sömürgen, zorba, kısıtlayıcı insana duyulan öfke hemen hemen her şiirde seziliyor. Bu buyrukçu ve ezici insan karşısında A. Kadir yine umutludur. Gerilemek ve boyun eğmek aklından bile geçmez. Gelip geçici bir yenilgi ya da umutsuzluk söz konusu olsa tutunacak bir yer bulur:

Oh be, dedim, oh be,
işte canım dünya,
doyasıya seyreyle.

A. Kadir'in bu umudu ve inancı şiirleriyle yaşıyor ve yürekten yüreğe sıçrıyordu.

İkinci baskıyla gün ışığına çıkan bir başka şiir kitabı da Başaran'ın **Ahlat Ağacı**. Aradan yirmi dört yıl geçmiş, yeni şiir anlayışları, akımlar oluşmuş ama **Ahlat Ağacı**'ndaki şiirler kendilerine özgü havayı korumuşlar. Kitabın ikinci baskısına yeni şiirler de eklenmiş.

Başaran hem bir köy çocuğu olarak, hem devrimci bir öğretmen olarak Türkiye'nin geçirdiği değişimleri çok yakından yaşamış bir şair. Tabandan gelen aydının zaman zaman bunaltıcı ve kahredici hayatının bütün ağırlığını duymuş. **Ahlat Ağacı**'nı bugün okurken şairin söylediklerinden bunu rahatça anlıyoruz. Bu şiirlerde ülkenin kalkınmasındaki sorumluluğu zayıf omuzlarına yüklenen genç ve aydın köy

çocuğunun umudu, tasası ve şaşkınlığı var. Görevini kutsal bilmiş ama gerçekler karşısında yalnız bırakıldığını, yalnızlığını anlamış. Bu yalnızlığın şiirle üstesinden gelmek istiyor, **kendi gibi olanlarla**, kendi gibi düşünenlerle bağ kurmaya çalışıyor. Yaşadığını ve gördüğünü duyurmak istiyor.

Başaran **Ahlat Ağacı**'nda, çilesini çektiği doğayla baş başadır. Doğa kendi yasaları içinde belli bir tutarlığı sürdürür ve bu tutarlık şaire avuntu ve hayranlık verir. Çünkü doğayla savaşımın ne olduğunu, nasıl sonuç vereceğini bir köy çocuğu sezgisiyle kavrar. Doğanın bilgisi gerçek ve açık bir bilgidir. Şairi yanıltmaz. Öte yandan da kitaplardan öğrendiklerinin hayattaki karşılığını bulamaz, aldatıldığını anlar:

Okuduklarıma benzemiyor
Gördüklerim ah
Kitaplar sizi affetmiyorum
Habersiz yaşamışım nelerden
Bindebiri yok yaşamın sayfalarda

Gerçekçi bir dünya görüşünden uzak değildir ama dış dünyanın katılığı ve gelişmemiş sermayeci toplumdaki ilişkiler şairi şaşırtır. Çünkü çok başka bir ülküye göre yetişmiştir. Sanatçı ve öğretmen olarak topluma çok şey götüreceği umuduyla dolup taşmaktadır.

Başaran'ın sesi otuz yıl öncelerden geliyor ama konu olarak şiirler güncelliğini koruyor. Doğayı ve insanları kucaklayan kırsallık dolu duyarlığıysa hep yaşayacak.

(E. C.)

AHMET NECDET'İ HATIRLADINIZ MI?

Çağdaş Fransız Şiiri güldestesini şiirseverler hatırlarlar. Bugün bile baş vurulacak, okunacak, titizlikle ve emek verilerek hazırlanmış bir derlemedir. Kitabın içinde güldesteyi hazırlayanın Ahmet Necdet olduğu yazılıdır. Ayrıca Ahmet Necdet'in güzel bir önsözü de vardır güldestede. Bu önsözden, Ahmet Necdet'in şiirden anlayan, şiire tutkun biri olduğu da anlaşılır.

Uzuneşek'de Ahmet Necdet (Sözer) şiirlerini toplamış. Kitap «önceleri, 1950-1955» ve «sonraları, 1965-1975» diye iki bölüme ayrılmış. Oniki şiir yer alıyor kitapta. Buradan da anlaşılacağı gibi Ahmet Necdet az yazan bir şair. Ne var ki şiir üzerine kafa yorduğu ve düşündüğü açık. Kitabın başındaki «öndeyiş ya da şiir üzerine ileri-geri düşünceler» de bunu kanıtlıyor. Şairin şiir anlayışını bu öndeyişten çıkarabiliyoruz. «Şiir'siz insan neyse, insan'sız şiir de o.» gibi kısa ve özlü cümlelerle görüşlerini açıklıyor.

Yer yer Attilâ İlhan etkisi seziliyor şiirlerde. Aşk, kadın, yalnızlık gibi temalar Ahmet Necdet'in şiirinin ana temalarıdır. Bunları işlerken «ben»in yerini saptamaya çalışır. Yaşamın amacını yaşantı kalabalığı içinden bulup çıkarmak ister. Bu karmaşayı içine sine sine çüzümleyemeyince hüznü ve aldırmazlığı yaşar. Divan şiirinden kaynaklanan bir gizemciliği vardır. «bir can yongasıdır şiir» adını taşıyan dizeler bunun en güzel kanıtıdır.

Uzuneşek, anlatımı ve insana yaklaşımıyla son dönemlerin şiir anlayışından uzağa düşüyor. Ne var ki katıkuralcı olmayan şiirseverler için ve şiir emekçileri için okunması gerekli bir yapıt. Çünkü insansız ve sorunsuz değil.

(E. C.)

YALNIZLIKLAR! YALNIZLIKLAR!

Egemen Berköz'ün ikinci şiir kitabı **Yanlızlıklar! Yalnızlıklar!** sessizce gelişen bir şairin özeleştirisi, öfkesi, direnciyle dolu. Hayatını kazanmak zorunda olan bir şairin egemen olan iktisadi ortam ve koşullarla tersleşmesi Berköz'ün şiirlerinin ana temasıdır. Bu tersleşmeyi bazı hoş görüyle, bazı bir alayla, bazı öfkeyle karşılar. Şiiri yaşadığı çelişkinin üstüne kurulmuştur. Bunu içtenlikle dışa vurduğu için yapay ve sahte olmayan, kurduğu insancıl ilişkilerin boyutunu aşmayan, var olmayanı varmış gibi göstermeyen «gerçekçi» bir şiire ulaşıyor.

Hayat oyun değil.
Hayat alnının ortasından zımbalar insanı
punduna getirdi mi.

Hangi dünya görüşünde olursa olsun hayatı bir oyun gibi alma hafifliğini gösterenleri hayat gerçekten alnından vurmuştur. Berköz'ün şiirlerinde hayatı oyun gibi görmeyen, açık vermeyen, açık vermemek için de acılara göğüs geren, gerçek özverilere katlanan insanı buluyoruz.

ey yırtıp attığım dizeler
ey sakladığım reklâm yazıları
bana acımayın

Yaşadığı çelişkiyi böylesi bir açık yüreklilikle anlatıyor. Duyduğu öfkeyi, onu tehdit eden ürkekliği, yalnızlığı, kentsoylu kurumların geçersizliğini akılcı bir yolla çözümlemek istiyor. Yer yer anılara dönüş, yer yer Doğu Anadolu'nun büyülü dünyası şiirlerin duygu yükünü artırıyor.

Berköz, bir biçim ustası olarak, 1960 Kuşağı şairleri arasında ayrı bir yer tutuyor. Dize yapısının özgürlüğü hemen fark ediliyor. Kelimeleri kullanma konusunda da kendince yöntemleri var. Özellikle

birleşik kelime yapımcısı: **yaslıkara, sarısabır, eskiherzaman** gibi. Bütün bunlar şaire kişilik veren özellikler. Son dönemlerin hastalığı durumuna gelen **ortaklaşa söyleyiş**'den uzak ama **ortaklaşa söyleyiş**'e kaynaklık eden olgulardan uzak değil.

Egemen Berköz'ün şiiri genç şairlere kaynaklık edici, ufuk açıcı bir nitelik de taşıyor. Eli açık bir şair; üretken bir şiir. (E.C.)

ÇALAKALEM

Nesir ustamız, değerli düşünürümüz Vedat Günyol, 1947'den bu yana yazdığı yazıların bazılarını, özellikle edebiyatla ilgili olanlarını **Çalakalem**'de topladı. Vedat Günyol bu kitabında edebiyatın birçok sorununu -konuları didik didik ederek- ele alıyor, kişiler üstünde duruyor, durumları ortaya koyup tartışıyor. **Çalakalem** son yılların en önemli yerli düşünce ve sanat ürünlerinden biridir. Ve, sanırız, şu sırada okunması yüzde yüz gereken kitapların başında yer almaktadır. (A.T.)

DURUR BAKAR İBRAHİM

Şiirlerini yıllardır çeşitli dergilerde okuduğumuz şair Şemsettin Ünlü ilk kitabını çıkardı: **Durur bakar İbrahim.** Yılların emeğini kapsayan bu kitapta Türkiye insanının kırgınlığı, acıları, tedirginlikleri dile getiriliyor. Şemsettin Ünlü, usta bir şair olduğunu **Durur bakar İbrahim**'le bir kere daha kanıtlıyor. (A.T.)

BÜYÜDÜLER

Hüseyin Avni Cinozoğlu genç bir şair. 1955 yılında Karabük'te doğmuş. Bu yıl hukuk fakültesini bitirmiş, ilk şiir kitabı **Büyüdüler**'i yayımlamış. Cinozoğlu bu kitabında halkın acılarını, kırgınlıklarını, direncini dile getiriyor. Yumuşak, düzgün, zaman zaman kavgacı ve sert zaman zaman ılık ve lirik bir

anlatımı var şairin. (A.T.)

MİTOS VE KUŞKU

Ünlü sinema yazarımız Atilla Dorsay, **Mitos ve kuşku** adlı kitabını yayımladı. Gazete ve dergilerde genel sinema konuları ya da filimler üzerine öğretici yazılarını severek okuduğumuz Dorsay, **Mitos ve kuşku**'da 1966-1977 arasındaki amerikan sinemasını ele alıyor. Yazar kitabının sonuna bir de «yönetmenler sözlüğü» eklemiş; bu sözlükte belli başlı amerikan sinemacılarının kısa yaşam öykülerini ve yapıtlarının adlarını bulunuyoruz. (A.T.)

ARİSTOTELES FELSEFESİ: Yazan: Afşar Timuçin, Kavram Yayınları, Bilim ve Felsefe dizisi; I, Fiyatı 15 lira. Aristoteles felsefesi üzerine yapılan bu araştırma bir önsöz, bir giriş ve dört bölümden oluşmuştur.

I. Önsözde kitabın hangi amaçla yazıldığı şu cümlelerle açıklanmıştır: «ben bu küçük çalışmada yarı yarıya tarihin karanlıklarına gömülmüş, yapıtlarının birçoğu yitip gitmiş, yazdıkları çok sonra düzene sokulmuş bir filozofun düşünce dünyasını ondan bize kalan metinlerden yola çıkarak ana çizgileri ile belirtmeye çalıştım.» Gerçekten kendinden sonra gerek doğu gerek batı düşüncesini etkileyen bu büyük filozof hakkında bize onu tanıtacak derli toplu bir eser yoktur. Bu çalışma bu boşluğu kapayacak niteliktedir.

2. Giriş bölümünde, Aristoteles'in hayatı, eserleri, yaşadığı çağda toplumsal özellikler ve düşünsel özellikler anlatılmıştır. Filozofun düşünce tarihinde yeri şöyle saptanmıştır. «İşte bu sallantılı, bu karmaşık, bu umutsuz dönem bütün görüşlerinde sis-

temci, birleştirici, bütünleyici olmaya çalışan iki büyük filozofu, Platon'u ve Aristoteles'i getirdi.»

3. Birinci bölüm, **Metafizik ve Mantık** başlığı altında verilmiştir. Bu bölümde, felsefe, varlık, varlıkların sınıflanması, töz, nitelik nicelik, ilke, öğe, bilgi gibi kavramlar açıklanmıştır.

4. İkinci bölüm, **Özel bilimler** başlığı altında verilmiştir. Burada varlık, evren, hayvanlar, anatomi, psikoloji konularında filozofun görüşleri açıklanmaktadır.

5. **Siyaset ve ahlak** adlı üçüncü bölümde toplumla ilgili konular ele alınmıştır. Ahlak, erdem, mutluluk, insan, toplum, adalet, iktidar, sınıf, idare şekilleri üzerine Aristoteles'in görüşleri verilmiştir.

6. Dördüncü bölüm, **Estetik** Aristoteles'in estetikle ilgili görüşlerini açıklamaktadır.

7. **Sonuç** bölümünde filozofun değerlendirilmesi yapılmıştır. «Aristoteles'cilik insanın kendine ve evrene ilk düzenli bakışıdır. Evreni insan kadar, insanı evren kadar önemseyen bu bakış, bugünkü bilimlerin temelini oluşturan ilk soruların pek çoğunu kendinde toplarken yirmi beş yüzyıllık felsefe tarihinin başlıca sorunlarını ortaya koymuştur.» denilmektedir.

Kanımızca bu çalışmanın önemli bir düşünürü tanıtmada büyük katkısı olacaktır.

DESCARTES: Yazan; Afşar Timuçin, Kavram Yayınları, Bilim ve Felsefe dizisi: 2, fiyatı 20 lira. Eserin asıl adı **Descartes'ta Bilgi Kuramının Temellendirilişi**'dir. Eser bu adla ilkin doktora tezi olarak hazırlanmıştır. O zaman ilk baskısı yapılmıştır. Kavram Yayınlarından çıkan kitap, o çalışmanın ikinci baskısıdır. Çalışma şu bölümlerden oluşmuştur:

1. **Çağı İçinde Descartes:** Bu bölümde felsefe,

edebiyat, siyasa, bilim gibi konular üzerinde durularak Descartes'in çağı içinde değerlendirmesi yapılmıştır. Bu bölüm kitabın üstüne alınan şu sözlerle bitmektedir «Her büyük filozofta bir çağın kültürü yansır: Bütün bir yeniçağ felsefesinin temelinde Descartes var. Descartes etkisi çağımızda da kendini duyurur. Gerçekte üçyüz yıldır hepimiz, Descartes'ci bir kalıtımdan yararlanıyoruz. Descartes'ı tanımadan çağımızı tanımaya kalkmak çıkarsız bir çaba olur. Descartes'ı kavramak demek, Ortaçağ'a son veren koşulları, yeni bilimsel gelişmeleri, soyluluk toplumundan burjuva toplumuna geçişi kavramak demektir, her şeyden önce. Leibniz şöyle der: **«Hep söylerim, Descartes'cı felsefe doğru bilgiye geçiş yeridir bu yerden geçmeden doğruya varmak zordur.»**

2. **Önsöz:** Bu bölümde çalışma şöyle açıklanır «Biz bu çalışmamızda, Descartes'ın sorunları işleyişindeki sırayı da göz önünde tutarak, önce öznenin nesneye yöneleşini belirleyen yöntem anlayışını, sonra da özne ile nesnenin yapılarını ve karşılıklı konumlarını incelemeye çalıştık»

3. **Yöntem ve araçlar:** Bu bölümde yapılan çalışmanın yöntemleri açıklanmaktadır. Bunun için şöyle denilmektedir. «Konumuzun gereği bilgin Descartes'tan çok filozof Descart'a yöneldik.» Ayrıca bu bölümde kaynaklar bildirilmiştir. Değişik bir tutumla kaynaklar kısa kısa tanıtılmıştır.

4. **Giriş:** Bu bölümde Descartes'tan önceki bilgi kuramları üzerinde durulmuştur. Skolastik düşüncenin Descartes'cı düşünceden ayrılan yönleri açıklanmıştır. Descartes'cı düşüncenin bir eleştirisi yapılmıştır.

5. **Birinci bölüm: Descartes'cı yöntem:** Bu bölüm, dört başlık altında verilmiştir. Birinci başlık

«Genel yöntem kavrayışı»nda filozofun yöntemden ne anladığı açıklanmaktadır. İkinci başlık «Zihnin yöntemli işleyişinde sezgi, tümdengelim ve sayma» kavramları ele alınır. Üçüncü başlık «Zihnin sorulara yönelişi»dir. Descartes'e göre iki türlü soru vardır, birinciler tam anlaşılır sorulardır, bunlar matematik yöntemle incelenir, ikinciler tam anlaşılmayan sorulardır, bunlar deneysel bilimlerle incelenir. Dördüncü başlık «Soruların somut biçimlere indirgenişi»nde, zihinsel olarak bilinen soyut kavramları somuta indirgeyerek onları matematikle açıklama yolları gösterilmiştir. Bu bölümde Descartes'ın yöntem anlayışı incelenmiştir.

6. **İkinci bölüm: Özne ve nesne kavrayışının temellerine doğru.** Bu bölümde özne ve nesne anlayışı üzerinde durulmaktadır.

7. **Üçüncü bölüm:** «Kavrayan özne» başlığı ile verilmiştir. Bu bölüm şu altbölümlere ayrılmıştır: Zihnin yapısı; Ben kavrayışı ve fikirler; Doğru bilgi; Nesnenin temeli; Nesnenin yapısı.

8. **Sonuç'**ta Descartes'ın toplu bir eleştirisi yapılmıştır. Onun düşünce ve felsefe tarihindeki yeri, önemi üzerinde durulmuştur.

DİYALEKTİK ARAŞTIRMALAR Yazan: Lucien Goldmann; Çeviren: Afşar Timuçin - Mehmet Sert Kavram yayınları Bilim ve Felsefe dizisi: 3; fiyatı 20 lira. Çağımızın en önemli yazarlarından biri olan Goldmann, bu kitapta diyalektik araştırmanın yöntemleri ile ilgili görüşlerini açıklayan makalelerini toplamıştır. Kitap şu bölümlerden oluşmuştur:

1. **Diyalektik maddecilik bir felsefe midir?** Bu bölümde, diyalektik düşüncenin öbür öğretilerden ayrılan yanları gösterilmiştir.

2. **Diyalektik maddecilik ve felsefe tarihi.** Bu

bölüm diyalektik metodun felsefe tarihine uygulanışı üzerine bir araştırma niteliği taşımaktadır.

3. **Diyalektik maddecilik ve edebiyat tarihi.** Bu bölümde bir ebedî metnin tarihi maddecilik açısından nasıl ele alınması gerektiği incelenmiştir. Yazar bu konuda «Edebî yaratının incelenmesinde, tarihi maddecilik için temel öğe şu olguya dayanmaktadır: Edebiyat ve felsefe, değişik düzeylerde, bir dünya görüşünün anlatımlarıdır, dünya görüşleri de kişisel değil toplumsal olgulardır.» diyor. Bu gerçekten yola çıkarak, sanat ve estetikle ilgili konuları inceliyor.

4. **Seyleşme** eserin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Burada yazar Marx'cı düşüncenin XX. yüzyıldaki değişik yorumlarını ele almaktadır. «İşte bu görüş açısından kalkarak Marx'çı değer kuramını incelemekle işe başlayacağım, bu kuram Marx'ın mala tapma diye adlandırdığı Lukacs'ın da «şeyleşme» terimiyle belirlediği şeye sıkı sıkıya bağlıdır. Sorunun yerini genellikle tarihi maddecilik adı altında belirlenen sistemin birliği içinde saptamak için, şunu belirtmeye kalkacağım, «altyapı» ile «üstyapı» arasındaki ilişkiler konusunda tüm Marx'çı metinlerin anlamını yalnızca şeyleşme kuramıyla kavrayabiliriz.»

6. **Yapıtın doğası** adlı bölümde yazar **yapı** kavramı üzerinde durmuştur.

Diyalektik yöntemin uygulanması açısından bu eser okuyucuya, yeterli bir bilgi verecek nitelikte-dir. Eser, bize felsefe tarihçisinin hangi yöntemleri izlemesi gerektiğini açıkseçik gösteriyor.

İNSAN BİLİMLERİ VE FELSEFE: Lucien Goldmann; çeviren, Afşar Timuçin - Füsun Aynuksa; Kavram yayınları, Bilim ve Felsefe dizisi: 4; fiyatı,

20 lira.

Lucien Goldmann bu yapıtında, diyalektik açıdan felsefe ile toplumbilim ilişkisi üzerinde durmuştur. Çeşitli öğretilerin bu konudaki tutumlarını inceleyen yazarın eseri şu bölümlerden oluşuyor:

1. **Giriş** bölümünde yazar felsefenin görevini açıklıyor.

2. **Birinci Bölüm: Tarihsel düşünce ve konusu.** Bu bölümde, tarihsel düşüncenin özellikleri saptanmıştır. Daha çok diyalektik açıdan tarihsel olayların nasıl bir yöntemle yorumlanması gerektiği açıklanmıştır.

3. İkinci Bölüm: **İnsan bilimlerinde yöntem.** Yazar bu yöntemleri incelerken iki ilkeden yola çıkar: «a - Bilimsel bilginin süreci de insani, tarihsel ve toplumsal bir olgu olduğundan, insan yaşamının incelenmesi sözkonusu olduğunda, bilginin öznesiyle nesnesi arasındaki parçalı özdeşlik ortaya çıkar. Bu yüzden, insan bilimlerinde nesnellik sorunu fizikte ya da kimyada olduğundan apayrı bir biçimde kendini gösterir. b - İnsan davranışı bütünsel bir olgu olduğundan bu davranışın «maddi» ve «manevi» yanlarını birbirinden ayırma girişimleri en iyi biçimde bile bilgi açısından her zaman büyük tehlikelere yol açan geçici soyutlamalar olmaktan öteye geçemez.»

4. **Üçüncü bölüm: Yapıyla ilgili büyük yasalar.** Bu bölümde iktisadî gerekircilik, toplumsal sınıfların tarihsel işlevi, olası bilinç kavramları incelenmiştir.

5. **Dördüncü bölüm: Anlatım ve biçim.** Yazar içerik ve biçim arasındaki ilişkiyi anlatırken sözü şöyle bitirir «Dünya görüşleri toplumsal olgulardır, büyük felsefe ve sanat yapıtları bu dünya görüşlerinin apaçık ve tamuyar anlatımlarıdırlar: Bu yapıt-

lar, aynı zamanda hem bireysel ve hem toplumsal anlatımlardır.»

ACI: André de Richaud. Çeviren: Afşar Timuçin, Kavram Yayınları, Roman ve Hikâye dizisi: I; fiyatı 15 lira. Roman temelinde insan olan bir türdür. İnsanı anlatırken onun evrensel ve toplumsal sorunları içinde ele alır. Türün özelliğini belirleyen kahramanın seçimi yapıtın niteliğini de belirler. Çağımızın romanı insanı bütün sorunları ile kavrayan romanlardır. **Acı** bu türün bir örneğidir. Konusu savaşa giden bir subayın karısının başından geçen olaylardır. «Savaşmaya giden adamlar sessizce ölüyorlardı birer birer. Onların yatakta inleyişini, öksürüşünü ,kan kaybedişini görmeyen analar ve karılar..! 'hayır olmaz' diyorlardı ama balgibi oluyordu işte...» Yazara göre savaş, insanı acılara, sıkıntılara, ölümlere sürükler, mutsuz eder. Roman bir noktada bu anlamı da aşmakta, insanın varoluşundan gelen sorunları da ele almaktadır. «İnsanlığın ilkyazı kadar güzel bir ilkyazın geldiğini görmemekten daha acı ne vardır. İlkyaz, insanın yakınmaları ve yaraları karşısında hem kör hem sağır, kimsenin dönüp bakmadığı yaprak yığınlarında çıtırdayıp duruyordu.»

SİSLER RIHTIMI: Yazan Pierre Mac Orlan, Çeviren Afşar Timuçin; Kavram Yayınları, Roman ve Hikaye dizisi: 2; fiyatı: 15 lira.

«O dönemde, Avrupa, başı pençelerinin arasında iki yüzlü bir yırtıcı hayvan gibi uyuyordu, insanlık bu uyuyan hayvanın sessiz izniyle doğru yanlış düşünüyordu.» Sisler Rıhtımı, bu çelişkili düzen içinde tükenen yok olan, ezilen insanın özlemlerini dile getirmektedir. «Bir yirmi frank bulmak, bir haftalığına bir ev tutmak, kağıt ve çini mürekkebi al-

mak, elden geldiğince açık seçik resimler yapmak kolay satılsın diye. Kim bilir, belki tekine şu kadar verirlerdi. Amma boşuna denemişti bu yolu. Bu işten yüz frank kazanacağını bile düşünmüyordu.» «Bu öyle bir düzen ki insanlar yaşamayı sevseler de mutlu olamazlar.» «-Çok sevimli yüzünüz var. Ama bana iki bin frank verseydiniz, iki bin frank, tamam mı, ben gene sizin potrenizi yapmazdım.» «- Evet Michel Kraus'un potrenizi neden yapmak istemediğini anlayamazsınız. Heyecana kapıldı. İyi anlatamadı. Tek neden adam öldürmeniz.» «Sonra bir sandalyeye çıktı, ipin bir ucunu tavandaki çengele taktı öbür ucunu da ilmiği geçirdikten sonra boynuna taktı. Bir eliyle gramofonun kolunu itti, plâk dönmeye başladı. Michel Kraus plâğın üzerinde iğnenin belirgin gıcırtısını duydu. O sırada bir tekme attı sandalyeye ve asıldı» Yaşamak için ölümden korkmak, insanı sevmek yetmiyordu. çağımızın insanına. Sisler Rihtımı bu hayatın acı fakat gerçek bir mizahıdır.

ANADOLU'DA TANİN: Yazan, Ahmet Şerif; Baskıya hazırlayan, Çetin Börekçi Kavram Yayınları, Tarih - Belge - Gezi - Anı dizisi: 1; fiyatı 35 lira.

Anadolu'da Tanin, 1909'da Tanin gazetesinin Anadolu'ya inceleme gezisine çıkan yazarı Ahmet Şerif'in gezi notlarının toplanmasından oluşmuştur. 1909 da mektuplar biçiminde gazetede yayınlanan notlar, 1910'da kitap biçiminde toplanmıştır. Tarihi belge niteliğinde görlüen bu yapıt, o zaman Arap harfleriyle basılmıştır. Bu yapıttan yararlananlar üzerinde fazla durmamışlardır. Çetin Börekçi, kitabı baskıya hazırlamış, bir de önsöz eklemiştir. Önsöz kitabın bir eleştirisi niteliğindedir. Cumhuriyet nasıl bir

ortamda kuruldu? Bu topluma etkin olan güçler nelerdi? Bürokrasinin en kötü biçimde işlediği o günden bize neler kalmıştır? gibi soruların yanıtlarını arayanlar için bir kaynak niteliği taşımaktadır bu kitap. (M.O.)